

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів суб'єктів господарювання та страхування

Кирилів Тарас Іванович

**МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 8.03050801 – фінанси і кредит

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем „магістр”

Студент групи ФУДФмі-51
Кирилів Т. І.

Науковий керівник:
к.е.н., доц. Стецько М. В.

Дипломну роботу допущено
до захисту

„___” _____ 2013р.

Зав. кафедри

д.е.н., професор

Дем'янишин В. Г. _____

Тернопіль – 2013

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Впровадження інновацій як фактор прискорення економічного розвитку країни	7
1.2. Суть і необхідність фінансового забезпечення інноваційної діяльності.....	24
1.3. Особливості фінансування інноваційної діяльності	36
Висновки за розділом 1	48
РОЗДІЛ 2 ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	50
2.1. Сучасний стан фінансування інноваційної діяльності в Україні.....	52
2.2. Державна фінансова підтримка інноваційної діяльності	62
2.3. Фінансування інноваційної діяльності за рахунок недержавних джерел фінансових ресурсів	77
Висновки за розділом 2	88
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	90
3.1. Розвиток системи непрямого фінансування інноваційної діяльності	90
3.2. Вдосконалення підходів до визначення пріоритетів фінансування інноваційної діяльності.....	101
Висновки за розділом 3	118
ВИСНОВКИ	120
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	123
ДОДАТКИ	1344

ВСТУП

Актуальність теми. Використання інновацій суттєво впливає на економічний розвиток країни в напрямку прискорення структурної перебудови економіки, підвищення її конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та забезпечення фінансової безпеки країни в світовій економічній системі. Закріплення інноваційної моделі економічного зростання в Україні є необхідною умовою її подальшого динамічного розвитку та інтеграції у світовий економічний простір. Тому все більша увага приділяється створенню сприятливих умов для розгортання інноваційних процесів. Одними з найефективніших стимулів активізації інноваційної діяльності стають фінансові, тому питання, пов'язані з формуванням і вдосконаленням системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності та пошуком перспективних джерел її фінансування, набувають актуальності. Це зумовлено обмеженістю фінансових ресурсів, що притаманно сучасній економічній ситуації, виключною важливістю інноваційних перетворень в економічній і соціальній сферах країни, а також необхідністю створення ефективних форм фінансового забезпечення для кожного етапу інноваційної діяльності. Фінансові стимули сприяють активізації впровадження інновацій за умов правового та управлінського вирішення проблем, пов'язаних з трансфертом технологій, створенням інноваційної інфраструктури, захистом прав інтелектуальної власності.

Теоретичні засади дослідження впливу інноваційних процесів на економічне зростання та основи фінансового забезпечення інноваційної діяльності закладені в роботах відомих вчених, а саме: М. Кондратьєва, Д. Кларка, Д. Норта, Б. Санто, Б. Твісса, М. Туган-Барановського, К. Фрімена, Й. Шумпетера та ін.

В Україні та постсоціалістичних країнах цей напрям продовжили і розвинули такі вчені, як В. Александрова, Ю. Бажал, Л. Безчасний, С. Валдайцев, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Карпов, М. Крупка, В. Кудряшов, Б. Маліцький, Л. Оголева, О. Попович, В. Соловійов, Е. Уткін, Р. Фатхутдінов, Д. Черваньов, В. Яковлев та ін. Серед сучасних досліджень, які відображають різні аспекти теорії

та практики фінансового забезпечення науки й інновацій, слід відзначити праці О. Жилінської, О. Кондрашова, О. Лапко, С. Онишко, В.Осецького.

Ці автори розглянули широке коло проблем, проте залишається невирішеною низка питань щодо визначення пріоритетності державної фінансової підтримки інноваційної діяльності, застосування непрямих методів стимулювання залучення інвестицій в інноваційну сферу, зокрема задіяння податкових преференцій для розвитку інновацій.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення теоретичних засад фінансового забезпечення інноваційної діяльності і розробка рекомендацій щодо удосконалення методів прямої та непрямой державної фінансової підтримки, а також комерційного інвестування інноваційної діяльності.

Відповідно до поставленої мети дослідження було визначено такі завдання:

- дослідити інноваційну діяльність як об'єкт фінансування та визначити особливості її фінансового забезпечення;
- відстежити сучасний стан забезпеченості фінансовими ресурсами інноваційної діяльності в Україні та визначити вплив фінансових факторів на темпи її розвитку;
- проаналізувати особливості функціонування системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні та виявити основні проблеми подальшого розвитку;
- розкрити механізм державної фінансової підтримки інноваційної діяльності та стимулювання мотивації до довготермінових вкладень в інноваційні проекти;
- дослідити використання недержавних джерел фінансових ресурсів у фінансуванні інноваційної діяльності;
- обґрунтувати пропозиції і рекомендації з удосконалення фінансового забезпечення інноваційної діяльності.

Об'єктом дослідження є сукупність фінансових відносин, що виникають між суб'єктами господарювання щодо формування та спрямування фінансових ресурсів на інноваційну діяльність.

Предметом дослідження є теоретичні основи та практичні аспекти фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи пізнання (аналіз та синтез, індукція та дедукція, порівняння, узагальнення) для визначення сучасних підходів до побудови інноваційної моделі довгострокового економічного зростання України, методи обробки статистичної інформації (групування числових даних, аналіз рядів динаміки, встановлення зв'язків між масивами даних) для дослідження стану забезпеченості фінансовими ресурсами інноваційної діяльності та тенденцій розвитку інноваційних процесів у промисловості України.

Інформаційною базою дослідження є результати досліджень зарубіжних і вітчизняних учених, законодавчі та нормативні акти з питань фінансування інноваційної діяльності. Дослідження стану фінансування інноваційної діяльності в Україні здійснено на підставі офіційних статистичних даних Державного комітету статистики України, Міністерства фінансів України і Державного казначейства України, Національного банку України, даних інших державних установ і міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Отримані в процесі дослідження наукові результати в сукупності розв'язують важливе наукове завдання – розробки теоретичних та практичних засад функціонування системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні.

Практична цінність результатів дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої влади у розробці довгострокових і короткострокових державних програм підтримки інноваційної діяльності, а також за прийняття законодавчих, урядових та відомчих рішень, спрямованих на реалізацію інноваційної моделі розвитку національної економіки.

Практичне значення для суб'єктів господарювання мають пропозиції щодо визначення джерел формування інвестиційних ресурсів підприємства, спрямованих на розвиток їх інноваційної сфери, та рекомендації щодо удосконалення механізму фінансування інноваційної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету.

Обсяг і структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загального висновку та списку використаних джерел. Робота містить 7 рисунків, 22 таблиці, додатки. Список використаних джерел складається з 124 найменувань. Обсяг основного тексту дипломної роботи становить 122 сторінки машинописного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Впровадження інновацій як фактор прискорення економічного розвитку країни

Основними завданнями економічних перетворень в Україні є досягнення стійкого і збалансованого розвитку на засадах розбудови багатосекторної соціально орієнтованої ринкової економіки, що базується на інноваційно-інвестиційній моделі, останніх здобутках науково-технічного прогресу, розширенні інформаційно-технологічного простору з урахуванням потреб суспільства.

Необхідною умовою виконання вищезазначених довгострокових завдань є здійснення інноваційної і інвестиційної діяльності. Без активізації інноваційно-інвестиційних процесів, прискорення впровадження у виробничий сектор провідних технологій і новітніх світового рівня розробок неможливий науково-технічний прогрес, рівень якого визначає подальший економічний розвиток держави. Як свідчать досягнення минулого ХХ ст., рівень розвитку науково-технічної сфери – науки, освіти, наукоємних галузей, світових ринків технологій – визначає межі між багатими та бідними державами, створює підґрунтя стійкого економічного зростання, та стає важливим чинником вирішення соціальних проблем [88, с.107]. Саме інноваційні процеси – рушійна сила, що впливає на стратегічний економічний розвиток суспільства. Бурхливий соціально-економічний розвиток деяких сучасних країн пояснюється здібністю виробляти і використовувати накопичені людством знання і практичний досвід. Слід зазначити, що визнання науки, як одного з чинників, що визначають темпи економічного зростання країни відбулось не відразу, оскільки її вплив досить опосередкований і вимагає тривалого часу. Однак в міру поступового вичерпування резервів екстенсивного зростання економіки, наукове знання стає основним ресурсом розвитку економіки і соціальної сфери. Академік Пахомов Ю. стверджує, що за інших різних умов найбільші можливості в нарощуванні якісних

темрів економічного зростання отримує країна, що домінує серед інших за вагомістю інноваційного продукту [157, с.5].

Загальнодержавне значення інноваційних процесів зумовлене суттєвим впливом останніх на структуру суспільного виробництва і окремих галузей народного господарства, на економічні механізми та як наслідок – на всі макроекономічні показники. Від рівня інноваційного розвитку залежить ступінь національної безпеки, конкурентноздатності як окремих суб'єктів господарювання, так і всієї економіки України, а також місце держави у міжнародній науково-технічній співпраці. Макроекономічне зростання країни, вирішення питань розвитку більшості галузей промисловості та підвищення їх експортного потенціалу значною мірою залежать від освоєння нової високотехнологічної продукції, впровадження нових, ресурсозберігаючих технологій.

Поняття “інновації” набуває значної популярності, його застосовують в усіх сферах діяльності, проте проблемним залишається питання практичної реалізації інноваційних задумів. Науковці, представники органів державної влади вважають, що напрямом стратегічного розвитку держави є перехід до економіки інноваційного типу, для якої характерні високий рівень розвитку освіти та науки, особливо прикладної, розвиток науково-дослідних робіт і конструкторських розробок, які мають сприятливе економічне середовище для реалізації [129, с.18]. В Україні вперше визначення інновацій і інноваційної діяльності законодавчо було сформульовано в Законі України “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 р. На початку 1990-х років в Україні пріоритетними чинниками економічного зростання вважались інвестиції й інвестиційна діяльність, а тому не було підготовлено окремого законодавчого акту, що регламентував би засади здійснення інноваційної діяльності і передбачав механізм її стимулювання. Найефективнішим шляхом піднесення економічної і соціальної сфер в державі на сьогоднішній день є саме інноваційний шлях розвитку.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу розгляд суті, змісту і ролі інновацій і інноваційної діяльності в умовах структурної перебудови економіки.

Зазначимо, що наукові праці вітчизняних дослідників донедавна були спрямовані на з'ясування і наукове обґрунтування доцільності і важливості вибору інноваційної моделі розвитку економіки, як єдиного можливого шляху динамічного соціально-економічного розвитку України. На сучасному етапі розвитку країни після усвідомлення необхідності такого вибору і проголошення України країною з інноваційною стратегією розвитку акценти досліджень дещо змінились і актуальними стали питання, пов'язані з розробкою і запровадженням механізмів регулювання інноваційної діяльності та розвитку інноваційних процесів.

Одне з центральних місць серед них належить фінансовим механізмам підтримки інноваційної сфери діяльності підприємств. Ми вважаємо, що актуальність проблем, пов'язаних з формуванням і вдосконаленням системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності, зумовлюється виключною важливістю інноваційних процесів в економічному і соціальному розвитку країни, а також необхідністю створення ефективних форм фінансових відносин, що опосередковують кожний етап інноваційної діяльності.

Питання з проблем фінансового забезпечення науки й інновацій вже тривалий час актуальні і стали об'єктом дослідження провідних науковців. Останнім часом опубліковано низку праць вітчизняних дослідників, де розглянуто питання означеної проблематики, зокрема, фінансово-кредитного механізму інноваційної моделі розвитку економіки України (М. Крупка), аналізу бюджетного фінансування наукових досліджень і розробок (І.Булкін, Б.Маліцький, О.Попович), джерел фінансування інновацій діяльності і ролі фінансових інститутів у залученні коштів до інноваційної діяльності (В.Александрова, С.Онишко, О.Красовська, В. Осецький), визначення підходів до побудови інвестиційної політики підприємства з урахуванням фінансових ускладнень в умовах перехідного періоду, впровадження інновацій та методів економічного стимулювання інноваційної діяльності і оцінки інноваційних проектів (О.Лапко), обґрунтування умов і оцінки фінансової ефективності впровадження інноваційних програм (С.Кравченко), особливостей лізингового

фінансування в науково-технологічній сфері (Ю.Усик), шляхів розвитку кредитного забезпечення інноваційної діяльності (О. Васюренко, І. Пасечник). Питання розвитку національних інноваційних систем і фінансових методів стимулювання інноваційного розвитку розглянуто в працях російських дослідників (Н. Іванової, П. Завліна).

Зазначеними авторами розглянуто значне коло проблем, проте залишається ряд питань, пов'язаних з розробкою і запровадженням фінансових механізмів регулювання інноваційної діяльності та розвитку інноваційних процесів, які потребують подальшого розгляду. До таких належать удосконалення непрямих методів стимулювання інвестицій в інноваційну сферу, зокрема – спрямованості податкової системи на розвиток інновацій, вдосконалення процедури визначення пріоритетів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. Крім того, важливим стає завдання досягнення максимального залучення фінансових ресурсів до інноваційного процесу, а також розробки механізму ефективного їх використання, активізації існуючих методів фінансування і запровадження нових.

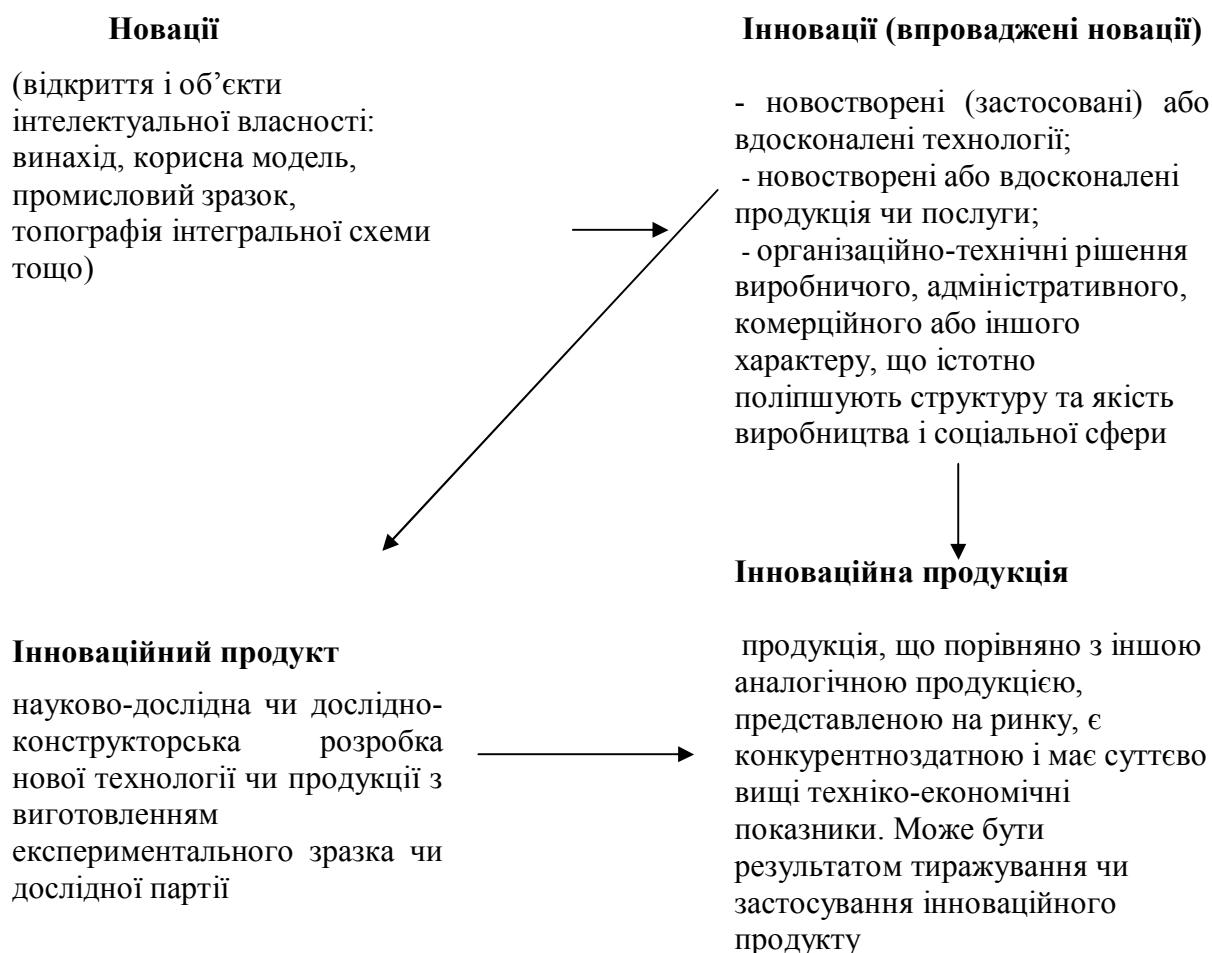
Удосконалення методів управління інноваційною діяльністю і підходів до вирішення цього питання, в тому числі і до фінансового забезпечення інноваційної діяльності, пов'язано насамперед з дослідженням теоретичної суті і ролі інновацій.

Термін "інновація" був уперше введений Й.Шумпетером та Г.Меншем, що в буквальному перекладі означає втілення наукового відкриття, технічного винаходу у новій технології або у новому виді виробу [129, с.25].

Роль, значення та місце інновацій у розвитку суспільства активно вивчались і вивчаються великою кількістю вчених, тому існує багато визначень цієї категорії, зміст якої постійно збагачувався під впливом економічного розвитку суспільства. Визначення інновацій доцільно розглядати з огляду на предмет нашого дослідження (додаток Б).

Синонімом *інновації* можна вважати термін "нововведення", який використовують у науковій літературі поряд з попереднім [129, с.21], а такий термін, як *новація* (*новина*,) визначає лише обов'язкову складову інновації, тобто

нове явище, метод (принцип), винахід чи новий порядок (правило). Інновація – є результатом практичного (науково-технічного та комерційного) освоєння новації, коли новизна споживчих властивостей вже превалює над технічною новизною. Це теоретичне положення було використано за визначення термінів Закону України ”Про інноваційну діяльність”, і надало можливість виокремити три різні терміни: інновація, інноваційний продукт і інноваційна продукція. Таке розмежування понять значно підвищує розуміння суті терміну „інновація”, що дасть змогу згодом, провести класифікацію і статистичні дослідження нововведень. Проте в законодавстві немає ознак віднесення продукції до інноваційної. Вважаємо за доцільне схематично розглянути взаємозв’язок між зазначеними компонентами (рис.1.1).

Рис.1.1. Схема взаємозв’язків компонентів інноваційної діяльності [129, с.21].

Інноваційний продукт на кожній стадії свого формування має закінчений вигляд і виступає на ринку самостійним товаром, який володіє як вартістю, так і відповідно – ціною і може бути об’єктом попиту і пропозиції на ринку інновацій.

Об'єкти інтелектуальної власності згідно з чинним законодавством можуть бути використаними для реалізації в інноваційному продукті за наявності державних правоохоронних документів: патентів, свідоцтв, ліцензій. Слід зазначити, що об'єкти інтелектуальної власності являють собою нематеріальні активи, що зумовлює застосування специфічних механізмів їх реалізації.

В той же час у згаданому вище законі не чітко визначено кількісні критерії віднесення продукту та продукції, що буде отриманою в результаті виконання проектів, до інноваційних, виходячи із диференціації різних об'єктів інтелектуальної власності та охоронних документів на них, а також за умов відсутності в Україні нормативних і методичних документів щодо оцінки техніко-економічного рівня продукції і відповідних даних державної статистики. Відсутнє також чітке законодавче підґрунтя щодо статусу інноваційного підприємства, його взаємодії з органами виконавчої влади.

Спираючись на зміст вище розглянутих термінів, можна запропонувати наступне уточнене визначення інновації, (з урахуванням фінансового аспекту) – це процес вкладання фінансових ресурсів в розробку, впровадження, поширення і використання результатів інноваційного процесу з метою підвищення ефективності суспільного виробництва та вирішення соціальних (суспільних) проблем.

Вважаємо за доцільне виділити основні функції, що їх виконують інновації в економічній системі. Так, інновації дають змогу забезпечити реалізацію концепції стійкого соціально-економічного розвитку країни в довгостроковій перспективі, реалізацію новітніх досягнень науково-технічного прогресу і підвищення на цій засаді ефективності виробництва; сприяють подоланню деформацій у структурі економіки і відповідно – підвищенню продуктивності праці, конкурентоспроможності країни, її інвестиційної привабливості та національної безпеки, що в кінцевому підсумку позитивно вплине на якість життя населення.

Також інновації важливі для суспільства, оскільки дають можливість досягнення супутнього ефекту. Річ у тім, що результати досліджень здатні досить швидко поширюватися в економічному середовищі, причому сфери їхнього

застосування можуть бути істотно ширшими передбачуваних першими новаторами, у чому проявляється супутній ефект інновацій [154, с.351]. З наявності супутніх ефектів можна зробити важливі з погляду значимості інвестицій в інноваційну сферу висновки. Як показують дослідження, інвестиції в дослідження і розробки (ДіР) забезпечують високу норму прибутку для інвесторів і ще більш високий дохід для суспільства.

Таким чином, інновації являють собою важливу економічну категорію процесу розширеного відтворення. Інновації внаслідок реалізації новітніх досягнень науково-технічного прогресу підвищують ефективність суспільного виробництва, створюють підвалини сталого економічного зростання, відіграють ключову роль у реалізації структурних зрушень в економіці, стають важливим чинником вирішення соціальних проблем і в кінцевому підсумку – підвищення рівня доброту населення.

З огляду на світовий досвід, який свідчить що в розвинених країнах майже 40 років продовжувався етап, коли внесок такого чинника, як науково-технічний прогрес в економічний ріст був вирішальним, Україна мусить вирішити проблему швидкого інноваційного оновлення виробництва. Це можна здійснити шляхом вивчення і використання досвіду розвинених країн з урахуванням особливостей національної економіки і активізації державної політики стимулювання науково-технічного прогресу і інноваційно-інвестиційних процесів, підтримки прогресивних технологічних зрушень, розвитку науки і освіти, стимулювання трудової, творчої і підприємницької діяльності.

Економічна доктрина передбачає забезпечення модернізації та структурної перебудови виробничого потенціалу, зниження його енерго- та матеріаломісткості, підвищення конкурентоспроможності країни. Зменшення витрат на оновлення виробничого потенціалу призвело до швидкого його скорочення і суттєвих змін якісних характеристик: у більшій своїй частині він досяг віку, після якого неминуче швидке вибуття основних фондів. Середній рівень зносу обладнання в промисловості досяг рівня 60-90 %. Фінансовий стан

більшості суб'єктів господарювання не дає змоги говорити про розвиток виробництва, технічної і технологічної бази.

За своїм станом українська промисловість відповідає критеріям четвертого технологічного рівня, підґрунтя якого складають, чорна та кольорова металургія, синтетичні матеріали, хімічна та переробна промисловості. Матеріально-технічна база виробничого потенціалу України характеризується низьким ступенем інтелектуалізації виробничих процесів у той час, як світові лідери перейшли до п'ятого технологічного рівня, що ґрунтується переважно на мікроелектронних технологіях. До світових лідерів належать сім провідних держав, які володіють більшістю новітніх технологій і контролюють близько 80% ринку наукоємної продукції. Провідне положення займають США, Німеччина, Японія [129, с.52],

Частку України на світовому ринку наукоємної продукції важко визначити, проте в Україні є реальний шанс вийти на позиції високорозвинутої держави і реалізувати впровадження інноваційної моделі розвитку, орієнтованої на використання вітчизняного науково-технологічного потенціалу, бо вона володіє потужними науковим і природничим потенціалами, перспективними науково-технічними розробками, передовими технологіями, розвинутою системою освіти тощо. Завдання полягає в тому, щоб усунути наявні недоліки, а саме вдосконалити експериментальну базу української науки, подолати розрив між наукою, освітою та виробництвом, виконати інтеграцію науки та освіти без суттєвої ломки діючої системи їх організації, адаптувати науково-технологічну сферу до умов ринкової економіки.

Перехід на інноваційний шлях розвитку значно залежить від позиції, що посідає держава щодо збереження і примноження наявного інноваційного потенціалу. Так, об'єктивні властивості інноваційних процесів, які пов'язані з високою капіталоємністю і значним ризиком зумовлюють необхідність саме державного стимулювання науково-технічного прогресу і інноваційно-інвестиційних процесів в Україні.

Незадовільний стан інноваційної активності переважної більшості промислових підприємств України пояснюється не тільки обмеженістю

фінансових ресурсів, спрямованих у інвестиційну діяльність, а і відсутністю в країні дійової, економічної політики, стимулюючої нововведення. Короткострокова економічна зацікавленість у швидкому отриманні доходу витісняє актуальні завдання науково-технічного розвитку промисловості, незважаючи на те, що в сучасних умовах економічне зростання перебуває в прямій залежності від спроможності економічної системи створювати та використовувати інновації.

Зволікання з розробкою чіткої державної стратегії і конкретної тактики активізації інноваційної та інвестиційної сфер діяльності, які є складовими державної інноваційної політики, призводить до ще більшого занепаду виробництва, зростання залежності економіки України від розвинених держав.

У сучасному суспільстві інноваційна політика набуває рис стратегії загального розвитку, коли зростання ефективності суспільного виробництва досягається внаслідок зростання і використання наукового потенціалу, а економічна політика держави значною мірою корегується відповідно до пріоритетів національної моделі інноваційно-інвестиційного розвитку.

Таким чином, інноваційний процес стає невід'ємним елементом системи суспільного відтворення, причому завданням держави стає проведення інноваційної політики з метою забезпечення його стабільного зростання. Так, комплекс питань, пов'язаних з фінансуванням інноваційного процесу, а також із забезпеченням його безперервності (поступовості), зближення та інтеграції його стадій можливо вирішити за регулювання потоку інвестицій, спрямованих в інноваційну сферу, а також стимулювання їхнього зростання. Для досягнення мети дослідження актуальним виявляється аналіз можливостей стимулювання фінансування інноваційної сфери.

Узагальнюючи вищесказане і визначаючи чинники можливої інноваційної політики в економіці України, необхідно насамперед зазначити, що найбільш прийнятною представляється стратегія, що ґрунтується на помірному поєднанні двох вищезазначених підходів і орієнтована на поступовий еволюційний тип інноваційного розвитку країни, що припускає поступально-прогресивне

нарощування темпів науково-технічного прогресу та макроекономічного зростання економіки.

Важливого значення у дослідженнях інноваційного процесу, особливостей його прояву в конкретному соціальному середовищі набуває поняття національної інноваційної системи (НІС), що з початку 1990-х років перебуває в центрі уваги як учених, що вирішують проблеми технологічного розвитку, так і державних і міжнародних організацій, відповідальних за розробку інноваційної і промислової політики. Існує велика кількість визначень цього терміну. Так, за даними конференції з питань створення інноваційної економіки в ЄС, що відбулася у 2002 р. в Данії вони складають більше тисячі. Наведемо визначення, запропоноване Н.О. Івановою, провідним російським фахівцем в області інновацій: НІС – це “сукупність взаємопов’язаних організацій (структур), які здійснюють виробництво і комерційну реалізацію наукових знань і технологій у межах національних кордонів...”[100, с.24]. До таких організацій за Івановою належать підприємства, університети, держлабораторії, технопарки, інкубатори, інститути правового, фінансового і соціального характеру та ін.

НІС – це система економічних форм та механізмів, що пов’язані з інноваційним підприємництвом, яка призначена забезпечити найефективніше здійснення науково-технічної і інноваційної діяльності, стійкий зв’язок між виробництвом та споживанням інноваційної продукції та сформувати оптимальну структуру інноваційного процесу. Кожна національна інноваційна система має свої особливості, які проявляються в ролі держави та приватного сектору, співвідношенні великого та малого бізнесу, фундаментальних та прикладних досліджень і розробок, галузевої структури інноваційної діяльності, динаміки розвитку інноваційної системи тощо. Формування національних особливостей системи відбувається під впливом сукупності об’єктивно заданих для кожної країни факторів: її розмірів, наявності природних ресурсів, географічного розташування, клімату, особливостей історичного розвитку інститутів держави та форм підприємницької діяльності.

Особливості національної інноваційної системи своєю чергою зумовлюють специфіку інноваційного процесу в даній країні, визначають властиві їй методи впливу на нього і стимулювання технологічних змін у суспільстві та в остаточному підсумку значно визначають ефект від поширення результатів інноваційної діяльності.

Формування української інноваційної системи має бути побудованим з урахуванням двох відомих підходів (інноваційних стратегій):

- європейсько-американського, що ґрунтується на переважному розвитку і використанні власного науково-технологічного потенціалу для генерування інноваційного продукту;
- японського, ґрунтованого на переважно зовнішньому запозиченні нових знань та технологій з наступним доопрацюванням.

Враховуючи особливості науково-технічної і виробничої бази України, які полягають у наявності наукових здобутків на рівні відкриттів та винаходів без їх виробничої реалізації з одного боку та наявністю виробничих потужностей без їх науково-технічного забезпечення на рівні конкурентноспроможних нововведень – з іншого, можна зазначити, що для вирішення першої частини проблеми доцільно формувати інноваційну систему, базовану на виробничому втіленні власних нововведень. Другу ж частину проблеми можна вирішити використанням стратегії, заснованої на імітаційно-ліцензійному, тобто японському підході. Застосування в чистому вигляді зазначених підходів в теперішній ситуації досить складне через обмеженість ресурсів, інвестицій, незадовільний стан вітчизняної матеріально-технічної бази виробництва. В цьому зв'язку для української економіки важливі всі підходи до формування національних інноваційних систем за оптимального їх поєднання в залежності від конкретних умов.

Однак, враховуючи, що Україна володіє значними інноваційними ресурсами та інтелектуальним потенціалом доцільно за формування власної інноваційної системи віддати перевагу першому підходу з метою актуалізації наявного інноваційного потенціалу (максимального використання наявних досягнень фундаментальної науки, задіяння наявних кваліфікованих кадрів, використання

досягнень системи освіти тощо). Зусилля необхідно спрямувати не на створення принципово нового, а на перетворення діючої інноваційної системи, що базувалася на адміністративно-командних принципах, на інноваційну систему ринкового типу.

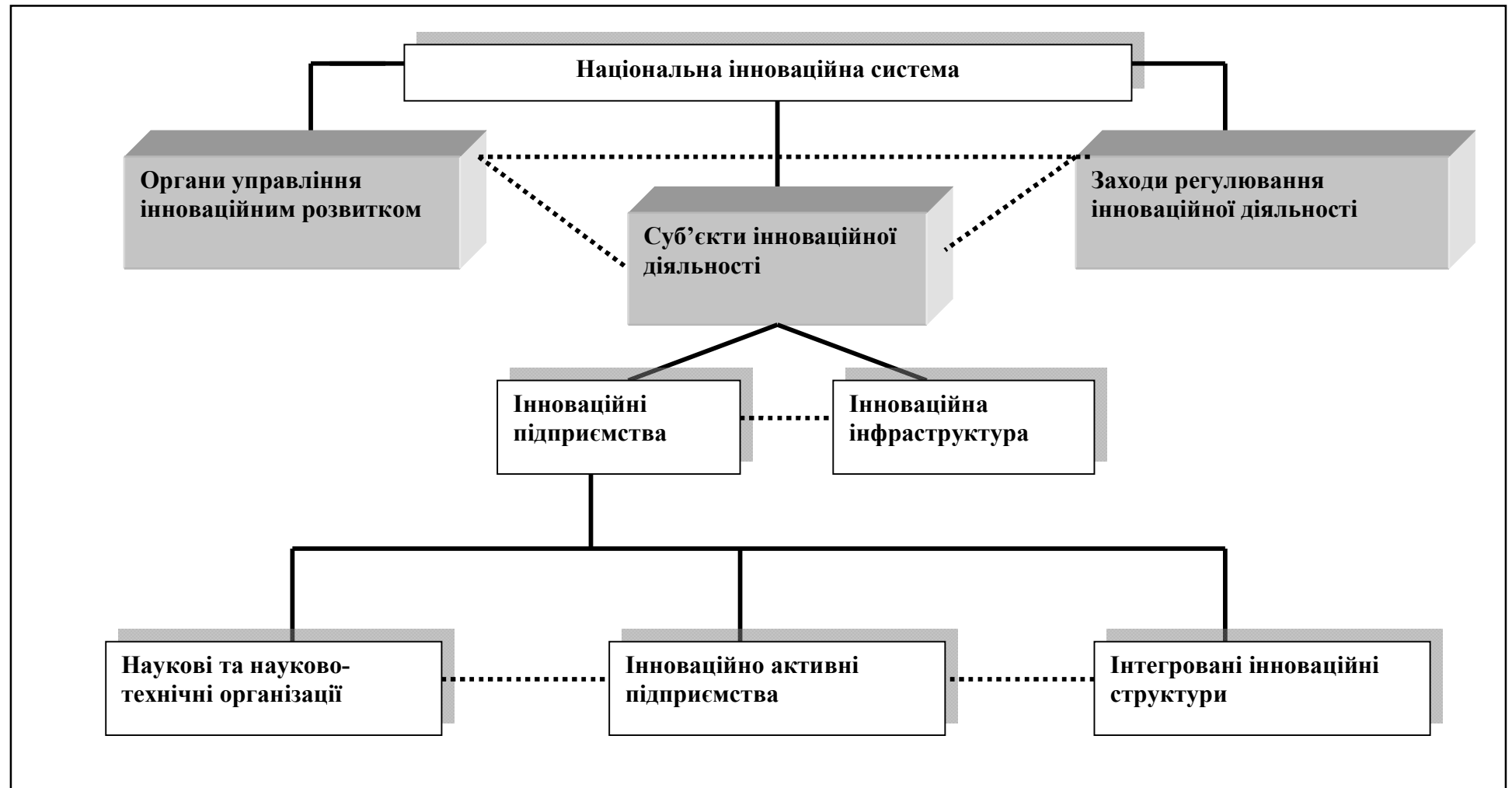
Україна демонструє відносно високі показники якості робочої сили, прийнятний рівень інфраструктури, що дає змогу їй мати високі показники в сфері досліджень і розробок, які важливі для забезпечення конкурентоспроможності в довгостроковому періоді.

Слід зазначити, що на вибір підходів до побудови національної інноваційної системи може вплинути диференціація соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Схематично національна інноваційна системи, з погляду на суб'єктний склад, представлена на рис. 1.2.

Національна інноваційна система, яка формується в Україні, на наш погляд, має охоплювати сукупність таких компонентів:

1. Суб'єкти інноваційної діяльності.
2. Органи управління інноваційними процесами.
3. Система заходів регулювання інноваційної діяльності (правові, організаційні, фінансові, тощо).

Рис. 1.2. Модель національної інноваційної системи за організаційною ознакою

Варто розрізняти суб'єктів інноваційної діяльності. До них відносяться особи – фізичні і юридичні, – які безпосередньо беруть участь в інноваційній діяльності, в реалізації інновацій у різних сферах суспільних відносин. Коло суб'єктів інноваційної діяльності на різних стадіях інноваційного процесу може бути різним. Так, на стадії розробки інновації в ролі новаторів-генераторів інноваційної ідеї можуть виступати індивідуальні винахідники, наукові колективи і науково-дослідні організації. Належне місце серед суб'єктів інноваційної діяльності посідають інтегровані інноваційні структури та інноваційні підприємства, що здійснюють масове виробництво і реалізують інноваційні продукти чи продукції, на ґрунті запозичених, а не власних розробок і технологій.

До суб'єктів інноваційної діяльності в широкому розумінні слова можна віднести також і всіх фізичних і юридичних осіб, що здійснюють фінансовий, консалтинговий, маркетинговий, лізинговий, сертифікаційний, кадровий, інформаційний, рекламний та інші види підтримки інноваційної діяльності, тобто всі організації, установи, підприємства і приватні особи, що входять в інфраструктуру інноваційної діяльності та забезпечують формування відповідного потенціалу і соціально-економічного середовища його функціонування.

Так, виходячи з вищевикладеного серед суб'єктів інноваційної діяльності можна виділити дві основні групи: інноваційні підприємства та підприємства, що входять в інноваційну інфраструктуру.

Інноваційні підприємства стають основним елементом, ядром інноваційної системи, всі інші структури утворюються як допоміжні, що забезпечують ефективно його функціонування.

Згідно з чинним законодавством, інноваційне підприємство – це “підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції і (або) послуг” [9]. Визначення умов набуття підприємством статусу „інноваційного” має

принципове значення, адже з цього моменту для нього починають діяти всі передбачені законодавством пільги.

Власне в практичній діяльності рідко зустрічаються інноваційні підприємства, діяльність яких охоплювала би всі етапи інноваційного циклу від генерування ідеї до її реалізації у конкретному готовому продукті, що характерно для інтегрованих інноваційних структур (технопарків, технополісів, тощо).

Розвиток системи інноваційних структур в Україні перебуває в початковому стані. В ній представлені лише окремі типи інноваційних структур, зокрема технопарки, бізнес-інкубатори, спеціальні економічні зони. Причому діяльність лише незначної їх частини відповідає завданням, які мають вирішуватися ними виходячи зі світового досвіду організації діяльності різних типів інноваційних структур. Отже, в Україні обмежена не тільки чисельність інноваційних структур, але і склалася їх структурна неповнота, а також функціональна невизначеність (див.табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Кількість інтегрованих інноваційних структур в Україні у 1998-2011 рр.

Інтегровані інноваційні структури	1998	2000	2008	2011
Бізнес-інкубатори	28	46	63	73
Бізнес-центри	57	132	257	300
Регіональні фонди підтримки підприємництва	48	72	107	149
Технопарки	-	7	15	17

Подібні організаційні форми можуть бути створеними тільки за сприяння держави шляхом спеціальних заходів – наданням податкових та кредитних пільг, створенням вільних економічних зон, розвитком інноваційної інфраструктури, тобто усього, що створює плідний інноваційний мікроклімат.

Ефективність інноваційного підприємництва значною мірою залежить від розвитку інноваційної інфраструктури. Так, одним із основних принципів інноваційної діяльності, задекларованих у Законі України “Про інноваційну діяльність”, визначено

принцип сприяння розвитку інноваційної інфраструктури, що уявляє собою відповідно до закону сукупність підприємств і організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

В інноваційному процесі інноваційна інфраструктура сприяє створенню умов для плідного здійснення інноваційної діяльності шляхом надання різнопланових послуг: централізованого накопичення і надання науково-технічної інформації щодо різнопланових інноваційних продуктів, налагодження каналів одержання технологічної, маркетингової, комерційної і фінансової інформації, акумулювання фінансових ресурсів і їх використання саме з інноваційною метою, формування баз даних спеціалістів з інноваційного бізнесу і підготовка кваліфікованого персоналу, що має досвід комерціалізації інновацій тощо. Таким чином, суб'єкти, що утворюють інноваційну інфраструктуру беруть на себе частину функцій інноваційного підприємства, тобто вивільняють час і зусилля для здійснення основної діяльності зі створення і впровадження нововведень. До суб'єктів інноваційної інфраструктури належать центри обміну інноваціями, центри трансферу технологій, демонстративно-консультативні та навчальні інноваційні центри, центри прокату сучасних приладів та обладнання, інфраструктура захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Створення інноваційної інфраструктури сприятиме реалізації принципу цілісного „технологічного коридору” – від отримання нових знань до виробництва на їх засаді конкурентоспроможної продукції і виведення її на ринок.

Серед чинників, які стримують розвиток інноваційних структур, особливого значення набуває невідпрацьованість механізму державного регулювання цього процесу, необґрунтована централізація прийняття рішення про створення нових структур на вищому рівні влади. Останнє можна пояснити відсутністю адекватного уявлення в органах державного управління про роль, можливості і функціональні особливості різноманітних типів інноваційних структур, а також сфери регулювання та нагляду кожного з діючих органів державного управління.

Державне регулювання інноваційного розвитку здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом міністрів України, Міністерством освіти і науки України, Міністерством промислової політики, Національною академією наук України. Для забезпечення реалізації переходу України на інноваційну модель розвитку створено ряд дорадчих органів, зокрема, Тимчасову спеціальну комісію ВРУ з питань майбутнього, раду з питань науки і науково-технічної політики при Президентові України, Комісію з питань науково-технологічного розвитку при Кабінеті Міністрів України, Міжвідомчу раду з координації фундаментальних досліджень при Національній академії наук України, Комісію з організації технопарків та інноваційних структур інших типів, Українську державну інноваційну компанію тощо. Система регулювання інноваційним процесом, яка склалася у державі, побудована таким чином, що її окремі ланки виконують певним чином розмежовані функції. На наш погляд необхідно створити орган державної влади, на який би безпосередньо було покладено управління інноваційним процесом, чи реорганізувати діючий орган державної влади з чітким виділенням його інноваційної складової.

Приведення системи державного управління у відповідність до вимог інноваційного розвитку економіки, визначення завдань, рівня відповідальності та повноважень державних органів щодо управління інноваційним розвитком дасть змогу створити базис для довгострокового інноваційного зростання країни.

Можна стверджувати, що в Україні вже існують окремі елементи національної інноваційної системи: створено ряд державних наукових центрів, функціонує Українська державна інноваційна компанія, Фонд фундаментальних досліджень, Фонд прикладних досліджень і розробок. З різним ступенем успіху діють малі інноваційні підприємства, створені технопарки, працюють патентні фонди, інвестиційні компанії та венчурні фонди, розгортаються інформаційні мережі і бази даних.

1.2. Суть і необхідність фінансування інноваційної діяльності

Підвищену увагу в економічній літературі відведено проблемам управління інноваційною діяльністю. Проте недостатньо вивченим залишається таке важливе питання, як роль фінансового забезпечення в процесі розгортання цієї діяльності. Процеси фінансування і стимулювання розвитку інноваційної діяльності посідають особливе місце в цілісній системі економічного механізму управління інноваційними процесами. До 2000 р. в Україні відбувався спад виробництва та платоспроможного попиту, а також рівня інноваційної активності українських підприємств, зменшення обсягів відносного фінансування, яке припадає на одного вченого чи науково-технічний проект. В цьому зв'язку вітчизняна наука має вирішити проблему використання фінансового механізму в процесі підвищення інноваційної активності суб'єктів господарювання для забезпечення довготривалого макроекономічного зростання країни. Однією з основних тенденцій „нової теорії зростання”, в якій важливу роль відведені інноваціям і технологічним змінам, полягає в тому, що інноваційний розвиток потребує значних обсягів фінансування, тому актуальним завданням наукових досліджень є визначення механізмів фінансового забезпечення інноваційного розвитку в умовах перехідного періоду [97, с.10].

Поточний період розвитку національної економіки потребує організації і фінансового забезпечення інноваційної діяльності, які б створили необхідні передумови для швидкого і ефективного запровадження науково-технічних досягнень, забезпечили збереження і розвиток науково-технічного потенціалу пріоритетних напрямів розвитку, сприяв створенню необхідних матеріальних умов для збереження кадрового потенціалу науки і техніки.

Завдання фінансування сфери науково-технічної та інноваційної діяльності полягає у визначенні необхідних обсягів фінансових ресурсів, джерел їх надходження та напрямів спрямування для забезпечення і стимулювання інноваційної діяльності.

Система фінансового забезпечення інноваційної діяльності – це сукупність економічних відносин у сфері пошуку, залучення і ефективного використання

фінансових ресурсів. У науковій літературі не має єдиного формулювання вищезгаданого поняття. Так, поряд з системою фінансового забезпечення мають право на існування такі формулювання: фінансовий механізм стимулювання інноваційного розвитку, механізм фінансово-кредитного забезпечення, система інвестування інноваційної діяльності [129, 151, 154].

Об'єктивно необхідним з огляду на розробку методологічних засад фінансового забезпечення інноваційної діяльності представляється дослідження економічної категорії „система фінансового забезпечення” та її складових, а саме: суб'єктів та об'єктів фінансування, джерел формування фінансових ресурсів для здійснення інвестицій в інноваційну діяльність, форм і методів фінансування інноваційної діяльності, принципів формування системи (див. рис. 1.3).

Основні суб'єкти фінансування інноваційної діяльності – інноваційні підприємства (наукові та науково-технічні організації, інноваційно активні підприємства, інтегровані інноваційні структури), державні органи влади (в особі міністерств та відомств), спеціалізовані інноваційні фонди, різноманітні фінансові установи (банки, інвестиційні компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та ін.), венчурні фонди, іноземні інвестори та приватні особи.

Таким чином, суб'єктами фінансування інноваційної діяльності є всі суб'єкти господарювання, зацікавлені у інвестуванні ресурсів в інноваційну діяльність для досягнення певного ефекту. Так, держава, приймаючи рішення щодо фінансування науково-технічної та інноваційної сфери, має на меті вирішення макроекономічних завдань (економічних, соціальних, екологічних та інших), які можна вирішити за створення і впровадження інновацій.

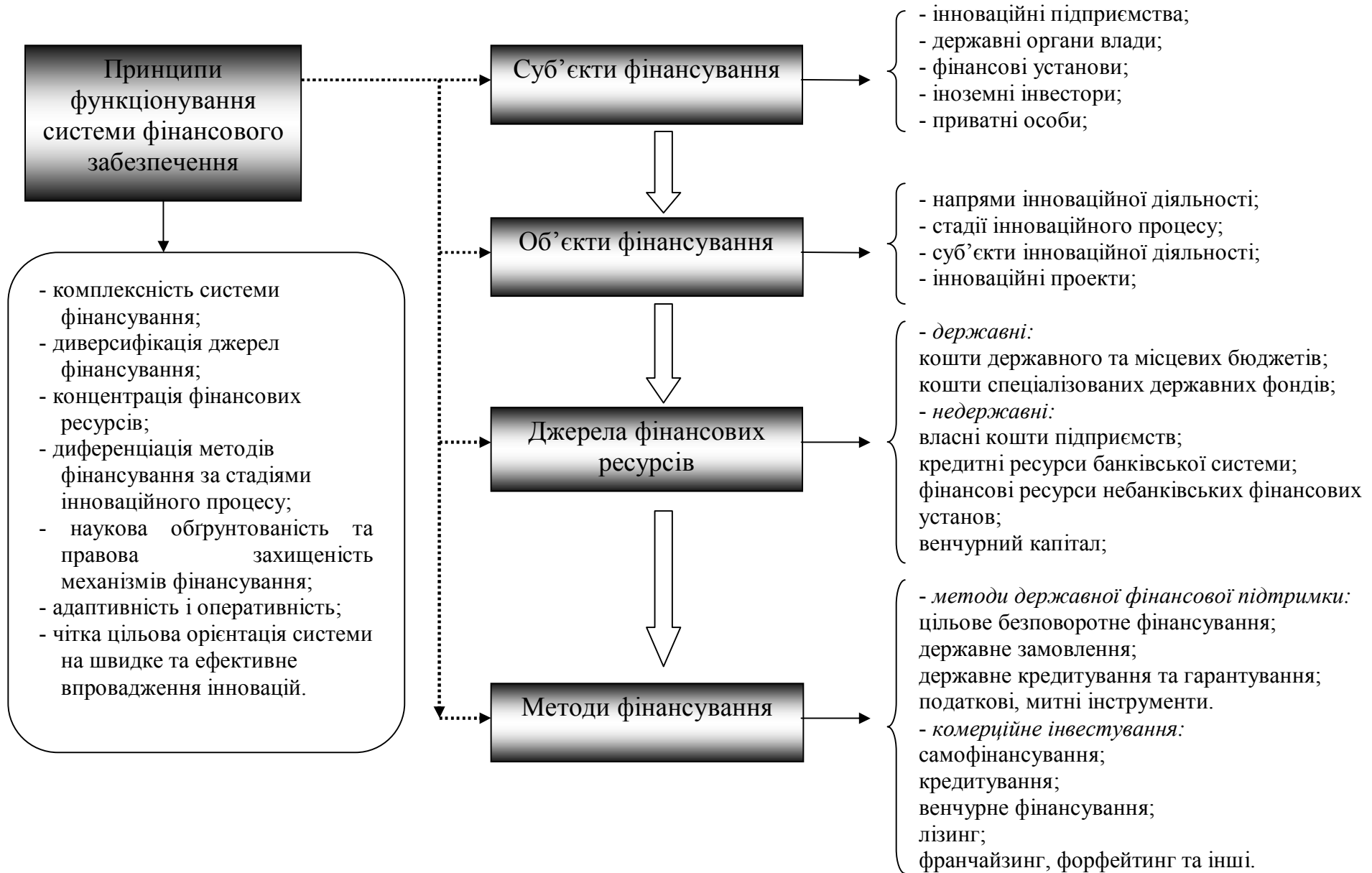

Рис. 1.3. Системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності

Інновації сприяють забезпеченню збалансованого економічного розвитку країни та підвищенню життєвого рівня населення внаслідок впливу на структуру суспільного виробництва, створення нових інституційних економічних механізмів регулювання, створення нових робочих місць, вирішення екологічних проблем, активізації міжнародного науково-технічного співробітництва, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та національної безпеки країни. Для інших суб'єктів фінансування інноваційної діяльності головний стимул інвестування полягає в досягненні економічного ефекту, а саме – у формуванні платоспроможного попиту та задоволенні зростаючих економічних інтересів клієнтів, розширенні власної частки ринку, збільшенні прибутку, зменшенні терміну окупності інвестицій, виходу на нові ринки, підвищенні престижу, конкурентоспроможності суб'єкта господарювання, створення нових робочих місць, зростанні обсягів збуту. Характерні завданням за впровадження процес-інновації: підвищення ефективності виробництва (зростання продуктивності, економія сировини та енергії), що своєю чергою, сприяє збільшенню прибутку та зменшенню забруднення навколишнього середовища.

Основний об'єкт фінансування – інноваційна діяльність, в наслідок здійснення якої суб'єкт господарювання отримує в залежності від стадії інноваційного процесу новацію, інновацію чи інноваційний продукт. У науковій літературі загалом відсутні принципові розходження у розумінні суті і специфічних ознак інноваційної діяльності. Вчені дають такі її визначення:

- процес творчості і створення нововведень, який реалізується як максима інноваційної альтернативи, інноваційної потреби й підприємницьких зусиль [105];

- цілеспрямована діяльність суб'єктів підприємницької діяльності щодо конструювання, створення, освоєння і виробництва якісно нових видів техніки, предметів праці, об'єктів інтелектуальної власності, технологій, а також впровадження досконалих форм організації праці й управління виробництвом [140];

- діяльність, яка націлена на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень й розробок для розширення і оновлення номенклатури і

поліпшення якості продукції, що випускається (товарів, послуг), вдосконалення технології їх виготовлення з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і закордонних ринках [154];

- процес по стратегічному маркетингу, науково-дослідній та дослідно-конструкторській роботі (ДіР), організаційно-технологічній підготовці, виробництву і оформленню нововведень, їх впровадженню і розповсюдженню в інші сфери;

- особливий новаторський антибюрократичний стиль господарювання на засадах постійного пошуку нових можливостей, орієнтації на нововведення, вміння ефективно використовувати ресурси з різноманітних джерел.

В Законі України “Про інноваційну діяльність” зазначено, що “інноваційна діяльність – це діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентноздатних товарів та послуг”. Протягом майже десяти років цей термін зустрічався в контексті інших нормативно-правових документів але не мав чіткого трактування.

Наведені визначення вказують на те, що ключовою дефініцією усіх вищезгаданих визначень є пошук і впровадження нового, що тісно корелює з наведеними в попередньому розділі визначеннями поняттями „інновації”.

Як доводять дослідження, на активність інноваційної діяльності впливають чинники зовнішнього і внутрішнього середовищ суб'єкта господарювання, спільна дія яких формує сучасний стан інноваційної діяльності. Зокрема, зовнішні чинники – це умови, які підприємці як правило не можуть змінити, але мусять їх прогнозувати та враховувати, оскільки вони істотно впливають на інноваційну діяльність. До них слід віднести зміни в законодавчій базі, непередбачені дії органів державного управління, стан економіки, фінансової та кредитної сфери, науково-технічного, технологічного та інноваційного потенціалів, політичні, міжнародні, соціокультурні відносини, природні ресурси, взаємодія з партнерами, конкуренція, тощо. Специфіка прояву чинників зовнішнього середовища зумовлена співвідношенням ринкових методів регулювання економіки та методів

і форм державного впливу, характерних для кожної окремої країни. Чинники внутрішнього середовища кожне підприємство визначає самостійно, з урахуванням тих, що склалися в зовнішньому середовищі. До них належать ресурсні (фінансові, матеріальні, трудові, інформаційні) можливості, технічна та технологічна озброєність, стан менеджменту, організація праці та кваліфікація персоналу, рівень маркетингових досліджень, наявність власних наукових досліджень, їх напрями та активність наукових досліджень, стратегія конкуренції, темпи зростання та частка ринку.

На сучасному етапі розвитку інноваційної сфери вагомим стимулом посилення ролі інновацій та інноваційної діяльності стають в основному зовнішні чинники, зумовлені економічною політикою держави на даному етапі економічного розвитку. Визначаючи інноваційну діяльність як об'єкт спрямування фінансових ресурсів, варто зазначити, що вона характеризується високим рівнем невизначеності й ризику, що своєю чергою підвищує ризик неповернення інвестованих в інноваційну діяльність ресурсів.

Дослідження фахової літератури дає змогу стверджувати, що інноваційна діяльність є одночасно економічним явищем і процесом. Як економічне явище вона встає формою економічних відносин щодо створення та реалізації конкретних новинок. З огляду на фінансування інноваційної діяльності, найприйнятнішим виявляється визначення інноваційної діяльності як процесу, що являє собою цілий ланцюжок дій, починаючи з пошуку нової ідеї і закінчуючи її втіленням у конкретному інноваційному проекті. Таким чином, поділ інноваційної діяльності на самостійні послідовні стадії дає можливість виділити конкретні об'єкти фінансування, а саме: проведення фундаментальних та прикладних досліджень, здійснення дослідно-конструкторських розробок, освоєння промислового виробництва, комерціалізація інновацій тощо.

На нашу думку, об'єктами фінансування, що входять до складу системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності доцільно також віднести діяльність, пов'язану із накопиченням, зберіганням та розповсюдженням науково-технічної інформації, забезпеченням обміну інноваціями та трансферту

технологій, проведенням експертизи інноваційних проектів, захистом прав інтелектуальної власності, проведенням досліджень ринкових тенденцій, а також діяльність щодо здійснення науково обґрунтованих прогнозно-аналітичних досліджень перспективних напрямів науково-технологічного розвитку.

Якщо в якості критерію для визначення об'єктів фінансування виділити суб'єктів господарювання, які здійснюють інноваційну діяльність, то коло об'єктів фінансування можна доповнити усіма суб'єктами інноваційної діяльності, визначеними у попередньому підрозділі.

З огляду на те, що інноваційну діяльність здійснюють окремі суб'єктами господарювання за такими напрямами: дослідження і розробки, придбання нових технологій (права власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензій), виробниче проектування та інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва, технологічна його підготовка, апробація і випробування, придбання машин, обладнання, установок інших основних засобів, проведення маркетингових досліджень та ін. Кожен із цих напрямів може бути окремим об'єктом фінансування.

Зауважимо, що такі об'єкти фінансування можна класифікувати і за іншими ознаками (видами інновацій, напрямами науки, інноваційними проектами тощо), однак на нашу думку для подальшого дослідження проблем фінансування інноваційної діяльності достатньою є класифікація, наведена за трьома основними ознаками, а саме: стадіями інноваційного процесу; суб'єктами інноваційної діяльності; напрямами інноваційної діяльності. Вони дають можливість повною мірою врахувати специфіку інноваційної діяльності.

З урахуванням зазначених моментів, об'єктами фінансування стають, по-перше, різні стадії інноваційного процесу, ризикованість фінансування яких зменшується за мірою наближення до кінцевого результату в зв'язку з підвищенням ймовірності досягнення комерційного успіху від реалізації інновації; по – друге, суб'єкти інноваційної діяльності, склад яких змінюється в залежності від запровадження в країні прогресивних форм організації

інноваційних структур; по-третє, напрями інноваційної діяльності, структура яких змінюється залежно від стратегії створенню та впровадженню інновацій, обраної суб'єктом інноваційної діяльності.

Система фінансового забезпечення інноваційної діяльності ґрунтується на органічній єдності джерел і методів фінансування інноваційної діяльності.

Система фінансування інноваційного розвитку має на меті забезпечення кожного суб'єкта інноваційної діяльності необхідними фінансовими ресурсами. Такий підхід зумовлює необхідність дослідження суті і змісту фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та визначення складу їх джерел, як засад фінансування, самофінансування та джерела прибутковості суб'єктів інноваційної діяльності.

За визначенням І.А. Бланка фінансові ресурси – це сукупність акумульованих підприємством власних і залучених грошових коштів і їх еквівалентів у формі цільових грошових фондів, призначених для забезпечення його господарської діяльності [55]. Українські дослідники В.М. Гринькова, В.О. Коюда, Т.І. Лепейко розуміють під фінансовими ресурсами кошти, що є в розпорядженні підприємства [77]. І.В. Зятковський визначає фінансові ресурси як сукупність фондів грошових коштів, доходів, відрахувань або надходжень, що перебувають у розпорядженні підприємства [98]. Власне, економічний зміст фінансових ресурсів інноваційних підприємств не відрізняється від вище наведених визначень. Виокремлення із загальної маси фінансових ресурсів саме інноваційно спрямованих відбувається за визначення напряму використання фінансових ресурсів. Так, використання фінансових ресурсів на реалізацію інноваційної програми чи проекту, придбання ліцензії, ноу-хау тощо відносить їх в розряд інноваційних.

Таким чином, можна стверджувати, що фінансові ресурси інноваційних підприємств являють собою сукупність грошових коштів, які знаходяться в їх розпорядженні та призначені для забезпечення поточної діяльності й інвестування інноваційних заходів.

Вибір поняття “інвестування” для визначення фінансових ресурсів інноваційних підприємств цілком обґрунтований, оскільки на відміну від інших форм вкладання капіталу орієнтовані на отримання прибутку від вкладених коштів, приріст капіталу. Інновації в даному випадку – специфічний об’єкт інвестування капіталу, з притаманними йому високою потенційною прибутковістю і значною ризикованістю. В певні періоди розвитку української економіки норма прибутку від інвестицій в інноваційній сфері досягала 300–1200% [88]. Фінансові ресурси інноваційних підприємств являють собою ту частину інвестицій, яку спрямовують на розробку та впровадження як технологічно нових, так і значно вдосконалених продуктів і процесів, організаційних і управлінських методів тощо. Їх економічний зміст проявляється в стимулюванні інноваційної активності і прирості кінцевих результатів інноваційної діяльності – інновацій.

Фінансові ресурси інноваційних підприємств утворюють капітал, який за формою і напрямками свого використання є ризиковим (венчурним). Відомо, що інноваційній діяльності з самого початку притаманний підвищений рівень ризиковості, що зумовлює і ризиковість її фінансування (інвестування). Великий ризик втратити вкладеного капіталу зумовлюється наступними причинами: непередбачуваність результатів творчого процесу, без якого немислиме нововведення; можливість помилковості ідеї інноваційного проекту; труднощі технічної його реалізації; непередбачуваності реакції ринку на появу новинки.

До того ж вкладення фінансових ресурсів в інновації характеризуються значним часовим лагом від моменту авансування коштів в інновації до одержання комерційної віддачі від них. Таким чином, на наш погляд, поняття "ризиковий капітал" найадекватніше відображує характер використання фінансових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності, характер зв'язку між різними етапами інноваційного циклу. У той же час, необхідно розуміти, що ступінь ризику інвестицій у нововведення буде істотно варіюватися в залежності від рівня невизначеності кінцевого результату інновацій (ступеня новизни).

Формування фінансових ресурсів інноваційних підприємств здійснюється з метою фінансування необхідного обсягу інноваційних витрат та забезпечення прибутку. Досягнення поставленої мети можливе лише за умови формування раціональної структури джерел коштів підприємства, що полягає у пошуку таких фінансових джерел, які б сприяли збільшенню обсягів виробництва завдяки залученню як державних так і недержавних, як власних так і залучених, як внутрішніх так і зовнішніх джерел фінансових ресурсів.

На вибір того чи іншого джерела фінансових ресурсів впливає досить велика кількість чинників, що зумовлюють привабливість одного джерела і перешкоджають залученню іншого. Так, на прийняття рішення про вибір засобів фінансування в процесі залучення капіталу впливає велика кількість чинників. Кожне з альтернативних джерел капіталу підлягає ретельному аналізу для з'ясування його переваг чи недоліків. Такий аналіз варто проводити з урахуванням чинників, які наведені в додатку Е.

Таким чином, комплексний аналіз і систематизація джерел фінансових ресурсів інноваційних підприємств, дають змогу дійти висновку, що джерелами фінансових ресурсів забезпечення інноваційної діяльності є кошти державного бюджету, місцевих бюджетів, спеціалізованих інноваційних фондів, власні кошти суб'єктів інноваційної діяльності, венчурний капітал, кошти фінансових установ, іноземні інвестиції та приватні заощадження тощо, акумульовані з метою фінансування необхідного обсягу інноваційних витрат та забезпечення прибутку.

Особливу увагу слід приділити методам фінансового забезпечення інноваційної діяльності, які визначають конкретні способи формування і використання фінансових ресурсів інноваційними підприємствами.

Оскільки різним джерелам фінансових ресурсів властиві різні методи і форми їх переходу від суб'єкта до об'єкта фінансування, виділимо методи, притаманні державним та недержавним джерелам фінансових ресурсів. Так, перші здійснюють фінансування з використанням методів прямої фінансової підтримки, які містять цільове безповоротне фінансування, державне замовлення,

державне кредитування, та непрямих методів стимулювання інноваційної активності: інструменти податкової, митної, амортизаційної політики.

Для недержавних джерел фінансових ресурсів (комерційне інвестування) характерні такі методи та форми фінансування як самофінансування, кредитування, венчурне інвестування, лізинг, тощо.

Економічну суть фінансового механізму здійснення інноваційної діяльності доцільно розкривати характеризуючи принципи (див. додаток Ж) на засадах і з урахуванням яких його слід створювати. Більшість авторів, думку яких ми поділяємо, вихідними принципами формування системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності вважають наступні:

- чутливість до інновацій та чітка цільова орієнтація системи на швидке та ефективне їх впровадження;
- наукова обґрунтованість та правова захищеність прийомів і механізмів, які використовуються;
- комплексність системи фінансування, тобто охоплення максимально широкого кола суб'єктів та об'єктів, джерел і методів фінансування інноваційної діяльності;
- диверсифікація джерел фінансування;
- адаптивність і оперативність, які передбачають швидке та своєчасне приведення системи у відповідність до динамічних змін зовнішнього середовища;
- ефективність, тобто досягнення мети за застосування фінансових стимулів.

Однак, на наш погляд, особливості інноваційного процесу та сучасні умови розвитку вітчизняної економічної системи зумовлюють необхідність виділення поряд з класичними (універсальними) принципами ще низки спеціальних принципів, які слід урахувати за створення системи фінансування інноваційної діяльності для досягнення максимальної її ефективності в умовах, що склалися на певний момент у сфері розвитку інноваційної діяльності та її фінансування.

Ми вважаємо, що, по-перше, доцільний диференційний підхід (див. додаток Ж) до фінансування різних стадій інноваційного процесу, зміст якого полягає в використанні різних форм та методів фінансування на різних етапах інноваційної

діяльності та життєвого циклу інновацій. Необхідність застосування такого підходу зумовлена тим, що кожна стадія інноваційного процесу має певні значення наступних параметрів: ймовірність успішної реалізації інноваційного задуму, тривалість періоду з моменту інвестування коштів до отримання прибутку, обсяг необхідних фінансових ресурсів, можливість комерціалізації інновації. Все це своєю чергою впливає на ступінь ризику фінансування. Детальніше застосування такого підходу буде розглянутим в наступному підрозділі.

По-друге, в умовах обмеженості фінансових ресурсів необхідне створення умов для концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках інноваційного розвитку, визначення яких відбувається за результатами науковообґрунтованих прогнозно-аналітичних досліджень (див. додаток Ж). Обов'язковість визначення пріоритетів зумовлена обмеженістю коштів фінансової підтримки інноваційного процесу. Відповідно в сучасних умовах держава вже не спроможна власними силами в достатньому обсязі фінансувати всі сфери науково-технічного та інноваційного процесу, тому з урахуванням реалій економічної ситуації в країні необхідний селективний підхід до визначення об'єктів державної фінансової підтримки.

Вибір пріоритетів фінансування передбачає врахування мінімум трьох основних чинників: по-перше, національних завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки, конкурентоспроможності економіки, розвитку системи освіти, медицини тощо; по-друге, необхідність вирішення найгостріших проблем даного періоду, до яких можна віднести проблеми енергозбереження, охорони навколишнього середовища, боротьби зі СНІДом тощо; та по-третє, необхідність реалізації накопиченого потенціалу наукових досліджень. Систему визначення пріоритетів фінансування інноваційної сфери буде детально досліджено в третьому розділі.

Функціонування системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності на підставі запропонованих принципів та підходів має позитивно вплинути на

ефективність та результати діяльності підприємств інноваційної сфери та посилення їх активності.

На підставі аналізу теоретичних досліджень, враховуючи визначені суб'єкти та об'єкти фінансування, джерела фінансових ресурсів, форми та методи фінансування і принципи побудови цілісної системи, ми можемо визначити систему фінансового забезпечення інноваційної діяльності як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, функціонування якої ґрунтується на правовому, нормативному та інформаційному забезпеченні, спрямовану на стимулювання фінансування інноваційної діяльності.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що в умовах інтенсивного розвитку інноваційних процесів необхідно забезпечити розбудову такого механізму акумуляції і перерозподілу фінансових ресурсів, який зробить можливим сталий соціально-економічний розвиток України в довгостроковій перспективі на засаді задіяння та нарощування науково-технічного потенціалу країни. При чому, не можна сподіватись на те, що ринок здатний сам ввести в дію такий механізм. Враховуючи, що пошук принципово нових джерел фінансування інноваційних процесів відбувається в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, недостатності власних фінансових коштів підприємств усіх форм власності, актуальними залишаються питання, пов'язані з реалізацією ефективного фінансового механізму забезпечення інноваційної діяльності.

1.3. Особливості фінансування інноваційної діяльності

Здійснення суб'єктами господарювання інноваційної діяльності поряд із виробничою стає необхідною умовою їх функціонування на сучасному етапі розвитку економічних відносин. Підприємство змушене вдаватися до змін під тиском ринкових факторів і умов, навіть не завжди маючи таке бажання. Й. Шумпетер зазначав, що зробити щось інше, нове об'єктивно складніше, чим звичне й випробуване. Господарюючий суб'єкт усіяко опирається цьому і діяв би так, навіть, якщо б це було не тільки викликаним об'єктивними труднощами. Тому що тут не тільки збільшується ймовірність помилок, але появляються їх нові

джерела. Бажання втриматися і зміцнити своє становище на ринку, спонукає суб'єкт господарювання вдатися до додаткових ризиків.

Визначаючи інноваційну діяльність як об'єкт спрямування фінансових ресурсів потрібно дослідити особливості інноваційного процесу.

По-перше, варто зазначити, що інноваційна діяльність характеризується високим рівнем невизначеності і ризику, що своєю чергою підвищує ризик неповернення інвестованих в інноваційну діяльність ресурсів. Зокрема, А.Сміт наголошує, що власник іде на економічний ризик заради реалізації комерційної ідеї та отримання прибутку. П.Друкер зазначає, що підприємець стикається з ризиком, причому ступінь ризику є високим, а шанси на успіх доволі невеликими [87]. Фахівці, котрі досліджують теорію інноваційного ризику, вважають інноваційний ризик мірою можливих збитків, які можуть виникнути у разі вкладення підприємством коштів у виробництво нових товарів, технологій, послуг, які не відразу сприймаються ринком або не знаходять свого споживача взагалі [66].

Інноваційна діяльність є найбільш мінливою, в якій виникають неясність і невпевненість в кінцевому результаті, що робить її дуже ризикованою. Впровадження інновації передбачає пошук нетрадиційного розв'язку певних проблем. Отже, не дивлячись на значний ризик втрат, який несе в собі інноваційна діяльність, вона є джерелом можливого прибутку й ефективності. За деякими розрахунками, продукт, що має ринкову новизну, забезпечує прибуток, у середньому на 25% вищий, ніж традиційний. Інновація як ризиковий напрям діяльності призводить до ефективнішого виробництва, від якого виграють підприємці, споживачі та суспільство.

Ризик в інноваційній діяльності – це ймовірність втрат, що виникає за інвестування суб'єктом господарювання коштів у виробництво нового інноваційного продукту чи продукції, які можуть не знайти очікуваного попиту на ринку.

З ризиком підприємство стикається на різних етапах інноваційної діяльності. Ступінь ризику змінюється залежно від етапу інноваційної діяльності.

Так, у сфері науково-технічної діяльності припустима ймовірність одержання позитивного результату на стадії фундаментальних досліджень складає 5-10 %, прикладних наукових розробок 85-90 %, дослідно-конструкторських розробок 95-97 % [154,с.8-9].

Причин виникнення конкретної ризикової ситуації в інноваційній діяльності може бути дуже багато. До головних чинників ризику слід віднести такі: політичну й фінансову нестабільність у державі, зміни в оподаткуванні, інфляцію, відсутність достатніх економічних знань у керівництва, недостатню пристосованість суб'єкта господарювання до змін навколишнього ринкового середовища, зростання витрат, недостатня забезпеченість виробництва матеріалами та ресурсами, невідповідність устаткування необхідним вимогам для виробництва нового товару, відсутність ринкової ніші для продукції, зміну попиту і продажної ціни на продукцію, збільшення терміну проектування, невідповідність кошторису реальним витратам на створення інновації, нестача трудових ресурсів, нові вимоги щодо екологічних нормативів тощо.

Нововведення пов'язані з ризиком, але ще більший ризик спричиняє відмова від них. Цікавою є думка П.Друкера, що активна кваліфікована інноваційна діяльність є одним із найважливіших шляхів мінімізації загального підприємницького ризику [87]. Усунення невизначеності в інноваційній діяльності неможливе, бо вона є елементом об'єктивної реальності, тобто ризик має об'єктивне підґрунтя.

По-друге, вкладення фінансових ресурсів в інновації характеризується значним часовим лагом від моменту їх авансування до отримання комерційної віддачі.

По-третє, для фінансування інновацій необхідні набагато більший, ніж у звичайного підприємства, загальний стартовий обсяг інвестицій.

По-четверте, конкретним продуктом інноваційної діяльності можуть бути такі нематеріальні активи, як об'єкти інтелектуальної власності: ліцензії, патенти, свідоцтва про права власності, реалізація яких ускладнюється відсутністю механізму захисту прав на інтелектуальну власність.

По-п'яте, виходячи з того, що різним стадіям інноваційного процесу притаманні різні методи і форми фінансового забезпечення, слід відзначити таку важливу особливість фінансового забезпечення інноваційного процесу як поступово прогресивний (за мірою просування об'єктів інноваційної діяльності від однієї стадії до іншої) перехід від прямих форм державного фінансування до недержавного інвестування.

Важливість застосування диференційованого підходу до фінансування інноваційної діяльності зазначена в попередньому підрозділі, тому вважаємо за доцільне детальніше розглянути механізм його практичної реалізації.

Перші стадії інноваційного процесу найбільше невизначені щодо прогнозування успішності отримання позитивних результатів і економічної вигоди і тому вважаються мало привабливими для підприємницького капіталу.

Відповідно до цього, для ресурсного забезпечення всього інноваційного процесу необхідна його розбивка на окремі складові, що фінансуються диференційовано, для того, щоб довести інноваційний процес до стадії, коли можна залучити ресурси з недержавних джерел фінансування. Зазначена диференціація передбачає розмежування методів і форм фінансування за стадіями інноваційного процесу з переходом від прямого бюджетного фінансування до комерційного інвестування. Такий підхід може припускати некомерційну спрямованість фінансування найбільш тривалих і не підлягаючих прогнозуванню щодо очікуваної економічної вигоди (а отже і найбільш ризикованих і невизначених) ступенів інноваційного процесу. Це приводить до висновку про необхідність державної участі у фінансуванні і контролі інноваційних процесів, оскільки ринок у даному випадку виявляється нездатним забезпечити повною мірою необхідні суспільні витрати на розробку інновацій, що спричиняють значний позитивний вплив на розвиток технологічного потенціалу суспільства.

Фундаментальна наука у всьому світі розвивається в основному за кошти державного бюджету. Прикладні дослідження і розробки, як правило, підтримуються державою і приватним сектором на паритетних засадах, так як значною мірою пов'язані з комерційним попитом. Світовий досвід свідчить, що

оптимальним співвідношенням між обсягами фінансового забезпечення є: 15 % – на фундаментальну науку, для забезпечення необхідного науково-технічного рівня інноваційного процесу, 25% – на прикладні дослідження, для забезпечення необхідної швидкості матеріалізації наукових результатів, 60 % – на розробки, для забезпечення поширення інновацій в суспільній практиці. Хоча ці пропорції можуть дещо змінюватись від цілей та типу державної науково-технологічної політики.

Фінансові ресурси, витрачені на наукові дослідження, примножуються в десятки разів, завдяки втіленню нового наукового знання в інтелектуальний капітал, нові технології та продукти. Досліджуючи процеси трансформації фінансових ресурсів у наукове знання та фінансування кожної стадії інноваційного процесу, в межах якого відбувається інноваційна діяльність, варто зупинитися на складових інноваційного процесу, який визначається як ланцюг подій, у ході якого новація (ідея чи концепція інновації) перетворюється на конкретний продукт (послугу) чи технологію та поширюється на ринку [103, с.7]. Слід зазначити, що в економічній літературі немає єдиної думки щодо внесення певних стадій в інноваційний процес. Проте з метою визначення потреби у фінансових ресурсах та вибору найдоцільніших джерел, форм і методів фінансування інновацій на окремих стадіях, інноваційний процес досліджують у поєднанні з вивченням життєвого циклу продукції, а в нашому випадку – життєвого циклу інновації (ЖЦІ) тобто стадій появи інноваційних продуктів і просування їх на ринку [78, 115, 154].

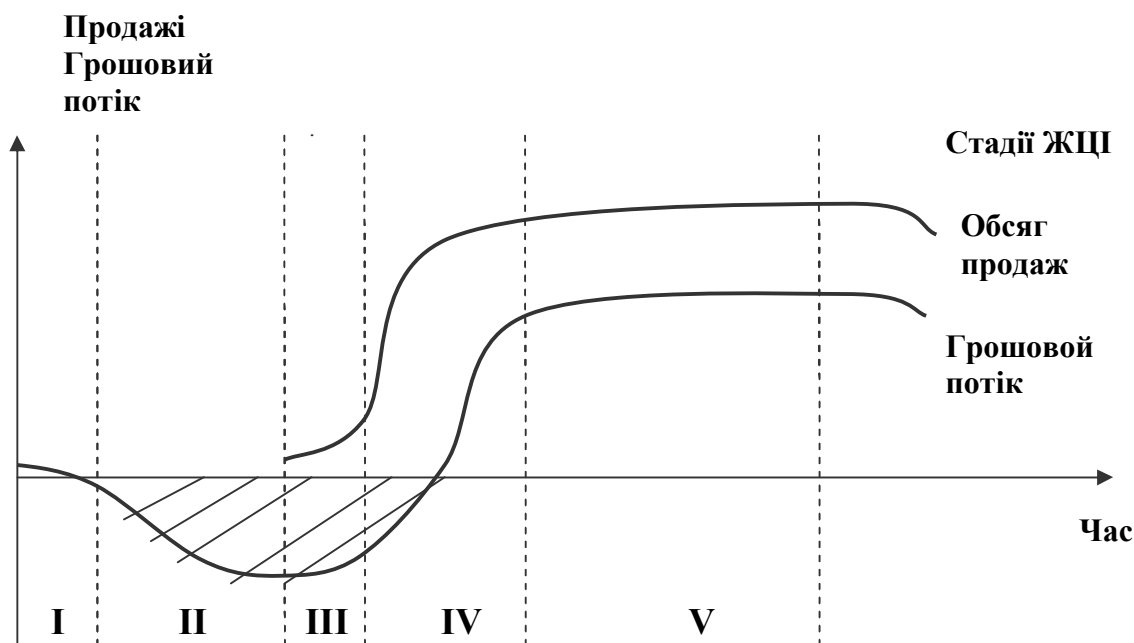
На сучасному етапі актуальним є зображення інноваційного процесу у вигляді інтерактивної моделі (додаток 3). Така модель передбачає можливість отримання інновації як кінцевого конкретного результату, придатного для реалізації на будь-якій стадії інноваційного процесу. В цьому контексті на будь-якому етапі інноваційного процесу може бути прийнятим рішення щодо реалізації отриманих результатів. Отже вже на етапі науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок може розпочатись процес комерціалізації новації у вигляді продажу проектів, прав на інтелектуальну власність тощо. Успішність

практичної реалізації такої моделі залежить від стану розвитку патентного права. Можливість отримання фінансового результату (ліцензійних платежів, за використання об'єктів інтелектуальної власності тощо) на перших етапах інноваційного процесу підвищує зацікавленість приватного сектору у фінансуванні досліджень і розробок.

З метою з'ясування змісту та особливостей фінансування кожного етапу інноваційного процесу в основі своїх подальших досліджень ми скористаємось традиційною лінійною моделлю інноваційного процесу з урахуванням вищезазначеного підходу, який припускає можливість припинення інноваційного циклу на будь-якій стадії, якщо інвестор бачить доцільність перетворення новації в товар, наприклад, методику дослідження, технології і т.д., що особливо важливо, для інформаційних нововведень.

Кожна стадія життєвого циклу інновацій характеризується різною величиною грошового потоку, тобто витрат на створення і реалізацію інновації та доходу від інноваційного проекту, що зумовлює різні підходи до фінансування окремих стадій інноваційного процесу (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Грошовий потік та життєвий цикл інновацій [104, с.125]

На першому етапі ЖЦІ результат від продажу інноваційного продукту не відчувається, на другому етапі – спостерігається спочатку млявий, а на третьому – вже інтенсивне збільшення обсягів продажів, згодом, із певного моменту, темпи реалізації поступово сповільнюються, сягаючи наприкінці четвертого етапу максимального обсягу.

Для характеристики ЖЦІ за побудови кривої грошового потоку частіше використовують виручку від реалізації продукції.

Проте останні дослідження свідчать, що запропоновано застосовувати для аналізу також і маржинальний прибуток, який, як вважають дослідники, повніше характеризує економічні результати на різних етапах ЖЦІ. Прибуток свідчить про ефективність інновацій, оскільки конфігурації всіх кривих (прибутку, чистого прибутку) наближаються до кривої маржинального прибутку [59]. На нашу думку для характеристики ЖЦІ з огляду на його фінансування виручка від реалізації дає змогу точніше з'ясувати потребу в додатковому фінансуванні інновацій на різних етапах її життєвого циклу, тому що, прибуток від кожної окремої одиниці інноваційного продукту не дає можливості оцінити загальні надходження від реалізації інноваційного проекту, які можуть збільшуватись завдяки збільшенню обсягів виробництва і реалізації інноваційного продукту.

Перша стадія інноваційної діяльності (створення новації) найбільш змістовна і складна, вона передбачає вжиття низки заходів, які об'єднані в одному логічному ланцюгу. На цій стадії формують портфель інноваційних ідей, відбирають найперспективніші ідеї, проводять техніко-економічну оцінку та аналіз, а також науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки та організують експериментальне виробництво інноваційного продукту та його ринкову апробацію.

Формування інноваційної ідеї – це підґрунтя подальшого успішного функціонування інноваційного підприємства. Враховуючи тривалість і значущість процесу пошуку нових ідей, його виділяють в окрему сферу діяльності інноваційного підприємства, що має бути безперервною. Джерелом інформації для формування інноваційних ідей можуть бути як власні, так і сторонні науково-

технічні кадри, потреби споживачів, діяльність конкурентів, пропозиції торгових посередників ін. також є Вибір найперспективніших з них не тільки з огляду на можливий економічний і соціальний ефект, а й з наявності відповідних можливостей (ресурсного забезпечення, навичок, умінь тощо) для їх практичної реалізації – це складне завдання.

Із загальної кількості запропонованих інноваційних ідей близько 80% відхиляють протягом другого етапу, а у США цей показник складає лише 52% [121, с.13].

Така критичність відбору інноваційних ідей пов'язана із обмеженими можливостями як підприємства, так і потенційних споживачів інноваційного продукту.

Відбір ідеї є початковим і найвідповідальнішим моментом у створенні інновації, з якого починається моделювання певної інновації, формування загальної характеристики інноваційного продукту, визначення його властивостей, техніко-технологічних параметрів, умов виробничого впровадження. Важлива специфічна риса цього етапу – необхідність у послугах як внутрішніх, так і зовнішніх експертів, обізнаних у цій справі, та потреби в значній кількості економіко-математичних методів оцінки оптимальності параметрів інноваційного продукту.

Важливим етапом цієї стадії ЖЦІ є проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (ДіР), складові якої детально представлені в додатку И. Для реалізації відібраної інноваційної ідеї підприємство має можливість залучити власні науково-технічні кадри, чи за їх відсутності – звернутися до сторонніх науково-дослідних, проектних організацій. На сьогодні лише великі підприємства зберегли власні науково-дослідні підрозділи, конструкторські бюро і мають змогу проводити дослідження і розробки самостійно і безперервно. В більшості випадків, у межах окремого інноваційного підприємства цей етап замінюють пошуком і придбанням ліцензій і патентів у вибраному напрямі діяльності. Це пов'язано не лише з відсутністю власних

фінансових можливостей, а також з метою зниження ризиків, які виникають в наслідок непередбачуваності наукових досліджень і розробок.

На цьому етапі створення інновації, а саме – під час детальної розробки бізнес-плану втілення відібраних ідей і визначення економічної доцільності його впровадження, інноваційне підприємство має визначити термін проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок. Складність завдання полягає в тому, що дослідна робота характеризується відсутністю чіткого переліку операцій і точно визначеного часу на їх здійснення, можливістю отримання негативного результату і необхідністю почати все спочатку. Крім того заздалегідь невідома потреба в персоналі, бо це динамічна величина. Подібні розрахунки провадять за аналогічними видами досліджень та розробок у приблизному вимірюванні необхідних ресурсів і тривалості робіт. Як доводить світовий та вітчизняний досвід роботи над інноваційними продуктами, найбільша ефективність розробок досягається за умов стабільності трудових колективів.

Стадію створення інновації можна вважати завершеною лише після випуску експериментальної партії інноваційного продукту та його ринкової апробації. Цей етап найвитратніший, оскільки потребує конструкторської, технологічної та матеріально-технічної підготовки виробництва. Первинне впровадження зразка у виробництво, що в економічній літературі отримало назву інвазії нововведення [105], в більшості випадків потребує застосування новітньої технології, придбання і монтажу нового обладнання, перекваліфікації, підбору та навчання персоналу.

Слід зазначити, що через проблеми фінансування реальні можливості самостійно фінансувати, прикладні наукові дослідження мають лише потужні промислові об'єднання. Проте, вони виявляються неспроможними, коли йдеться про фундаментальні дослідження, без яких прикладна наука не може розвиватися. Отже, останні мають бути об'єктом особливої турботи держави, оскільки за відсутності державного фінансування науково-технічний прогрес неможливий. Водночас слід зазначити, що у провідних країнах позначилась тенденція активної

участі приватних компаній у вкладанні власних коштів у фундаментальні дослідження.

Таким чином, саме на ранній стадії впровадження інноваційного проекту проблеми дефіциту фінансових ресурсів стають особливо важливими тому, що вона найбільш ризикова та витратна. Протягом цієї стадії підприємство має від'ємний грошовий потік, а це ускладнює використання такого методу фінансування як кредитування, бо воно потребує сплати відсотків майже з самого початку запровадження проекту і наявності абсолютно надійного забезпечення.

На другій стадії ЖЦП (впровадження інноваційного продукту) здійснюють увесь комплекс робіт з освоєння нової продукції, виготовлення перших партій, а згодом масового випуску нового продукту чи застосування інноваційних технологій у серійному виробництві.

Схему виробництва інноваційного продукту можна коригувати залежно від отриманих на попередньому етапі результатів. Рішення про освоєння продукції в серійному або масовому виробництві приймається за результатами конкретних випробувань установчої або першої промислової партії, що проводяться з метою оцінки готовності підприємства до випуску інноваційної продукції певного типу в заданій кількості.

Слід зазначити, що наявність таких етапів, як експериментальне та масове виробництво є характерною для тих інноваційних підприємств, які спеціалізуються на розробці та випуску промислової продукції. В разі, коли інноваційне підприємство спеціалізується на створенні нових технологій або послуг наявність цих етапів не обов'язкова.

Поширення інновацій – важливий етап інноваційного процесу і з огляду на стимулювання інноваційної діяльності становить особливий інтерес тому що цей етап побудований на взаємозв'язку різних елементів економічної системи. Комерційна реалізація інновацій ускладнюється через недосконалість механізму захисту прав інтелектуальної власності і недостатній розвиток інформаційно-консультативної бази.

Слід зазначити, що успішне впровадження нововведення потребує у 2 – 3 рази більше фінансових ресурсів, ніж дослідження і розробки, кожна наступна стадія інноваційного процесу потребує все більше витрат, але з просуванням нововведення від винаходу до початку виробничого освоєння ступінь невизначеності його успішного здійснення знижується. Ця стадія супроводжується від'ємним грошовим потоком.

У теперішній час все більше уваги приділяють такому тривалому етапові інноваційного процесу, як реалізація нових продуктів і процесів. Він характеризується застосуванням інновації на постійній основі та у повному обсязі і проявляється в змінах, які відбуваються в рамках економічної і соціальної системи внаслідок впровадження інновацій. Він охоплює з третьої по шосту стадії ЖЦІ. Після повної ринкової апробації інноваційного продукту і за наявності позитивних сигналів з боку ринку підприємство може переходити до масового виробництва товару та його просування на ринку. Ефективність діяльності інноваційного підприємства на цьому етапі залежить від правильності вибору маркетингової стратегії.

Звичайно, і під час третього етапу, коли вже відбувається збільшення виручки від реалізації інноваційного продукту, підприємство потребує ще більших коштів на розширення виробництва, тобто типовий інноваційний проект на перших трьох стадіях має ще від'ємне значення грошового потоку (заштрихована зона – на рис. 1.4) й відповідні фінансові потреби щодо його покриття. Позитивний грошовий потік та достатня маса прибутку спостерігаються як правило вже на наступних стадіях ЖЦІ, і саме тоді інвестори можуть отримувати певну віддачу від інноваційного проекту. За міжнародним досвідом дуже велика кількість проектів не реалізована через неадекватні грошові надходження.

Для типового інноваційного проекту характерна наявність п'ятого етапу ЖЦІ, коли підприємство вже не в змозі значно підвищувати обсяги реалізації продукції, тому що використало майже весь свій потенціал для зміцнення позицій на споживчому ринку, проте і суттєвого зниження попиту на інноваційний

продукт немає, бо він ще не застарів, а конкуруючий продукт чи товар-замінник не з'явився. Зазначена стадія ЖЦІ характерна тим, що завдяки стабільності надходжень інновація стає фінансово доцільною та ефективною. Саме на цій стадії за звичайних умов компенсують первинні фінансові вкладення у нововведення.

Коли цей етап реалізації нового товару минув, починається стадія швидкого скорочення його виробництва і обсягів продажу. Через появу ефективнішого новітнього товару-конкурента. Він може бути створений іншим або тим же інноваційним підприємством, яке подбало про своєчасний початок фінансування розробки нового наукоємного продукту.

На останніх стадіях ЖЦІ інноваційний проект має, насамперед, фінансуватися вже за рахунок прибутку від його впровадження. Це дає можливість навіть фінансувати наступні проекти.

Таким чином, інноваційна діяльність на підприємстві має бути побудованою на чіткому та виваженому аналізі факторів економічного і соціального середовища, своїх ресурсних та виробничих можливостей, тобто інноваційного потенціалу, оптимальному поєднанні джерел фінансових ресурсів, детальній оцінці ризиків, на прогнозі стану інноваційних перетворень, у зв'язку з можливими змінами цього середовища.

Досліджуючи механізм стимулювання інвестицій в інноваційну сферу, важливо враховувати і розрізняти особливості фінансування різних стадій інноваційного процесу, оскільки кожній з них притаманні власні специфічні закономірності, внутрішня логіка. В цьому зв'язку для виявлення можливостей активізації інвестиційного процесу в інноваційній сфері дуже важливо продумати оптимальні варіанти поєднання різних методів і форм фінансового забезпечення, що дасть змогу в умовах обмеженості коштів домогтися максимального результату щодо прискорення науково-технічного прогресу і стимулювання економічного зростання на нових технологічних засадах.

Висновки за розділом 1

Дослідження теоретичних засад фінансового забезпечення інноваційної діяльності дає змогу дійти таких висновків:

1. Збалансоване соціально-економічне зростання безпосередньо залежить від здатності економічної системи створювати та використовувати інновації. Вони забезпечують реалізацію новітніх досягнень науки і підвищення на цій основі ефективності виробництва, сприяють усуненню структурних деформацій в економіці та відповідно – підвищенню продуктивності праці, конкурентоспроможності країни, її інвестиційної привабливості та національної безпеки, що в кінцевому підсумку позитивно впливає на якість життя та добробут населення.

2. Створення національної інноваційної системи можливо за вжиття організаційних та фінансових заходів, основні з яких – створення державного органу управління інноваційним розвитком, чітке визначення завдань та повноважень державних органів, запровадження системи технологічного прогнозування, створення нормативно-правового середовища стимулювання інноваційної діяльності, вдосконалення фінансового забезпечення інноваційних процесів, розбудова ефективної системи трансферту технологій та захисту прав інтелектуальної власності, створення інформаційної мережі та баз даних з найперспективніших технологій й інновацій та ін.

3. Фінансові ресурси інноваційного підприємства являють собою сукупність грошових коштів, які знаходяться в його розпорядженні та призначені для забезпечення поточної діяльності та інвестування інноваційних заходів. У фінансовому механізмі передбачено забезпечення інноваційної діяльності з використанням різних форм і методів фінансування, що взаємно доповнюють одні одних і мають своє об'єктивне місце застосування в інноваційному процесі.

4. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності має відбуватися з урахуванням, по-перше, принципу диференціації, що полягає у використанні різних джерел, форм і методів фінансування на різних стадіях інноваційного процесу. По-друге, принципу концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних

напрямах інноваційного розвитку, визначення яких відбувається за результатами науковообґрунтованих прогнозно-аналітичних досліджень, впровадження яких позитивно впливатиме на ефективність державної фінансової політики, спрямованої на посилення інноваційної складової національної економіки.

5. На підставі аналізу теоретичних досліджень, урахуваючи визначені суб'єкти та об'єкти, форми та методи фінансування, а також його джерела і принципи побудови відповідної цілісної системи, ми можемо визначити поняття „системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності” як сукупність взаємопов'язаних елементів, спрямовану на стимулювання фінансування інноваційної діяльності, здійснення якої потребує значної концентрації фінансових ресурсів, для отримання певного ефекту (економічного, екологічного, соціального, науково-технічного чи інтегрального).

6. Аналіз інноваційної діяльності як об'єкта спрямування фінансових ресурсів дає змогу визначити особливості фінансування інноваційної діяльності, а саме: високий рівень її невизначеності і ризику, що в свою чергу підвищує ризик неповернення інвестованих ресурсів; необхідність акумуляції значного обсягу стартових інвестицій; складність реалізації нематеріальних активів, які є продуктом інноваційної діяльності, через відсутність механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, притаманність різним стадіям інноваційного процесу різних методів фінансового забезпечення - від прямих методів державного фінансування до комерційного інвестування інноваційної діяльності.

РОЗДІЛ 2

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан фінансування інноваційної діяльності в Україні

Процеси розвитку та фінансування науково-технічної сфери підлягають науковому дослідженню й аналізу, як усі явища і феномени в економіці для виявлення основних тенденцій і закономірностей їх реалізації. На підставі виявлених закономірностей здійснюється прогнозування подальшого усталення науково-технічної та інноваційної діяльності, а також передбачають наслідки впроваджуваних заходів. Досить важливим є проведення постійного систематичного дослідження сфери науки і інновацій.

Метою даного підрозділу є комплексний аналіз стану фінансування та економічного стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності, визначення основних тенденцій, які склалися у цій сфері фінансування, з'ясування необхідних напрямів розвитку зазначених процесів в порівнянні з тенденціями, притаманними розвинутим країнам світу.

Науково-технічна діяльність тісно пов'язана з інноваційною. Фундаментальні та пошукові дослідження і розробки створюють передумови для отримання інновацій, втілених у нових поколіннях техніки, технологій, матеріалів. Інноваційна діяльність теж пов'язана зі трансфертом технологій – закупівлею за кордоном у першу чергу патентів, ліцензій, ноу-хау. Дослідження інноваційної діяльності, механізмів її фінансового забезпечення слід здійснювати у нерозривному зв'язку з аналізом сфери досліджень і розробок.

Основні тенденції і структурні пропорції в сфері фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності досліджують аналізуючи ряд характерних для науково-технічної інноваційної сфери показників, визнаних світовою практикою, шляхом порівняння з показниками інших країн.

Важливим показником, який об'єктивно характеризує рівень суспільних витрат на науково-технічну та інноваційну діяльність у загальному балансі національного господарства, є наукоємність валового внутрішнього продукту

(ВВП) і зокрема – витрати на дослідження і розробки у відсотковому відношенні до обсягу ВВП. Наукоємність ВВП розглядається сьогодні як одна з найважливіших характеристик інноваційності країни, тому що чітко корелює з впливом вітчизняного науково-технічного потенціалу на соціально-економічний розвиток країни. Зростання частки ВВП, що витрачається на наукові дослідження не тільки дає змогу нарощувати такий вплив, але й докорінно міняє функціональну роль науки в житті країни. Світовий досвід підтверджує, що при значенні цього показника менше 0,4% наука в даній країні може виконувати лише певну соціокультурну функцію. При переході через цей рубіж вона може виконувати деяку пізнавальну функцію. І лише при витратах на науку, що перевищує 0,9% ВВП, можна розраховувати на помітний вплив вітчизняної науки на розвиток економіки, тобто включається її економічна функція.

З метою здійснення порівняльного аналізу прослідкуємо динаміку цього показника в розвинених країнах світу (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Фінансове забезпечення науки в розвинених країнах
(частка витрат на ДіР у ВВП, %)**

Рік	США	Японія	Німеччи на	Франція	Велика Британія	Італія	Канада
1985	2,8	2,6	2,7	2,3	2,3	1,1	1,4
1990	2,7	2,9	2,8	2,4	2,2	1,3	1,5
1995	2,6	2,7	2,5	2,4	2,2	1,3	1,5
2000	2,8	2,9	2,7	2,4	2,3	1,7	1,6
2015*	3,0	3,0	2,9	2,6	2,5	2,3	1,9

Джерело: Иванова Н. Инновационная сфера: итоги столетия // Мировая экономика и международные отношения. – 2011.-№ 8.- с.22-34.

* - прогнозна величина.

Останнім десятиріччям показники загальної наукоємності ВВП розвинених країн стабілізувалися за збереження невеликих щорічних коливань. Для США, Японії та Німеччини цей показник закріпився на рівні 2,5-2,8 %, у Франції та Великобританії 2,2-2,4 %, в Італії і Канаді 1,3-1,5 %. Частка цивільних ДіР(досліджень та розробок) зросла у США та Франції після згортання ряду оборонних програм, а також в результаті підвищення інноваційної активності

приватного сектору. Також ДіР націлені на вирішення завдань цивільного характеру. Зазначимо, що в подальшому відбуватиметься поступове, але незначне підвищення показників наукоємності. Країни ЄС на саміті в Лісабоні у 2000 році поставили за мету збільшити частку витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в середньому по ЄС з 1,9 % до 3% ВВП, підкресливши, що основний внесок у нарощування витрат має зробити приватний сектор, а на державному рівні необхідно забезпечити ефективне стимулювання вкладень коштів у науку.

Регіоном прискороного розширення науково-технічної сфери за останнє десятиріччя стала Південно-Східна Азія. Нові індустріальні країни (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг) збільшили наукоємність в півтора-два рази і наближаються за цим показником до півня європейських країн. В Південній Кореї вже досягнуто американський рівень, яка протягом 1971–1988 років збільшила свої витрати на науку у 220 разів і ВВП при цьому виріс у 36,6 рази. Останні дані говорять про те, що ця тенденція проявляється і в Китаї. В Індії доля ДіР у ВВП стабілізувалася на рівні 0,8 % [88].

За даними Державного комітету статистики України, витрати коштів на науку в Україні мали таку динаміку (див. табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Національні витрати на дослідження і розробки в Україні за роками

(у фактичних цінах)

Показник	1998	1999	2000	2001	2010	2011	2012
ВВП, млн.грн.	102593,0	130442,0	170070,0	204190,0	1082569	1316600	1408889
Загальний обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт, млн.грн.	1260,9	1554,1	2046,3	2432,5	11511,7	14597,4	150251,7
% до ВВП	1,23	1,19	1,20	1,19	1,16	1,35	1,23

Розраховано автором за даними Держкомстату України.

Наведені дані свідчать про значне відставання України за цим показником від більшості розвинених країн і економічна функція науки не має істотного впливу. Фінансові можливості України вкрай обмежені: ВВП як основне джерело

фінансових ресурсів країни має дуже низьке значення і темпи його зростання до останнього часу були повільні. Який би відсоток від обсягу ВВП не спрямували на науково-дослідні розробки, в абсолютній величині обсяг цих вкладень буде незначним. У 2012 р. обсяг фінансування науки склав 150251,7 млн.грн., що становить 1,23% ВВП, в порівнянні з критерієм, запропонованим ЄС він менше на 1,27%. Поступове нарощування й ефективне використання вкладень у науку має забезпечити розвиток НТП, ті сприяти зростанню ВВП. Так, сучасні науковці оцінюють вплив цього фактора в 70-80 % [94, с. 50]. У цілому ж, питома вага науково-технічної сфери у ВВП на рівні менше 1,5% притаманна країнам із сировинною орієнтацією економіки.

Досить важливими характеристиками, що ілюструють роль держави у фінансуванні науково-технічної сфери є показники питомої ваги державних витрат на науку в загальній видатковій частині Зведеного бюджету та у ВВП (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Асигнування на дослідження і розробки з коштів Зведеного бюджету в
% до загальних витрат Зведеного бюджету і до ВВП**

(у фактичних цінах)

	1998	1999	2000	2001	2010	2011	2012
Фактичні витрати Зведеного бюджету на науку, млн.грн.	319,7	294,9	713,3	786,3	1998,7	3288,8	3719,7
Загальні витрати бюджету, млн.грн.	31195,6	34820,0	48148,6	55528,0	180318,9	195792,5	301415,5
% від загальних витрат	1,0	0,8	1,4	1,4	1,66	1,7	1,7
ВВП, млн. грн.	102593,0	130442,0	170070,0	204190,0	1082569	1316600	1408889
% від ВВП	0,31	0,22	0,42	0,38	0,45	0,48	0,50

Розраховано автором за даними Держкомстату України та Міністерства фінансів України.

Наведені дані свідчать, що питома вага бюджетних асигнувань на наукові дослідження і розробки в загальних витратах бюджету і у ВВП за період 1998 - 2012 рр. залишається дуже невеликою. В той же час не виконуються вимоги Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" щодо обсягів бюджетного фінансування науки, що повинні складати не менше 1,7 % від обсягу

ВВП. Отже такий наявний осяг фінансування далеко не відповідає встановленим обмеженням. У відносній величині він не дуже різниться від аналогічного показника розвинених країн, однак абсолютні цифри свідчать про значне відставання України за цим показником. І не дивно: витрати на науку у розвинених країнах супроводжуються збільшенням ВВП, що зумовлює відповідне зростання валових витрат у цих країнах на наукові дослідження і розробки. В Україні ВВП має дуже низьке значення, тому і не дивно, що в абсолютному вираженні витрати низки країн на науку (США, Німеччини, Великобританії, Франції і Японії) перевищують весь бюджет України і навіть створений ВВП.

Питома вага видатків на наукові дослідження і розробки в бюджеті України найнижча порівняно з видатками з інших напрямків, але позитивною є тенденція до її зростання.

Наступний етап дослідження процесів фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності – аналіз розподілу витрат між державним і місцевими бюджетами та виконання плану Зведеного бюджету за витратами на ДІР (див. табл. 2.4)

Таблиця 2.4

**Обсяги бюджетних асигнувань на фундаментальні дослідження і
сприяння науково-технічному прогресу за роками**
(у фактичних цінах, млн. грн.)

Показник	1998	1999	2000	2001	2010	2011	2012
Видатки зведеного бюджету у тому числі	319,7	294,9	713,3	786,3	2798,7	3288,8	5119,7
Державний бюджет	315,0	288,3	703,4	774,2	2633,8	3288,8	5119,7
% до Зведеного бюджету	98,5	97,9	98,6	98,5	93,5	100	100
Місцеві бюджети	4,7	6,6	9,9	12,1	164,9	181	193
% до Зведеного бюджету	1,5	2,2	1,4	1,5	16,5	18,3	19,7

Розраховано автором за даними Міністерства фінансів України.

Статистичні дані підтверджують раніше виявлену тенденцію виключення регіональних бюджетів з загального процесу інноваційних перетворень. Така ситуація зумовлює відсутність можливості активного фінансування регіональних

інноваційних проектів і програм, які найбільше наближені до вирішення проблем безпосередньо кожного регіону України. Пропорції між державним і місцевими бюджетами, що склалися, потребують перегляду в бік збільшення витрат місцевих бюджетів на науково-технічного розвиток.

Кожного року в Законі України „Про Державний бюджет України” затверджуються показники бюджетних асигнувань за напрямками їх використання. Кошти, спрямовані на фінансування Державного інноваційного фонду за часів його існування були відображені в розділі 24 „Державні цільові фонди”.

Обсяг бюджетних асигнувань за підрозділами „Фундаментальні дослідження” та „Розробка перспективних технологій і пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу” майже однаковий упродовж усього досліджуваного періоду (1998 - 2012 р.) Не можна обійти увагою факт майже хронічного невиконання запланованих і затверджених у Державному бюджеті норм видатків на наукові і науково-технічні дослідження і розробки. Виключенням була ситуація 2000 р., коли перевиконання склало 31%. З наведених даних видно, що додатково були профінансовані „Фундаментальні дослідження наукових установ” та „Прикладні наукові та науково-технічні розробки з пріоритетних напрямків”, 100 відсоткового фінансування було досягнуто за напрямом „державне замовлення у сфері науки”. За іншими напрямками у сфері науки простежувалась невиконані заплановані норми видатків. На 2001 р. планова норма витрат була дещо підвищена порівняно з 1998 - 1999 рр. і встановлена на рівні фактичних витрат 2000 р. Проте, на жаль, лише 79,5 % цієї суми було спрямовано на фінансування видатків цього розділу Державного бюджету.

Аналіз структури джерел фінансування ДІР (див. табл. 2.5) та аналіз структури джерел фінансування інноваційної діяльності в промисловості (див. табл. 2.6) дає змогу дійти таких висновків. В Україні позначилась тенденція збільшення частки витрат приватного сектору на забезпечення ДІР, частка державних витрат останніми роками складає 30-40 %. В розвинених країнах участь держави в інвестуванні НТП стабільно зменшується, приватний сектор

вважає слушним перехватити ініціативу. До 70% витрат на науку припадає не на бюджет, а саме – приватний сектор.

Таблиця 2.5

Структура джерел фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за секторами фінансування за роками

Сектор	2007		2008		2010		2012	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Державний*	943,45	38,8	917,41	35,1	1313,10	36,5	1778,31	41,8
Приватний **	1489,06	61,2	1694,28	64,9	2284,27	63,5	2473,42	58,2
Усього витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт	2432,52	100	2611,70	100	3597,37	100	4251,73	100

Розраховано автором за даними Держкомстата України (див. додаток П).

*Державний сектор – державний бюджет, кошти бюджетів територій, бюджетні кошти на утримання ВНЗ, кошти позабюджетних фондів, кошти організацій державного сектор.

**Приватний – власні кошти, кошти підприємницького сектору, кошти сектора вищої освіти, кошти приватних некомерційних організацій, кошти іноземних джерел, кошти інших джерел.

Таблиця 2.6

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності в промисловості України за секторами фінансування

Джерело фінансування	2000		2001		2008		2010		2012	
	млн. грн.	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Державний сектор (державний бюджет, місцеві бюджети, позабюджетні фонди)	42,9	2,4	81,9	4,2	133,5	1,8	136,6	3,2	165,6	1,4
Приватний сектор (власні кошти, кошти вітчизняних інвесторів, кредити)	1581,2	90,0	1830,9	92,9	2695,4	89,4	2833,2	92,6	4356,6	96,1
Іноземні надходження	133,0	7,6	58,6	2,9	264,1	8,8	130,0	4,2	112,4	2,5
Всього	1757,1	100,0	1971,4	100,0	3013,8	100,0	3059,8	100,0	4534,6	100,0

Джерело: розраховано за даними Держкомстата України

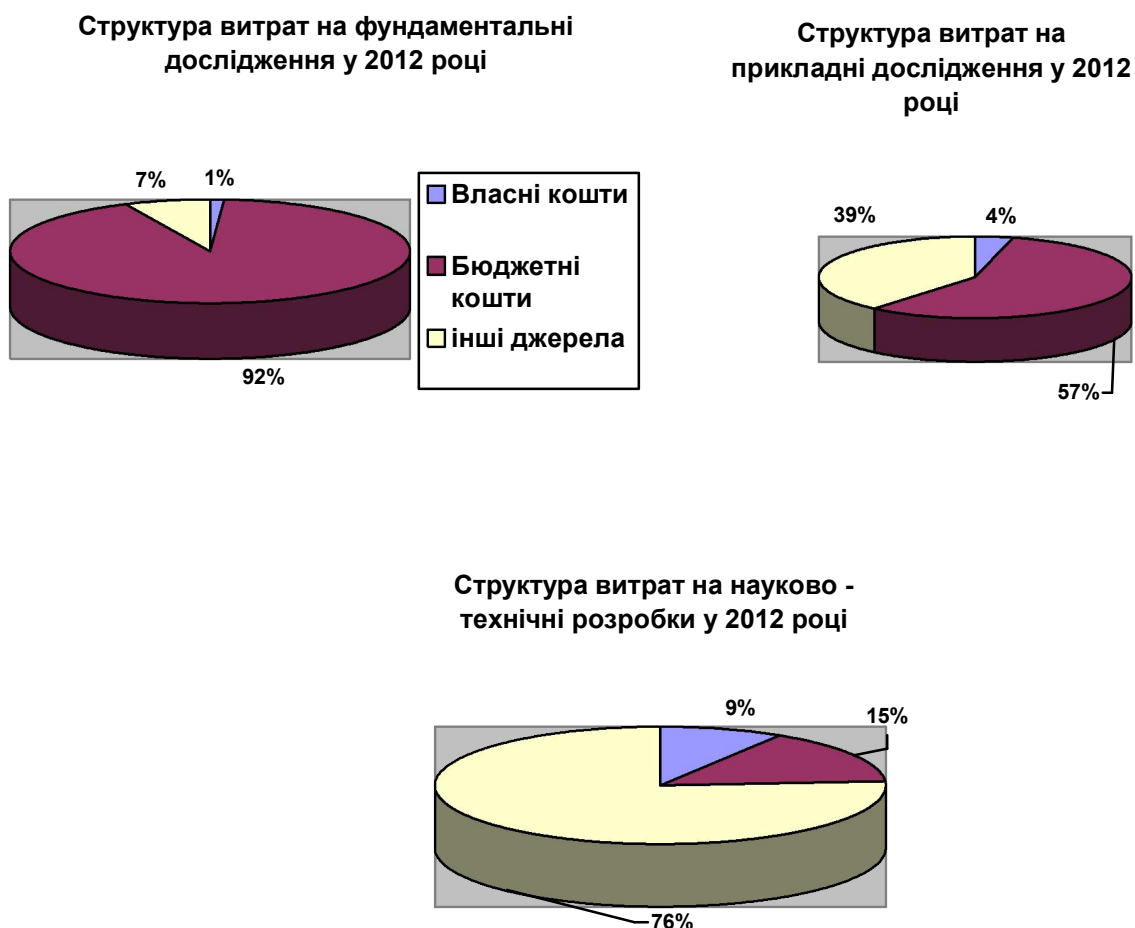
У фінансуванні інноваційної діяльності промислових підприємств явно домінує приватний сектор. Основним джерелом інвестицій в інновації являються власні кошти підприємств. Таке співвідношення участі державного і приватного секторів у фінансуванні інноваційної сфери притаманне багатьом розвинутим країнам і цілком виправдано. Так, в країнах „Великої вісімки” в 2003 р. фінансування інноваційних розробок за рахунок інвестиційних ресурсів приватного сектору становило, %: у США – 74,5, у Японії – 98,6, у Німеччині – 90,1, у Франції – 75,5, у Великій Британії – 68,8, у Італії – 78,2, у Канаді – 72,6.

За дослідження структури витрат на ДІР за видами робіт (див. рис. 2.1) і за напрямками інноваційної діяльності (див. табл. 2.7), слід звернути увагу на такі особливості організації інноваційного процесу.

По-перше, більшість інновацій потребують вартісних науково-технічних досліджень і розробок, які складають передвиробничу стадію інноваційного процесу. Відповідні витрати на науково-технічні дослідження і розробки, передбачають спрямування коштів на фундаментальні та прикладні дослідження, науково-технічні розробки та послуги. На цій стадії інноваційного процесу здебільшого працюють наукові і науково-дослідні організації і в загальній сумі витрат більшу частку складають кошти державного сектору, про що свідчать дані наведені на рис.2.1.

З наведених даних видно, що фундаментальні дослідження та прикладні розробки, більшою частиною фінансовано за рахунок бюджетних коштів (92 та 57 % відповідно). Дещо інша ситуація з фінансуванням науково-технічних розробок: серед усіх джерел фінансування науково-технічних розробок питома вага державних коштів складає лише 15 %. На 76% витрати на науково-технічні розробки фінансуються за рахунок інших джерел, до яких відносяться кошти вітчизняних замовників та іноземні джерела. Аналіз наведених даних дає змогу дійти висновку, що поступового зменшується участь держави у фінансуванні ДІР за мірою наближення інноваційного процесу до кінцевої стадії і відповідно підвищується зацікавленість інших постачальників ресурсів. Це викликано неможливістю безпосереднього використання наукових ідей у господарській

діяльності, метою якої є прибуток, тому підприємства стримано йдуть на пряме фінансування досліджень, хоча потребують їх результатів. Отже держава бере на себе функції фінансування наукової діяльності та забезпечення бізнесу одним із найважливіших ресурсів інноваційного процесу – науковими знаннями й ідеями.

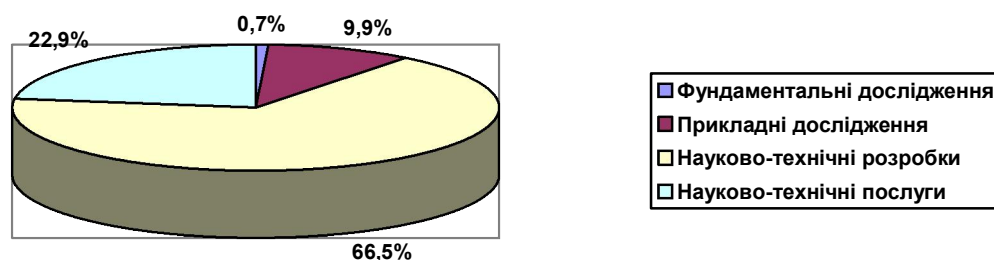

Рис. 2.1. Структура витрат за стадіями інноваційного процесу

По-друге, кожна наступна стадія інноваційного процесу потребує все більше витрат. Успішне впровадження нововведення потребує у 2-3 рази більше коштів, ніж науково-технічні дослідження і розробки. Витрати на теоретичні дослідження різко зростають з початком нової стадії НТР, однак залишаються найменш капіталоемною ланкою інноваційного процесу.

Загальний обсяг фінансування ДІР в абсолютних величинах збільшується, однак розподіл коштів між видами робіт залишається приблизно тим же: більше половини фінансових ресурсів припадає на науково-технічні розробки.

По-третє, з кожною наступною стадією інноваційного процесу спостерігається активніша участь приватного сектору до фінансування. Така активність зацікавлених виробничих підприємств, пов'язана з тим, що чим ближче завершальна стадія інноваційного циклу, тим менше ступінь невизначеності щодо успішності її використання і отримання прибутку. Така тенденція підтверджується даними наведеними на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Фінансування ДІР за рахунок підприємницького сектору в 2012 р.

По – четверте, найкапіталоємнішою виявляється виробнича стадія, коли здійснюється увесь комплекс робіт з освоєння нової продукції, виготовлення перших партій, а згодом її масовий випуск.

Діяльність підприємств, пов'язана з цим етапом інноваційного циклу і є безпосередньо інноваційною діяльністю, коли необхідні дослідження й розробки, але у значно менших масштабах. Підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність, більшою мірою використовують результати робіт наукових і науково-дослідних організацій, ніж проводять власні наукові розробки. Фінансові характеристики інноваційної діяльності за напрямками її здійснення свідчать, що більше 60% від загальної суми інноваційних витрат складають капітальні витрати на технічне переоснащення виробництва. Кожне третє інноваційне підприємство витрачає кошти на придбання машин, обладнання, устаткування та інших основних засобів (див. табл. 2.7).

Наступним напрямом інноваційної діяльності, який активно здійснюють підприємства (і відповідно фінансують) – це технологічна підготовка виробництва. Так заходи, пов'язані з переналадкою технічних систем, монтажем

нового обладнання, перегрупуванням персоналу, випуском дослідних партій продукції здійснює кожне третє підприємство.

Таблиця 2.7

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності за роками

Напрямок	2001		2002		2011		2012	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Загальний обсяг витрат, у т.ч.	1979,4	100,0	3018,3	100,0	9059,8	100,0	12534,6	100,0
Дослідження і розробки	171,7	8,7	270,1	8,9	812,4	10,2	1145,3	9,8
Придбання нових технологій	125,0	4,7	149,7	5,0	275,9	3,1	343,5	3,2
з них: придбання права власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, ліцензій	92,4	1,6	111,6	3,7	58,0	0,9	22,6	1,2
Виробниче проектування та ін. види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових методів їх виробництва	183,8	63,1	325,2	10,8	1327,3	17,3	1908,5	17,8
Придбання машин, обладнання, установок інших основних засобів	1249,4	9,3	1865,6	61,8	3873,7	61,2	6717,5	59,9
Маркетинг, реклама	156,8	7,9	306,3	10,1	369,0	5,5	697,5	6,6
Інші	92,7	4,7	101,4	3,4	241,5	2,7	322,3	2,7

Джерело: наведено за даними Держкомстату України.

Кошти на проведення наукових досліджень і розробок витрачає кожне четверте інноваційне підприємство. Проте витрати на їх проведення зовсім незначні, однак мають тенденцію до збільшення. Значну частку цих коштів використовують на сплату за послуги сторонніх наукових організацій. Така ситуація ще раз підтверджує необхідність державного фінансування перших етапів інноваційного процесу.

Подальший напрям здійснення інновацій - маркетингові дослідження та реклама продукції з метою пошуку нових ринків її реалізації, як на території України, так і за її межами.

Дещо активізувалася інноваційна діяльність підприємств за такими напрямками, як придбання прав на патенти, ліцензії на використання об'єктів промислової власності та придбання безпатентних ліцензій, ноу-хау, технологій тощо, хоча такі інноваційних підприємства складають зовсім незначний відсоток у загальній їх кількості. У 2011 р. ситуація різко погіршилась: витрати за цим напрямом зменшилися до 1,2 проти 3,7 % у 2002 р. Це ще раз підкреслює відсутність у підприємств сталої звички юридично закріплювати свої права на об'єкти інтелектуальної власності та за необхідності користуватися досягненнями інших. Для вдосконалення виробничих процесів підприємства придбали 960 нових технологій.

За даними обстеження, проведеного Держкомстатом у 2012р., інноваційну діяльність вітчизняних підприємств стримують такі економічні фактори: нестача власних коштів (указали майже 83,0% промислових підприємств), недостатня фінансова підтримка держави (56,6%), великі витрати на нововведення (55,9%), високий економічний ризик (38,9%), недосконалість законодавчої бази (37,7%), тривалий термін окупності нововведень (34,6%), відсутність коштів у замовників (31,7%). Крім того, 19,5% промислових підприємств зазначили, що здійсненню нововведень перешкоджали нестача інформації про нові технології, 18,5% – відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями, 18,3% – нестача інформації про ринки збуту, 17,2% – відсутність кваліфікованого персоналу, 16,0% – відсутність попиту на продукцію, 14,5% – несприйнятливості підприємств до нововведень [147].

В Україні, як свідчать статистичні дані, найактивнішими в інноваційній діяльності можна вважати підприємства чорної металургії, хімічної та нафтохімічної галузей промисловості, машинобудування та металообробки, харчової промисловості. Діяльність їх характеризується також значним рівнем відвантаженої (реалізованої) інноваційної продукції.

Поряд із невеликими обсягами фінансування науки та інноваційної діяльності важливою проблемою стає деформоване співвідношення витрат на науку та інновації (див. табл. 2.8). У 2002 р. з урахуванням усіх джерел

фінансування воно фактично складало як 1,2:1 (у 2008 р. 1: 1,15, у 2010 р. 1,17:1, у 2012 р. 1:1,07), тоді як в країнах Європи уже сталим є співвідношення 1:5.

Таблиця 2.8

Співвідношення витрат на науку та інновації за роками

Напрями фінансування	2008	2010	2012
Загальний обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт, млн.грн.	7611,7	9597,4	12251,7
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності, млн.грн.	9013,8	9059,8	12536,2
Співвідношення обсягів фінансування	1: 1,15	1,17:1	1:1,07

Розраховано автором за даними Держкомстату України.

В цілому, слід зазначити досить низьку активність у здійсненні інноваційних інвестицій як держави, так і приватного сектору, відставання України за більшістю показників від розвинених країн, невідповідність основних пропорцій фінансування, (співвідношення прикладних і фундаментальних досліджень, державного і приватного фінансування) світовим нормам.

2.2. Державна фінансова підтримка інноваційної діяльності

Державна підтримка інноваційної діяльності зумовлене особливостями інноваційного процесу через які ринковий механізм самостійно не здатний повною мірою забезпечити суспільний попит на інновації. Підтримка необхідна, бо лише за державної допомоги можливо забезпечити повноцінний інноваційний процес. Вирішення потребує питання щодо визначення форм і меж державного регулювання для того, щоб максимально уникнути невиправданих витрат коштів і найбільш найкращим чином сприяти розвитку науково-технічного та інноваційного потенціалу суспільства.

Державне фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні характеризується певними негативними рисами:

- неефективним розподілом коштів, за якого впроваджують мало ефективні продукти, що не у змозі забезпечити підвалини для розвитку економіки;
- орієнтованістю державної політики на підтримку інноваційних процесів

загалом, без зважання на їх результативність, що призводить до низької віддачі від вкладених коштів, за відсутності методики розрахунку ефективності вкладень в інновації;

- відсутністю контролювання характеру і спрямованості досліджень, що зумовлює фінансування широкого спектра розробок і досліджень без їх прив'язки до конкретних завдань суспільного розвитку і безвідносно до вимог ринкової кон'юнктури;
- інерцією пріоритетів фінансування, коли зафіксовані в різних документах пріоритети в інноваційній сфері ігноровано за прийняття рішень щодо фінансування;
- недостатнім розвитком форм і методів фінансової підтримки, зокрема надання державних гарантій за інвестування в інноваційну сферу, запровадження страхових механізмів реалізації інноваційних проектів тощо.

Однією з особливостей організації інноваційного процесу в Україні, що збереглася з часів колишнього СРСР, коли інноваційний процес планували і координували централізовано, є відокремлення стадій інноваційного процесу. Так, наукові установи мали чітку спеціалізацію на окремих стадіях інноваційного процесу, а державні органи опосередковували процес переходу результатів діяльності від однієї стадії інноваційного процесу до іншої аж до кінцевого споживача. Такий принцип побудови інноваційного процесу не сприяв підвищенню зацікавленості наукової установи в найбільш ефективнішому використанні наданих коштів і отриманні кінцевих результатів, а також не потребував ущільнення зв'язків із ринковим середовищем.

Крім того, дослідження велися по всьому фронту фундаментальних і прикладних наук. Така науково-технічна політика призвела до значних витрат у фінансуванні наукової сфери. Прагнення зберегти паритет з іншими країнами в усіх напрямках науково-технічного розвитку реалізовували шляхом утворення великі кількості наукових установ, що найчастіше не мали відповідного кадрового і технічного потенціалу через що не вийшли на світовий рівень досліджень. Фінансувати необхідно дослідження і роботи, що є стрижневими для багатьох

сфер діяльності. Це дасть змогу уникнути розпорошування коштів, сконцентруватися на ключових напрямках і досягти конкретних істотних результатів за короткий термін.

Слід урахувати також, що до отримання Україною незалежності майже 48% витрат на виконання ДІР було фінансовано за рахунок союзного бюджету і фінансових надходжень з республік колишнього СРСР. Збільшення асигнувань ДІР з державного бюджету України не призвело до належного рівня асигнувань цієї сфери, і починаючи з 1992 р. він відчутно знизився в абсолютних та відносних величинах за помітного зменшення обсягів ВВП, що призвело до критичної межі функціонування цієї сфери. Фінансування науки з Державного бюджету, зважаючи на постійний його дефіцит, здійснювали за залишковим принципами [150].

Варто також зазначити, що розподіл державних коштів на наукові дослідження було спрощено (переважно до прямого фінансування), крім того такий розподіл був значного мірою неефективним в плані економічного стимулювання ініціативи суб'єктів інноваційного процесу.

Як свідчить вищевикладене, в державі практично відсутній досвід ефективного фінансового стимулювання інноваційної діяльності, тому необхідно його накопичувати, створюючи відповідні умови для залучення недержавного сектора в процес фінансового забезпечення інноваційних процесів.

Державний підхід до формування і впровадження механізмів державної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності закріплений Законом України „Про наукову і науково-технічну діяльність” від 13 грудня 1991 р. та Законом України ”Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р.

В кожній країні конкретні методи стимулювання інноваційної активності мають свою специфіку. Так, в одних країнах більше поширені прямі форми підтримки, в інших наголос може бути зробленим на непрямі методи. Приміром, у США в якості стимулів здійснення ДІР найбільше використовують податкові пільги. В Японії серед методів непрямого регулювання пріоритет належить зовнішньоекономічним заходам, а також механізмам кредитування інноваційних

проектів. В цьому зв'язку за вибору конкретних методів реалізації інноваційної політики в Україні доцільно вивчати закордонний досвід з урахуванням національних пріоритетів.

У цілому загальний підхід до ранжування методів державної підтримки, доцільно будувати, виходячи з наступних міркувань: методи прямої підтримки необхідні для стимулювання появи і розвитку нових форм в інноваційного процесу, непрямой – для стимулювання активності учасників інноваційного процесу.

Враховуючи, що на початкових етапах перетворень в інноваційній сфері застосовують методи прямого державного стимулювання інноваційного процесу, необхідно приділити їм особливу увагу. Серед таких прямих методів державної фінансової підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності слід виділити:

1. Пряме державне фінансування:

- цільове безповоротне фінансування (базове фінансування; фінансування науково-технічних програм, іншими словами програмно-цільове фінансування; виділення коштів з бюджету через чисельних розпорядників);
- державне замовлення (контракти, гранти).

2. Пряме державне кредитування:

- прямі гарантовані державні позики;
- пільгове державне кредитування;
- створення пільгових умов за отримання кредитів.

Крім того, необхідно забезпечити державне гарантування, що передбачає гарантування і страхування кредитів за рахунок спеціалізованих державних фондів коштів або шляхом участі держави в недержавних гарантійних фондах.

Використання коштів державного бюджету – головний фінансовий інструментом науково-технічної та інноваційної політики держави. Незважаючи на неринковість цього виду фінансово-кредитної підтримки він залишається поширеним в економічній політиці багатьох країн. Так, частка наукових витрат в загальній сумі державних бюджетів невелика, проте досить стабільна в останні 20

років і складає 6-7 % у США, 4-5 % – у Франції, Німеччині, Великій Британії, Італії, 3-3,5 % – у Японії [88]. У розвинених країнах світу майже повністю за рахунок коштів держбюджету фінансується фундаментальна наука.

Необхідно зазначити, що в системі державного фінансування науково-технічної діяльності об'єктів збереглась колишня форма так званого базового фінансування Національної Академії Наук України, ВНЗ, державних наукових центрів і т.п.

Проте базове фінансування в тій формі, в якій воно здійснювалося за соціалістичного господарювання, уже починає вступати в протиріччя з новими економічними відносинами і безумовно найближчим часом підлягатиме реформуванню.

Базове фінансування в Україні провадять зазвичай, для забезпечення фундаментальних наукових досліджень; розвитку інфраструктури наукової та науково-технічної діяльності; збереження наукових об'єктів, які є національним надбанням; підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації; проведення найважливіших для держави напрямів досліджень в інтересах національної безпеки. Перелік наукових установ та вищих навчальних закладів, яким надають базове бюджетне фінансування, затверджує Кабінет Міністрів України.

Порядок формування і реалізації науково-технічних програм регламентується такими нормативно-правовими документами: Постановою КМУ від 10.10.1995 р. № 796 „Положення про державну науково-технічну програму”, Постановою КМУ від 15.05.2003 № 772-IV „Про прийняття за основу проекту Закону України про державні цільові програми”, Наказом Міністерства економіки з питань європейської інтеграції України від 20.08.2002 № 473 „Щодо проведення конкурсу проектів державних наукових і науково-технічних програм”, Розпорядженням КМУ від 24.12.2007 № 1716 „Про затвердження переліку державних наукових і науково-технічних програм з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на 2008-2013 роки”, переліком державних цільових програм, затверджених наказом Міністерства економіки та європейської

інтеграції від 24.05.2003 № 114, Законом України „ Про наукову і науково-технічну експертизу” від 10 лютого 1995 року N 51/95.

Слід зазначити, що процес формування і використання науково-технічних програм усіх рівнів, постійно вдосконалюється, проте нерідко програми є сукупністю певних проектів, пов'язаних між собою схожістю тематики або об'єкта дослідження і не спрямовані на пошук конкретних рішень науково-технічних проблем.

Наші дослідження свідчать, що державне регулювання слід спрямувати на повну та достовірну інвентаризацію науково-технічних програм, які фінансуються з бюджету, і припинення реалізації неефективних; вилучення з науково-технічних програм проектів, які втратили актуальність; формування науково-технічних програм на конкурсних засадах і з проведенням належної експертизи відповідно до міжнародних стандартів.

Держава у цій сфері повинна розробляти та реалізовувати програми, які б сприяли формуванню національних технологічних лідерів, підтримувати підприємства, які зможуть реалізувати загальнодержавні інноваційні пріоритети, забезпечувати їм адресне фінансування інноваційної діяльності.

Найбільш проблемним питанням у вдосконаленні механізмів фінансування наукових досліджень лишається вибір найбільш оптимального співвідношення між базовим та програмно-цільовим фінансуванням, а також контроль за раціональністю замовлень, які надходять від розпорядників коштів, кількість яких складає більше тридцяти.

Основним методом надання прямої державної підтримки інноваційного процесу є державне замовлення (контракт). У плані стимулювання інвестування в інноваційну сферу воно має стати центральним, базовим методом, який заснований на конкурсних засадах надання коштів (з урахуванням пріоритетності проектів, які фінансуються), а також на принципах звітування про їх використання і т.п. Найбільш прийнятною формою фінансування прикладних досліджень є державне замовлення на них. Основним механізмом виконання таких замовлень є контракти і гранти. Останні в США та інших розвинених

країнах стали однією з найефективних форм фінансування фундаментальної науки. Вони передбачають наукову оцінку кожного проекту з суворим контролем використання державних коштів, конкуренцію науковців, однотипність критеріїв відбору проектів для фінансування, національне визнання досягнень кожного вченого, що є важливим для наукового зростання.

В Україні законодавчо передбачено такий метод стимулювання інноваційної діяльності ст. 37 Закону України „Про наукову та науково-технічну діяльність”. У ній йдеться про те, що державне замовлення на науково-технічну продукцію щорічно формується Міністерством освіти і науки України та центральним органом виконавчої влади з питань економічної політики на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій та продукції, і затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до законодавства.

Відносно впровадження нових форм фінансування необхідно сказати про введення конкурсної системи надання коштів на наукові дослідження, у відповідності до Наказу Міністерства економіки з питань європейської інтеграції України від 20.08.2002 № 473 „Щодо проведення конкурсу проектів державних наукових і науково-технічних програм”, частину коштів на дослідження і розробки розподіляють на конкурсних засадах. Розроблено систему фінансування конкретних інноваційних проектів на поворотній засаді.

Розміщення державних контрактів (замовлень) на конкурсній засаді за переходу до ринкової економіки представляється досить ефективним методом стимулювання інноваційної діяльності, оскільки, поєднуючи в собі елементи фінансування інноваційних процесів, успадкованих від економіки з господарюванням державного сектору, з ринковими методами розподілу ресурсів, він дає змогу плавно трансформувати діючу систему фінансування в адекватну новим умовам господарювання.

Унікальність механізму функціонування контрактної системи полягає в тому, що державне замовлення стимулює одночасно попит і пропозицію на ефективні інноваційні проекти, а також сприяє прискоренню поширення

інновацій у соціальному середовищі, дає змогу реалізувати найважливіші інноваційні проекти на вигідних для держави і суспільства умовах і у цілому підвищує ефективність використання наданих із держбюджету коштів з метою інноваційного розвитку, а також відповідальність за цільове використання цих коштів і виконання взятих зобов'язань.

Завдяки розвитку ринкових відносин в інноваційній сфері логічним представляється збільшення в загальному обсязі замовлень, розподілених державою, контрактів, наданих на поворотній засаді, що поряд з можливістю регулювання напрямів державних вкладень дасть змогу збільшити оборот державних коштів і сприятиме розвитку ініціативи дослідницьких організацій у пошуку коштів з підприємницького сектора. В цілому така практика, супроводжувана широкими податковими пільгами, розширює коло економічних передумов прискорення комерціалізації ДІР.

У цьому плані доречно сказати про необхідність удосконалення діючого механізму надання коштів на поворотній засаді (пряме державне кредитування) з урахуванням можливості (у випадку успіху проекту, що фінансується і виявлення необхідності його подальшого розвитку чи вдосконалення) реінвестування коштів, які повертає виконавець. Процедура схвалення такого рішення має бути простою і здійснюватися в короткий термін.

Як свідчить досвід промислово розвинених країн, ефективним інструментом підтримки науково-технологічної та інноваційної діяльності є державне гарантування повернення кредитів. Він поки що не знайшов належного поширення в Україні. Гарантування відбувається за різними схемами, які умовно можна поділити на дві групи. Відповідно до першої держава гарантує повернення кредитів, наданих комерційними банками, згідно з другою – для гарантування створюють спеціальні інститути.

Для України важливо вивчення всіх можливих схем здійснення державного гарантування з метою використання позитивного досвіду. Так, у Великій Британії держава бере на себе зобов'язання із гарантування повернення 85% наданого кредиту. Кредити надаються основними кліринговими банками країни на суму до

100 тис. ф.ст. терміном від двох до семи років. Особливістю такого гарантування є сплата банками державі спеціальної ризикової премії в розмірі 2-2,5 % від негарантованої частини кредиту замість наданих урядових гарантій.

У ФРН діють державні гарантії по кредитах, наданих комерційними банками. Надання таких гарантій проводиться опосередковано спеціалізованими гарантійними банками на 80 % від суми кредиту і максимальна на 1 млн. марок. Кредити надаються на строк до 15 років. З метою підтримки інноваційного бізнесу малим і середнім фірмам в Німеччині для формування власного капіталу надаються кошти державними банками. Так, Німецький банк вирівнювання надає кредити в основному для створення нових фірм за умови наявності у фірми власних коштів не менше 15 % від вартості проекту. Кредити можна також отримати без ніяких гарантій та застави на строк до 20 років у розмірі 25% від вартості проекту за умови позитивної його оцінки. Банк кредитів на відновлення надає інвестиційні кредити в розмірі до 75% вартості проекту фірмам, які вже отримали стартову допомогу на формування власного капіталу.

У Франції створений єдиний спеціалізований інститут поручительства – Французька компанія з гарантій для венчурного фінансування. За юридичним статусом – це спеціалізована фінансова установа у формі акціонерного товариства, в якій державі належить 45 % капіталу, решта – банкам та страховим товариствам. Гарантії надаються на таких умовах: за мінімального розміру власних (1 млн.євро) і позикових (1 млн.євро) коштів, а також за здійснення діяльності, пов'язаної з нововведеннями і розвитком нових технологій. Гарантовано від 40 до 75% кредиту в залежності від страхового випадку.

Таким чином, використання інструментів державного гарантування повернення кредитів – один з найперспективніших шляхів залучення банківських ресурсів до фінансування інноваційної діяльності.

Можна констатувати, що механізми прямого регулювання у сфері інноваційної діяльності держава не використовує повною мірою. Зокрема, недостатньо розвинуті такі форми фінансування, як надання державних гарантій для інвестування в інноваційну сферу, визначення пріоритетів цієї сфери,

проведення узгодженої інноваційноорієнтованої інвестиційної політики, страхування інноваційної діяльності.

У той же час у розвинених країнах з недавнього часу почали переходити від прямого регулювання динаміки інноваційного процесу до непрямих методів впливу на неї. Це дає можливість стверджувати, що економічні системи більшості розвинених країн стали значною мірою інноваційноорієнтованими і сприйнятливими до технологічно прогресивних змін, що понижує ступінь державної участі в інноваційній діяльності.

На особливу увагу в системі інструментів активізації інноваційної діяльності заслуговує такий захід непрямого регулювання поведінки економічних агентів як стимулювання (створення мотиваційних передумов для проведення інновацій).

У цілому, порівнюючи ефект від застосування непрямих методів регулювання поведінки економічних агентів з інструментами прямого державного впливу, необхідно зазначити, що у першому випадку за меншого втручання держави в ринковий механізм за суб'єктами господарювання у приватному секторі зберігається автономія в прийнятті рішень, не виникає штучних ринків, оскільки підприємства реагують на реальний попит, а не на створений державою. Крім того не виникає бюрократична тяганина, не відбувається розростання бюрократичного апарату. Політика, заснована на непрямих методах регулювання, більш передбачувана і стабільна, а простота і прозорість вимог підвищують рівень ефективності і справедливості такої державної політики в порівнянні з заснованою на прямих методах втручання в економічну діяльність суб'єктів господарювання що потребує періодичного перезатвердження і перегляду правових норм законодавцями.

Проте, необхідно зазначити, що в умовах несформованого остаточно ринкового механізму, застосування виключно непрямих методів впливу на ділову активність, таких як, наприклад, податкове стимулювання, представляється недостатнім, оскільки економічні важелі ринкового господарювання ще не можуть функціонувати повною мірою. Крім того, мета економічної діяльності

суб'єктів ринкової економіки найчастіше не співпадає із суспільними завданнями економічних перетворень, а непряме стимулювання виявляється нездатним розв'язати усі фінансові проблеми процесу реформування економіки шляхом простого заохочення перерозподілу коштів учасників економічних процесів за пріоритетними напрямом. Тому виникає необхідність посилення централізованого втручання у внутрішній розподіл коштів. Таким чином, пряма особиста участь держави стає об'єктивно необхідною.

В цьому зв'язку на початкових етапах реформи інноваційної сфери домінування прямих методів фінансової підтримки інноваційного процесу у загальному арсеналі цих засобів представляється обґрунтованим. Однак такі методи за мірою розвитку інноваційної сфери усе частіше мають бути доповненими непрямими методами фінансової підтримки інноваційного процесу, щоб участь держави в ньому зменшилась до об'єктивно необхідних меж.

У системі методів непрямими методами фінансової підтримки інноваційної діяльності в умовах сучасної української економіки найбільш ефективними, з огляду на активізацію інвестиційного потенціалу, представляються податкова, амортизаційна, кредитна і митна політики. Причому найбільшій питомої ваги в загальному арсеналі непрямих методів впливу на інвестиційний процес мають набувати податкові механізми, оскільки завдяки їх застосуванню можна ефективно визначити напрям інвестування коштів, а реакція на них з боку підприємницького сектора в розвинутій економіці еластичніша. Останніми 20 роками всі розвинуті держави проводять політику податкового стимулювання інноваційного розвитку, спрямовану на діяльність підприємницьких структур, які об'єктивно через економічні особливості наукової діяльності не можуть бути зацікавленими у витратах на такі наукові розробки, користь від яких отримує все суспільство. Використовуючи податкові знижки на суми коштів, які підприємства вкладають у ДіР, окремі країни досягають бажаного результату – збільшення витрат на дослідження, що компенсує втрати бюджету від зменшення податків. Найвагоміших результатів досягнули в тих країнах, де закон утверджував суттєві і діючі довгий час пільги.

Податкове стимулювання інноваційної діяльності передбачає запровадження системи податкових пільг, орієнтованих на підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання у фінансуванні науково-технічної та інноваційної діяльності у вітчизняних умовах. Для окреслення кола можливих у застосуванні податкових пільг розкриємо зміст поняття останніх. Згідно з податковим правом, пільги – це надання переваги, часткове або повне звільнення від виконання встановлених правил, обов'язків або полегшення умов їх виконання. В міжнародній практиці частіше використовують поняття податкових втрат, що визначається як зменшення податкових надходжень у разі коли податкових стимулів не були б впроваджено. Серед них виділяють п'ять основних видів пільг, які надаються у вигляді:

- виключення прибутку з податкової бази (exemption);
- вирахування сум з валових витрат для визначення бази оподаткування (allowances), приклад прискорена амортизація;
- податкового кредиту (credits);
- зменшення відсоткової ставки оподаткування (rate Relief);
- відстрочення податкових платежів (tax deferral) [109, с.58].

Отже з метою стимулювання інвестицій в інноваційну діяльність у розвинених країнах частіше використовують такі податкові пільги, як виключення прибутку з податкової бази, вирахування сум з валових витрат для визначення бази оподаткування та податкові кредити. Так, у США тривалий час діяла норма повного звільнення венчурних підприємств від сплати будь-яких податків на строк до п'яти років, яку згодом було продовжено до 10 років. Крім того, витрати фірм на науково-дослідні розробки в повному обсязі виключались із сум, які підлягають оподаткуванню. Фірмам надавалося право зменшувати суму оплачуваного податку на прибуток на 7% від загального обсягу капіталовкладень у виробничі фонди з терміном експлуатації вісім і більше років і на 2,33 % за експлуатації протягом чотирьох шести років [109, с.78].

Стовідсоткове списання витрат на наукові дослідження і розробки для визначення бази оподаткування і амортизація капіталовкладень практикується,

крім США, в Японії, Великій Британії, Німеччині, Франції, Нідерландах, Канаді, Австралії, Сінгапурі, Росії. Причому у США, Японії, Канаді податок на прибуток корпорацій зменшено на 20 % від суми приросту їх витрат на ДПР. У ряді країн ця знижка ще суттєвіша: у Сінгапурі до 200 % таких витрат, в Австралії – на 125%, у Франції – на 50 %.

Визначаючи вплив податкових пільг на стимулювання фінансування досліджень і розробок та модернізацію основного капіталу, слід зазначити, що найефективнішим податковим стимулом, як свідчить світовий досвід, є податковий кредит та прискорена амортизація. Найбільшого ефекту від застосування пільг можна очікувати за умов їх спрямування на поточні, а не майбутні періоди.

Україна активно включилася в процес формування сприятливого податкового середовища для розвитку інноваційних структур. Згідно з Законом України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 року інноваційні підприємства мають пільги з податків на додану вартість, на прибуток та земельного. Крім того, за певних умов їх звільняють від ввізного мита, дозволяють прискорену амортизацію. Разом з тим механізм їх дії значно відрізняється від розглянутого досвіду податкового стимулювання інноваційної діяльності у розвинених країнах.

В Україні діяло 11 спеціальних економічних зон (СЕЗ) і дев’ять територій пріоритетного розвитку (ТПР) із спеціальним режимом інвестиційної діяльності, де створено надзвичайно сприятливі умови для інвесторів [108, с.63]. Так, їм було надано такі вид пільг: режим спеціальної митної зони; звільнення від оподаткування: прибутку, інвестицій; ввізного мита та ПДВ; звільнення від обов’язкового продажу надходжень в іноземній валюті та плати за землю і зборів до бюджетів.

Крім того, в Україні створено вісім технологічних парків, де запроваджено спеціальний режим інноваційної діяльності, що передбачає протягом перших п’яти років з дня реєстрації проекту можливість зарахування податків на додану вартість і на прибуток на спеціальний рахунок з правом використання зазначених

сум виключно на наукову та науково-технічну діяльність, розвиток власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз, а також пріоритетним правом залучення кредитів, наданих під державні гарантії іноземними державами, банками, міжнародними фінансовими організаціями, іншими фінансово-кредитними установами.

Можна дійти висновку, що податкові пільги як інструмент податкової політики потрібно повною мірою застосовувати для стимулювання інноваційної активності підприємств, оскільки вони суттєво сприяють зміцненню власної ресурсної бази підприємства.

Важлива роль в активізації інноваційного процесу належить митній політиці. Зокрема, митне законодавство має сприяти реалізації політики державної підтримки збуту вітчизняної наукоємної продукції, залученню передових іноземних технологій в економіку країни.

Новим явищем у структурі державного фінансування науково-технічної інноваційної сфери стала поява спеціалізованих фондів фінансування інноваційного процесу. У березні 1992 р. відповідно до Постанови КМУ № 153 для конкурсного фінансування робіт в області фундаментальної науки було засновано Державний фонд фундаментальних досліджень (ДФФД). При чому Уряд і Національна Академія наук виходили з досвіду закордонних країн, де різні державні і приватні фонди – одні з основних джерел фінансування наукових досліджень. Прототипом ДФФД слугує Національний науковий фонд (ННФ) США, що діє з 1950 р.

Коло основних завдань ДФФД охоплює підтримку проектів фундаментальних і прикладних досліджень, здійснюваних як науковими колективами, так і окремими вченими; надання допомоги науково-дослідним організаціям і установам вищої школи в розвитку матеріально-технічної бази; надання грантів, стипендій і посібників найталановитішим молодим ученим для навчання в аспірантурі, стажування в наукових центрах, участі в наукових заходах як в Україні, так і за кордоном; субсидії на придбання і видання наукової літератури; сприяння встановленню і підтримці наукових контактів.

Кількість українських фондів підтримки інноваційної діяльності зростає доволі повільно. Серед них можна відзначити Державну інноваційну компанію (до 2000 р. Державний інноваційний фонд), галузеві інноваційні фонди, Український фонд підтримки підприємництва, основна мета яких – фінансування інноваційної діяльності на поворотній засаді. Ефективніше вони діють в плані активізації інноваційної діяльності підприємницького сектора. Експерти безпосередньо працюють із заявником, досконало вивчаючи бізнес-план й інші документи, оскільки поверненню підлягають значні суми коштів.

Створення спеціалізованих державних бюджетних і позабюджетних фондів підтримки науково-технічної діяльності – це, власне кажучи, перший крок у напрямку активізації інноваційного потенціалу економіки країни. Проте досягненню поставленої мети перешкоджають об'єктивні труднощі перехідного періоду, тому ефективність їх функціонування поки недостатньо висока.

Незважаючи на позитивну їх роль у підтримці науково-технічної інноваційної діяльності, в їхній роботі спостерігаються суттєві недоліки: недостатня прозорість процедури розподілу коштів, неповнота інформаційного відображення результатів діяльності, зловживання за використання акумульованих коштів.

Отже необхідно посилити фінансування науково-технічних інноваційних проектів на засадах конкурсу з підвищенням ступеня його прозорості, а також визначити шляхи розширення джерел фінансування шляхом розширення масштабів залучення фондами коштів з недержавних джерел.

Узагальнюючи аналіз можливих форм фінансового забезпечення науково-технічної і інноваційної діяльності, які може використовувати держава, усе розмаїття можливих варіантів фінансування інноваційного процесу можна умовно поєднати в три великі групи, що розрізняються за метою вкладень і способами контролю ефективності: пряме державне фінансування на безповоротній основі; державне кредитування за принципами поверненості коштів; заходи щодо стимулювання вкладень в інноваційну діяльність (непрямі методи фінансової підтримки інноваційного процесу).

Державні фінансові ресурси продовжують залишатися важливим джерелом фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності. Проте через обмеженість фінансових можливостей (частка Державного бюджету в обсязі ВВП протягом останнього десятиліття навіть менше 30 %) виникає об'єктивна необхідність у використанні значної частини інноваційних витрат із недержавного сектору.

Важливо для рівномірного динамічного інвестування налагодити співробітництво в сфері фінансування державних і регіональних бюджетів. Необхідно задіяти механізми спільного фінансування окремих проектів і науково-технічних програм, щоб регіони самі контролювали і визначали рівень і спрямованість їхнього інноваційного розвитку. У цьому плані потрібне багаторівневе регулювання регіональних інноваційних процесів: державний центр – економічна зона – конкретний регіон – конкретна одиниця інноваційного розвитку. Дуже важливе стимулювання науково-технічного співробітництва різних регіонів з метою об'єднання їхніх коштів і наукового потенціалу для вирішення важливих технологічних проблем.

Крім того, необхідно концептуально і законодавчо встановити механізм забезпечення передачі інноваційних хвиль з регіонів з високим інноваційним потенціалом у регіони з низьким рівнем інноваційного розвитку, що досягається перерозподілом різних коштів – податкових, субвенцій і т.п.

2.3. Фінансування інноваційної діяльності за рахунок недержавних джерел фінансових ресурсів

Міжнародний досвід свідчить про існування великої кількості засобів фінансування інноваційної діяльності. Це не лише використання державних фінансових ресурсів та методів державної фінансової підтримки, а й недержавних джерел фінансових ресурсів через самофінансування, випуск акцій, банківське кредитування, тощо. Покращання економічних умов в Україні дещо розширили можливості різноманітних джерел фінансування діяльності для вітчизняних підприємств.

Однак фінансування інноваційної діяльності з недержавних джерел ускладнюється труднощами в нарощуванні власної фінансової бази суб'єктів підприємницької діяльності, недостатньою активністю фінансового та фондового ринку, низькими темпами розвитку ринку капіталу і рівнем платоспроможного попиту, жорсткими вимогами комерційних банків й інвесторів. Разом з тим повноцінні фінансові відносини активно розвиваються. Вагомим внеском у створення якісно нової інфраструктури фінансових відносин стане прийняття закону про створення інститутів спільного інвестування, з використанням загальноєвропейських принципів, визначених директивами ЄС. Він має визначити засади накопичення й ефективного та надійного вкладання ресурсів, діяльність венчурних фондів. Це дасть змогу залучити внутрішні заощадження, а також активізувати потік іноземних інвестицій.

Для залучення капіталу інноваційні підприємства можуть використовувати акції, самофінансування, венчурний капітал, франчайзинг, іноземні інвестиції, спонсорські та благодійні кошти, банківські кредити, кошти небанківських фінансових установ (інституційних інвесторів), лізинг, оренду, облігації, векселі, комерційні кредити, взаємокредитування, кредити від замовників і партнерів.

У 2012 р. в Україні основним джерелом фінансування технологічних інновацій (див. табл. 2.9) були власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування інноваційних робіт становила 77,3%, що на 7 % більше порівняно з 2011 р.

Обсяг фінансування інноваційних робіт за рахунок коштів державного бюджету зменшився майже на 40,0% і становив 63,4 млн. грн. (у 2011 р. – 93,0 млн. грн.). При цьому, його частка складала лише 1,4% проти 3,0% у 2011 р. Усього 42 підприємства скористалися цими коштами. За рахунок власних коштів суб'єкти господарювання виконують майже 80% загального обсягу інноваційних робіт (2000 р. – 79,6, 2001 р. – 83,9, у 2009 р. – 71,1, у 2011 р. – 70,3%, у 2012 р. – 77,3 %) [147].

Структура фінансування науково-технічної та інноваційної сфер діяльності у 1999 – 2012 рр., % від підсумку

Джерело	1999	2000	2001	2009	2011	2012
Науково-технічна діяльність в цілому	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч. Держбюджет	27,6	30,0	30,9	28,1	31,6	34,5
Держіннофонд	1,6	-	7,4		-	-
Позабюджетні фонди	0,6	0,9	1,2	1,1	1,2	0,6
Фонди науково-технічного і соціального розвитку	0,6	-	-	-	-	-
Власні кошти	4,0	3,0	8,6	5,6	8,7	6,5
Кошти вітчизняних замовників	38,5	38,4	32,5	-	32,5	34,7
Кошти іноземних замовників	23,1	23,3	22,8	26,2	22,8	21,4
Інші	4,1	4,1	3,2	2,3	3,2	2,3
Інноваційна діяльність в цілому	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч. Власні кошти	69,4	79,6	80,0	71,1	70,3	77,3
Держбюджет	10,1	0,4	0,5	2,1	3,1	1,4
Держіннофонд	3,2	1,9	2,4	-	-	-
Кредити	6,1	6,3	6,1	12,6	18,0	17,8
Кошти вітчизняних замовників	0,6	2,8	2,8	1,9	3,7	0,2
Кошти іноземних інвесторів	7,6	7,6	7,5	8,8	4,2	2,5
Інші	3,1	1,3	1,0	1,5	0,7	0,8

Джерело: наведено за даними Держкомстату України.

Від вітчизняних інвесторів на розвиток інноваційної діяльності кошти отримали 10 промислових підприємств України, від іноземних інвесторів – 18 підприємств.

Кредити для розвитку інноваційної діяльності використовували 81 підприємство, або 6,0% інноваційно активних підприємств проти 77 підприємств, або 5,1%, у 2011р. Їх обсяг становив 806,4 млн.грн., а частка у загальному обсязі фінансування інновацій – 17,8% (у 2011р. – 551,1 млн. грн., або 18,0%) [147].

Сучасна структура джерел фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності свідчить про домінування в ній власних коштів підприємств, які

спрямовано на інноваційну діяльність. Ця тенденція характерна для всіх галузей промисловості. Інші джерела посідають в ній значно меншу частку. Проте обсяги власних коштів підприємств не задовольняють потреби прискорення темпів інноваційного оновлення виробництва.

В цьому зв'язку одним з головних видів фінансування інновацій є самофінансування, що передбачає використання власних коштів з внутрішніх джерел інноваційного підприємства для розвитку його діяльності. Інвестиційний потенціал цих джерел складається в основному за рахунок прибутку і амортизаційних відрахувань підприємств.

Цей вид фінансування є одним із найпривабливіших, оскільки не потребує залучення інших інвесторів у бізнес, забезпечення, надає свободу використання коштів, зберігає конфіденційність інформації. Головною перешкодою за використання даного джерела інноваційного капіталу для всіх вітчизняних підприємств, у тому числі й інноваційних є низький рівень їх прибутків і тривалий термін для накопичення коштів, а також нерівномірність їх надходжень.

На формування фінансових ресурсів інноваційного підприємства за рахунок власних внутрішніх джерел впливають такі чинники: віднесення видатків на валові витрати та собівартість інноваційної продукції, цінова політика, система оподаткування таких підприємств.

Варто зазначити, що значно зменшилося значення амортизаційних відрахувань як джерела фінансового забезпечення інновацій, націлених на оновлення основних засобів підприємств і підвищення технічного рівня виробництва. Особливого значення виважена амортизаційна політика набуває саме тепер, коли витрати на інноваційну діяльність фінансуються здебільшого (77,3 % у 2012 р.) із власних джерел фінансових ресурсів – прибутку та амортизаційних відрахувань. Стимулююча їх роль пов'язана з впровадженням різних методів нарахування амортизації, що дають змогу підприємствам інтенсивно акумулювати кошти від амортизаційних відрахувань, а також визначенням шляхів їх використання в науково-технічній та інноваційній сферах.

Так, з метою стимулювання використання коштів амортизаційного фонду на інноваційні витрати необхідно разом із заходами з удосконалення практики переоцінки основних фондів і їхньої індексації відповідно до рівня інфляції дозволити підприємствам використовувати методи прискореної амортизації основних засобів та певний відсоток амортизаційних відрахувань (до 10 - 15%) на інноваційний розвиток.

Для активізації такого внутрішнього джерела фінансових ресурсів, як амортизаційні відрахування, ст. 21 Закону України „Про інноваційну діяльність” інноваційним підприємствам дозволена прискорена амортизація основних фондів і встановлена 20 процентна норма прискореної щодо основних фондів третьої групи. Проте, незважаючи на те, що прискорена амортизація – один із найкращих способів стимулювання інвестицій в основні засоби, вона має ряд недоліків, основним із яких є те, що вона ефективна лише для тих, хто має певну базу оподаткування.

Одне з можливих джерел фінансування – емісія акцій, кошти від продажу яких формують власний капітал. Одразу слід сказати, що акціонерний капітал має теж високу вартість, але невисокий рівень заощаджень населення, недовіра потенційних інвесторів і недостатня розвиненість фондового ринку сьогодні спричиняють відмову від його активного використання. Акції – це фінансовий інструмент з підвищеним ризиком використання. У разі, коли їх емітентом виступає інноваційне підприємство, особливо новостворене, то ризик збільшується ще в кілька разів.

Не менш перспективним джерелом фінансування розвитку науки і техніки може бути венчурний капітал. Це – інвестиції у проекти нових фірм за умови його участі в прибутках від нової справи [129, с.168]. Венчурне фінансування передбачає участь у статутному капіталі новоствореного чи діючого інноваційного підприємства. Такий вид фінансування досить розповсюджена форма інвестицій в інноваційну діяльність у розвинених країнах. Так, у США в зв'язку з розвитком високотехнологічних галузей виробництва на кінець ХХ ст. діяло понад 650 венчурних фірм, 450 венчурних фондів великих корпорацій,

близько 2 млн. індивідуальних інвесторів венчурного капіталу, так званих бізнес-ангелів [39, с.25].

Венчурне фінансування вважається найприйнятнішим засобом залучення капіталу на початкових етапах створення інновації. Коли ризик вкладання капіталу найвищий, оскільки не відомо чи знайде своє втілення інноваційна ідея в конкретному інноваційному продукті чи продукції, що своєю чергою, привернуть чи ні до себе увагу на ринку і користуватимуться попитом. Однак підвищений ризик завжди „обіцяє” великий дохід, тому знаходяться інвестори, розуміючи, що ризикова інноваційна діяльність інноваційних підприємств може забезпечити високу прибутковість.

Венчурний капітал не слід вважати легко доступним джерелом фінансування. Так, американська венчурна компанія, що опрацьовує за рік понад 1 тис. запитів з надання коштів, приймає позитивне рішення лише у 2% випадків [155, с.281]. Головним недоліком венчурного фінансування вважається можливість втрати контролю над справою.

В Україні венчурне фінансування перебуває в зародковому стані. За ініціативою окремих виробничих об'єктів та наукових організацій створено кілька венчурних фондів й об'єднань, у тому числі Асоціація венчурного капіталу, науково-виробнича асоціація „Уран”, яка кооперує діяльність підприємств не тільки України, а і Росії. Ця Асоціація співпрацює з Європейською асоціацією венчурного капіталу та венчурним фондом Western NJS Enterprise funds, діяльність якого спрямована на підтримку малих та середніх підприємств в Україні [39, с.25].

Без використання індустрії венчурного бізнесу, тобто без створення приватних інвестиційних компаній, діяльність яких підтримується державними і суспільними фондами, не можливо налагодити діяльність у системі наука – технологія – виробництво – ринок.

Заходи щодо стимулювання розвитку венчурного фінансування в Україні полягають, по-перше, у створенні законодавчих можливостей поєднання приватних капіталів з державними фондами. Йдеться насамперед про малі

інвестиційні компанії, яким надаються податкові пільги і державні субсидії, хоча ці компанії залишаються приватними. Саме вони починають «вливати» капітал у створювані малі підприємства. Такий етап передував створенню сучасної індустрії венчурного капіталу у всіх країнах, які переборювали економічну стагнацію.

Різновидом джерел фінансування виступає франчайзинг, який передбачає передачу інноваційному підприємству, крім грошових коштів, ще і нематеріальних активів: технологій, ноу-хау, торгового знаку, гудвілу фірми чи торгової марки тощо. Можливості застосування цього інструмента дещо обмежені в силу специфіки інноваційної діяльності і як правило за договором франшизи від інноваційного підприємства вимагається зворотне фінансування у вигляді початкового внеску, відрахувань від прибутку, відрахувань за користування рекламою тощо.

Залучення зарубіжних інвесторів до інноваційної сфери є надзвичайно важливим напрямом науково-технічної та інноваційної політики держави, що виділяє іноземні інвестиції в важливе джерело фінансування інноваційної діяльності.

Станом на 01.01.2011 року загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну становив 21766,0 млн. дол. США, що вкладені в понад 9 тис. підприємств України (див. табл. 2.10). Спостерігається тенденція щорічного збільшення обсягу іноземних інвестицій приблизно на 20 %. Основними формами залучення інвестицій стають грошові внески та внески у формі рухомого та нерухомого майна. На передачу юридичних прав, ноу-хау та інших інтелектуальних цінностей припадає лише 1 %, що підкреслює не інноваційну спрямованість іноземних інвестицій. Найбільші обсяги інвестицій надходять від США, Кіпру, Сполученого Королівства, Нідерландів, Німеччини, Російської Федерації та ін. [147].

У 2012 р. іноземні інвестиції в загальному обсязі фінансування становили у науковій сфері 21,4%, в інноваційній – 2,5 % з відносно незначною абсолютною сумою вкладень. Однак порівняно з попереднім роком їх питома вага в загальному обсязі фінансування зменшилася, тобто тенденція збільшення

вагомості участі іноземних інвесторів у створенні та використанні інновацій, яка простежувалась попередніми роки змінилась в протилежному напрямі на фоні загального збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій.

Таблиця 2.10

Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України за роками

Напрями інвестування	2000	2002	2008	2010	2012
Прямі іноземні інвестиції, млн. дол.	3875,0	4801,0	3924,0	5766,0	7517,0
На інноваційну діяльність, млн. грн.	133,1	58,5	264,1	130,1	112,4
% від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності	7,6	7,5	8,8	4,2	2,5
Наукових та науково-технічних робіт (кошти іноземних замовників), млн.грн.	477,07	555,3	683,1	875,1	908,6
% від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності	23,3	22,8	26,2	22,8	21,4

Джерело: наведено за даними Держкомстату України.

За проведення політики активного залучення іноземних інвестицій необхідно враховувати, що іноземні інвестори схильні використовувати поточну економічну ситуацію, сприятливу для інвестування в реальне виробництва, з метою, що суперечить інтересам національної економічної безпеки. Так, за низького внутрішнього попиту, іноземні фірми, використовуючи дешеві фактори виробництва – робочу силу, сировину та ін. – можуть налагодити виробництво вигідних їм товарів для подальшого експорту в треті країни. У такому випадку продукція з України забезпечуватиме ринки країн інвесторів, причому Україна позбавиться основної частки прибутку і можливостей розширення власних ринків. Структура вітчизняної економіки може зазнати деформацій під впливом інтересів іноземних інвесторів.

Щодо благодійних та спонсорських коштів, то для інноваційних підприємств практично відсутні можливості (інформаційні, організаційні так і правові) залучення фінансових ресурсів з цього джерела. Винятком можна вважати гранти, пропоновані в рамках міждержавних і міжурядових програм з науково-технічного та економічного співробітництва деякими добродійними фондами і донорськими організаціями. Для одержання гранту інноваційне підприємство має відповідати вимогам, виконання яких надає можливість брати участь у конкурсі: по-перше, обраний напрям інноваційної діяльності має бути адекватним заявленій тематиці, по-друге, підприємство мусить мати позитивну репутацію і авторитет у науковій та технічній галузях.

Підвищення ролі позабюджетного фінансування інноваційної діяльності потребує активнішого залучення банківського кредитування. На сьогодні воно посідає в структурі фінансування науки та реалізації її результатів незначне місце, проте має тенденцію до зростання з 6,1 % у 2009 р. до 17,8 % у 2012 р. у зв'язку з підвищенням зацікавленості в довгострокових кредитних ресурсах.

Однак проблема, що існує у сфері кредитування сьогодні дещо змістилася з нестачі ресурсів на проблему захисту від інноваційних та інших ризиків, пов'язаних із наданням кредиту.

Розглянемо структуру кредитного портфелю комерційних банків України та, зокрема кредити на інноваційну діяльність у 2009 – 2012 рр., яка наведена в табл.2.11.

Таблиця 2.11

Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання у 2009- 2012 р. (залишки заборгованості з позик)

(на кінець року, млн.грн)

	2009	2010	2011	2012
Всього кредитів	128373,0	142035,0	167835,0	188579,0
з них % довгострокових	21,7	28,2	45,0	54,2
ВВП	913345	1082569	1316600	1408889
% загального обсягу кредитів до ВВП	13,8	18,6	25,4	25,7
Кредити на інноваційну діяльність	1119,0	1380,0	1551,0	1806,4

Розраховано автором за даними Держкомстату України та НБУ

Наведені данні свідчать про значне поліпшення показників порівняно з минулими роками, що дає змогу комерційним банкам за стабільності такої позитивної тенденції надати відчутну фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, хоча б тих, діяльність яких має стратегічне значення для економіки та безпеки держави.

Останніми роками за час стабілізації економічного становища в Україні спостерігається прискорене нагромадження кредитних ресурсів банківською системою, що створило можливості для розширення довгострокового кредитування підприємств. Це призводить до збільшення коштів, спрямованих на довгострокове фінансування капітальних вкладень і підприємства отримують можливість оновлення і модернізації виробничих засобів і запровадження тривалих інноваційних проектів. Однак слід зазначити, що у структурі фінансування інноваційної діяльності підприємств України лише 18 % припадає на кредити банків, тоді як у США та інших розвинених країнах банківські кредити становлять 61,9 % зовнішнього фінансування фірм. Частка фінансової участі банків у типовому українському підприємстві залишається дуже незначною.

Інноваційні проекти як правило потребують значних і довгострокових вкладень, що також підвищує ризиковість їх кредитування. А за статистичними даними, банківська система не має достатньої кількості „довгих грошей”, тобто довгострокових депозитів. Це ускладнює надання довготермінових позик. Як вже зазначалося намітилися позитивні зрушення у структурі кредитів, які надаються суб'єктам господарювання, в бік збільшення частини довготермінового кредитування.

В теперішній час за залучення кредитних ресурсів основними проблемами стають такі, як надання кредиторів надійного забезпечення, можливості контролювати діяльність позичальника, перевірка його репутації, фінансової документації, можливостей повернення ним позичених коштів і плати за кредит.

Стратегічним джерелом збільшення фінансових ресурсів для інноваційної діяльності мають бути заощадження населення. Організації процесу акумуляції і

ефективного розподілу наявних заощаджень домогосподарств може сприяти розвиток мережі небанківських фінансових інститутів (інституційних інвесторів), які оперують „довгими грошима” і мають змогу фінансувати довгострокові інноваційні проекти.

Крім банківських установ, необхідно також стимулювати розвиток фінансового небанківського сектору в Україні, який формується на засаді розвитку фондів підтримки підприємництва разом з інноваційними й інвестиційними фондами, страховими і лізинговими компаніями, пенсійними та гарантійними фондами тощо. Так, досить цікавим в процесі формування фінансово-кредитних відносин буде створення в Україні інститутів спільного інвестування, що передбачають венчурне фінансування.

Важливим фактором, який може позитивно вплинути на формування фінансового забезпечення інновацій, стане застосування різних форм державного і недержавного забезпечення гарантування повернення позикових коштів підприємницькими структурами (змішана форма). Державне гарантування повернення кредитів засновано переважно на авторитеті держави як безперечно платоспроможного й відповідального гаранта.

Недержавне гарантування можуть здійснювати різні заклади гарантування повернення кредитів: комерційні організації, банки, фінансові установи, іноземні інвестори, товариства взаємного гарантування, громадські організації тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, можна відзначити позитивні зрушення у розв'язанні проблем інноваційного розвитку України, однак існують перешкоди на шляху до повноцінного розгортання інноваційного процесу. Це передусім, пошук і отримання фінансових ресурсів, яка є однією з найгостріших проблем у діяльності більшої частини суб'єктів підприємництва. Пошук нових джерел фінансування інноваційних процесів, які відбуваються в Україні, набуває особливої уваги сьогодні, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, недостатності власних фінансових коштів підприємств усіх форм власності.

Висновки за розділом 2

Розгляд фінансового забезпечення як фактора підвищення інноваційної активності підприємств дає можливість зробити наступні узагальнення:

1. Однією з проблем інноваційного розвитку залишається недостатній рівень державного впливу на розвиток в Україні інноваційної діяльності, невідповідність діючої системи органів державного управління інноваційній моделі економічного зростання.

2. У фінансуванні інноваційного розвитку спостерігається деформоване співвідношення витрат на науково-технічну та інноваційну діяльність, що свідчать про принципову незбалансованість обсягів фінансування між різними стадіями інноваційного процесу. В розвинених країнах уже сталим є співвідношення 1:5.

3. Причинами слабкої спрямованості банківського кредитування на інноваційну діяльність є: низький рівень капіталізації банків; домінування короткострокових кредитів у кредитному портфелі, що пов'язане з нестачею довгострокових пасивів; висока вартість кредитних ресурсів; відсутність правового врегулювання державного гарантування та страхування кредитів на інновації.

3. При реалізації державної фінансової підтримки з метою адресного фінансування інноваційної діяльності перевагу слід надавати науково-технічним програмам, які б формували національних технологічних лідерів, підтримували суб'єктів господарювання, що зможуть реалізувати загальнодержавні інноваційні пріоритети. Також представляється логічним збільшення загального обсягу замовлень, які розподіляються державою, контрактів, наданих на поворотній основі, що дасть можливість регулювати напрями державних вкладень і сприятиме розвитку ініціативи дослідницьких організацій у пошуку коштів підприємницького сектору.

4. Прямі методи фінансової підтримки інноваційної діяльності, домінування яких доцільне на початкових етапах реформування інноваційної сфери використовує держава неповною мірою. Зокрема, недостатньо розвинуті

такі форми, як надання державних гарантій щодо інвестування в інноваційну сферу, визначення пріоритетів в інноваційній сфері, страхування інноваційної діяльності. Проте ці методи в міру розвитку інноваційної сфери слід доповнювати непрямими методами регулювання інноваційному процесі, щоб участь держави в ньому зменшилась до об'єктивно необхідних меж.

5. Податкове стимулювання інноваційної діяльності передбачає запровадження системи податкових пільг, для підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання у фінансуванні науково-технічної та інноваційної діяльності у умовах України.

6. Стратегічним джерелом збільшення фінансових ресурсів для інноваційної діяльності мають бути заощадження населення. Процесам акумуляції й ефективного розподілу заощаджень домогосподарств може сприяти розвиток мережі небанківських фінансових інститутів (інституційних інвесторів) - інвестиційних фондів, страхових і лізингових компаній, пенсійних фондів тощо.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Розвиток системи непрямого фінансування інноваційної діяльності

Фінансове стимулювання дедалі більше стає провідним чинником забезпечення економічного зростання на засадах використання і комерційного освоєння результатів науково-технічної та інноваційної сфер діяльності. Отже на часі – пошук шляхів формування системи фінансових стимулів інноваційного розвитку економіки країни. Серед методів державного регулювання економічної діяльності суб'єктів господарювання більше уваги потрібно приділятися заходам непрямого впливу, тому виникає необхідність визначення деяких ключових моментів їх використання для стимулювання припливу капіталу до інноваційної сфери.

У системі методів непрямого регулювання в умовах сучасної української економіки найефективнішими, з огляду на активізацію інвестиційного потенціалу представляються податкова, амортизаційна, кредитна і митна політика. Причому найбільшу питому вагу в загальному арсеналі непрямих методів повинні мати податкові механізми, оскільки вони найбільш тонко та ефективно визначають напрям вкладення коштів.

В Україні велика кількість податків державного та місцевого рівнів в цілому перевантажує податкову систему та ускладнює орієнтацію в податковому просторі. З усіх податків найвпливовіші у прийнятті суб'єктами господарювання інвестиційних рішень такі, як податок на прибуток, податок на додаткову вартість, плата за землю, податок на майно підприємств і т.д.

Політика пільгового оподаткування інноваційної діяльності підприємств потребує визначення загальних підходів до її застосування. Так, за результатами дослідження літературних джерел основними з цих підходів можна вважати такі:

- пільгове оподаткування коштів виробничих підприємств, спрямованих на освоєння високих технологій, створення та освоєння принципово нових видів техніки і ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій, наукові

- дослідження і розробки;
- пільгове оподаткування інноваційних підприємств, у тому числі венчурних фірм, на початкових стадіях освоєння ними нових технологій і організації випуску нової продукції;
  - запровадження пільгового режиму амортизаційних відрахувань та інвестиційного податкового кредиту;
  - зменшення податку на прибуток на певну частину інвестицій, спрямованих на придбання устаткування (особливо на стадії модернізації підприємства);
  - податкове стимулювання зменшення енерго- та ресурсоемності виробництва.

В Україні стимулювання інноваційної діяльності з використанням митних, податкових та амортизаційних важелів передбачено Законом “Про інноваційну діяльність”, проте відповідні статті цього закону так і не задіяні: чинність їх було призупинено спочатку на 2003 р., а згодом і на 2008 та 2009 роки. Фактично певні податкові послаблення передбачено лише для інноваційних проектів технопарків за нарахування податку на додану вартість, однак його не перераховують до бюджету, а акумулюють на спецрахунку, кошти якого можна використати для зміцнення матеріальної бази технопарків.

У відповідності до ст.21 Закону України „Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. передбачені пільги з податків на прибуток та додану вартість для суб’єктів господарювання, що отримали свідоцтво про державну реєстрацію інноваційного проекту. Механізм застосування пільг однаковий щодо кожного з цих податків. Їх нараховують, але до бюджету сплачують лише половину нарахованої суми, іншу залишають у розпорядженні підприємства і використовують виключно на фінансування інноваційної та науково-технічної діяльності.

Недоліком такого механізму пільгового оподаткування можна вважати те, що пільги з податку на прибуток стосуються лише тієї його частини, що пов’язана з виконанням інноваційних проектів. Через невелику віддачу на початкових етапах запровадження проекту такі пільги дещо втрачають стимулюючий вплив, оскільки кошти, що залишаються в розпорядженні суб’єкта господарювання не

утворюють вагомий джерело фінансових ресурсів. В деяких випадках підприємство навіть не може скористатись передбаченою пільгою, якщо протягом періоду державної реєстрації інноваційного проекту воно не отримувало прибутку від виконання інноваційного проекту.

Крім того, в означеному законі не зовсім чітко визначені напрями використання коштів із спеціальних рахунків та класифікація витрат підприємства з метою віднесення їх до інноваційних. До недоліків варто також віднести тривалий термін реєстрації інноваційних проектів.

Однак запропонована норма ефективна у стимулюванні використання отриманих у результаті застосування пільги коштів призначених для ДІР. Не зрозумілим залишається лише факт затримки набрання нею чинності.

Враховуючи світовий досвід пільгового оподаткування інноваційної діяльності, доцільно розширити коло пільг для стимулювання активного розгортання інноваційних процесів.

Так, пільги щодо податку на прибуток можна доповнити зменшенням обсягу оподаткованого прибутку на кошти, що спрямовані на такі заходи:

- науково дослідні та дослідно-конструкторські роботи;
- надходження у Державний фонд фундаментальних досліджень та інші законодавчо установлені інноваційні фонди;
- фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначень, а також погашення банківських кредитів, отриманих і використаних з такою метою.

Для виробників високотехнологічної продукції, що реалізують інноваційні проекти, ефективним заходом щодо стимулювання їх діяльності стане застосування норм прискореної амортизації основних фондів.

Стимулюючи функцію податку на додану вартість можна посилити збільшивши термін погашення податкового векселя, який додається до суми податкового зобов'язання у разі імпорту виключно для виробництва високотехнологічної продукції, нового устаткування, обладнання, комплектуючих до них, що не виробляються в Україні.

Істотно підсилити стимулюючу функцію пільг за оподаткування прибутку може розширення списку витрат, які включені в собівартість продукції.

Враховуючи особливості інноваційної діяльності та життєвого циклу інновації, слід звернути увагу на характер витрат, які виникають під час реалізації інноваційного проекту. Так, у собівартість інноваційної продукції можуть бути включені інноваційні витрати підприємства, починаючи з витрат на здійснення ДІР, а саме – на генерування інноваційних ідей та вибір найперспективніших із них і на проведення маркетингових досліджень, а також на розробку бізнес-плану та економічного обґрунтування доцільності його впровадження; на придбання ліцензій, ноу-хау та технологій, проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, технологічної та матеріально-технічної підготовки виробництва та витрат, безпосередньо пов'язаних з виробництвом інноваційного продукту чи продукції та ін.

Зокрема з метою стимулювання збільшення обсягів коштів, які спрямовано на ДІР, можна надавати окремим найактивнішими категоріям суб'єктів інноваційного процесу право віднімати з оподаткованого прибутку суми, що перевищують фактичні витрати з інвестицій в інноваційну сферу (до 150-200 %, що характерно для Канади, Німеччини). Крім того, одним із стимулів активізації інноваційної діяльності є практика включення в собівартість продукції витрат, пов'язаних з одержанням права на комерційне використання патенту, ліцензії, ноу-хау й інших об'єктів інтелектуальної власності.

Заслужовує на увагу те, що наукові організації та промислові підприємства несуть різне податкове навантаження, хоча ставки оподаткування у них майже однакові. Частка податкових відрахувань у вартості виконаних науково-дослідних робіт науково-дослідних організацій значно вища, ніж у продукції матеріального виробництва [60]. Ці відмінності викликані різною структурою собівартості продукції: в промислових підприємствах переважає частина матеріальних і енергетичних видатків, у наукових організаціях – частка прямих витрат – заробітна плата .

Виходячи з точки зору, що витрати на соціальне страхування, теж податки, отримуємо наступну ситуацію: частка відрахувань на соціальне страхування та пенсійні внески в науковій та освітній сфері (10-12 % від собівартості) втричі більші, ніж у промисловості (3-4 % від собівартості продукції). За умови „подорожчання” наукової праці ця різниця буде збільшуватись, оскільки фонд заробітної плати зростатиме, відповідно збільшуватиметься і сума соціальних відрахувань.

Отже слід запровадити диференційований підхід до визначення ставок оподаткування фонду заробітної плати в залежності від структури собівартості продукції різних галузей.

В Україні банки та інші кредитні установи не мають пільг за спрямування коштів в інноваційну сферу. В цьому зв'язку доцільно внести зміни до Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” щодо звільнення від оподаткування прибутку банків і кредитних установ, отриманого від надання цільових кредитів на термін три і більше років для здійснення капіталовкладень у розвиток виробничої бази підприємства та виконання інноваційних проектів, хоча б тих, що мають стратегічне значення для розвитку економіки країни. Можна також знизити ставки на прибуток банків за надання ними кредитів для фінансування інноваційних проектів.

Іншим важливим податком, який може підвищити інвестиційну активність суб'єктів інноваційної діяльності, є плата за землю.

Відповідно до ст. 12 розділу 5 Закону України "Про плату за землю" від 3 липня 1992 року N 2535-XII, в якій встановлено, цілком звільняються від такої плати за землю вітчизняні заклади науки та освіти, котрі використовуються ними за цільовим призначенням; установи, організації та підприємства, віднесені до відання Національної академії наук України. Однак, у 2010 р. Законом України „Про Державний бюджет України на 2011 рік” від 27.11.2010 р. N 1344-IV застосування цієї пільги було обмежено, а саме від сплати податку звільняються, лише ті заклади науки і освіти, що утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, а пільга установам, організаціям і підприємствам,

віднесених до відання Національної академії наук України, взагалі призупинена на 2008 рік.

Пільга, щодо земельного податку стосуються й інноваційних підприємств. Так, у відповідності до частини першої ст. 12 Закону України „Про плату за землю” та п. 5 ст. 21 Закону України „Про інноваційну діяльність” інноваційні підприємства сплачують земельний податок за ставкою у розмірі 50% діючої ставки оподаткування. Така норма розширила коло суб’єктів господарювання, на яких поширено пільги щодо земельного податку, з інноваційними підприємствами включно. Проте, тим же Законом України від 27.11.2010 р. N 1344-IV її дія на 2011 р. призупинена.

На нашу думку, пільгове стягнення плати за землю має стосуватись й окремих інноваційних підприємств, які виконують особливо важливі інноваційні проекти і які в деяких випадках їх можна цілком звільнити від плати за землю.

Таким чином, норми законодавства, що передбачають пільги, спрямовані на стимулювання наукової та інноваційної діяльності, практично не діють, залишаючись лише задекларованими.

В умовах формування інституційних інноваційних утворень – інкубаторів технологій, інноваційних центрів, технопарків – пільги за даними видам податків необхідно поширити і на фірми, що діють в межах цих інноваційних структур, особливо – малого інноваційного бізнесу.

Податкову систему доцільно будувати за принципом адресності податкових пільг, який реалізується з допомогою використання критеріїв організаційної форми учасників інноваційної діяльності і джерела фінансування ДІР, а також принципом вибірковості, який передбачає підприємствам і організаціям надання пільг з податків відповідно до переліку, затвердженого КМ України.

Така практика одночасного використання двох принципів – адресності і вибірковості – представляється досить ефективною і має набути ширшого застосування.

У системі законодавчих норм, які стимулюють активізацію інвестиційного потенціалу, необхідно також зазначити запроваджений у 1998р., згідно із Законом

України від 01.12.98 р. N 285-XIV, інвестиційний податковий кредит, який являє собою відстрочку сплати податку на прибуток, яка надається суб'єктові підприємницької діяльності на певний термін для збільшення його фінансових ресурсів, призначених для реалізації інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень завдяки загальному зростанню прибутку, що буде отриманим внаслідок реалізації інноваційних програм. Тому доцільним виявляється впровадження інвестиційно-інноваційного податкового кредиту стосовно сплати податку на прибуток, отриманого в результаті виробництва та реалізації високотехнологічної продукції.

У цілому позитивна дія таких нормативних актів полягає в тому, що розвивається практика надання податкового інвестиційного кредиту в податковій системі країни, однак реальний обсяг передбачених ними пільг явно недостатній для масової активізації інвестування суб'єктами інноваційної діяльності.

На особливу увагу заслуговує розробка спеціальної системи оподаткування малих інноваційних підприємств. Ця процедура має бути значно спрощеною та орієнтованою на максимальний обсяг пільг особливо на початкових етапах становлення малого інноваційного бізнесу, аж до повного звільнення від податків протягом кількох перших років функціонування.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що закладені в законах України норми одержання пільг малоефективні тому, що не забезпечують необхідних обсягів фінансування. Як вже зазначалось на початкових етапах ДІР не приносить ніяких прибутків, тому застосування податкових пільг не сприятиме досягненню поставлених цілей [97,с.13].

Значну роль в активізації інноваційного процесу має відігравати митна політика. Зокрема митне законодавство може сприяти реалізації державної підтримки збуту вітчизняної наукоємної продукції та залученню передових іноземних технологій в економіку країни.

З метою залучення зарубіжних інвесторів до участі в інноваційних проектах необхідно вжити заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату України, створення законодавчих норм, однакових для вітчизняних та зарубіжних

інвесторів, розробки єдиних критеріїв оцінки інвестиційної привабливості інноваційних програм і проектів.

Потрібно створити гнучкий механізм стимулювання іноземних інвестицій в економіку України, здатний забезпечити оптимальний баланс інтересів іноземних інвесторів і пріоритетів національного соціально-економічного розвитку. Крім того, необхідно вжити заходів з регулювання частки іноземного капіталу в економіці таким чином, щоб вона не перевищувала певний відсоток від обсягу ВВП країни і щоб вплив на структуру економіки був незначним. Подальша активізація участі іноземного фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності потребує перш за все вдосконалення її нормативно-законодавчої бази з чіткішим визначенням взаємовигідних умов співпраці з іноземними інвесторами.

Важливим кроком у напрямі залучення інвесторів з розвинених країн Європи, Азії та США має стати створення відповідних інформаційних баз даних та підрозділів у міністерствах і відомствах, які повинні провадити активну політику залучень інвесторів шляхом організації відповідних конференцій, презентацій тощо.

Важливими напрямками інноваційної політики є залучення коштів населення до інвестування в інноваційну сферу. Проблема стимулювання заощаджень населення і формування системи трансформації таких заощаджень в інвестиції набуває все більшої актуальності. Заощадження населення можуть бути вагомим фінансовим ресурсом, який за ефективного акумулювання можна було б спрямувати на інноваційні потреби.

Проте тепер спостерігається дуже невелика частка національного доходу, що її розподілено на користь найманих працівників. Крім того, існує значне розшарування населення за рівнем доходів, занижено вартість робочої сили, тому особливої актуальності набуває переорієнтація державної політики у сфері оплати праці. Недооцінка людського капіталу несумісна з довгостроковим економічним розвитком.

Отже першочерговим завданням має стати значне збільшення заощаджень, досягнення чого можливе за умови підвищення рівня доходів населення. Для

збалансованого економічного розвитку України темпи їх зростання мають випереджати темпи приросту інвестицій на 1-1,5 відсоткового пункту протягом поточного десятиріччя [97, с.11]. Це створить передумови для прискореного розвитку непрямого інвестування, що може відіграти вирішальну роль у фінансовому забезпеченні економічного розвитку.

Грошові нагромадження сектору домогосподарств мають стати основною передумовою створення мережі інституційних інвесторів (небанківських фінансових інститутів – недержавних пенсійних фондів, страхових компаній життя, інвестиційних компаній), які зможуть брати участь у фінансуванні інноваційних проектів, слід запропонувати такі заходи: запровадження податкових стимулів, наприклад, з податку на доход фізичних осіб; надання державних гарантій щодо внесків громадян у зазначені фінансові структури як у вигляді прямого гарантування, що забезпечує повне чи часткове повернення вкладених коштів у разі неспроможності фінансової установи, так і у вигляді страхування державними страховими компаніями внесків населення.

Відсутність дійових інститутів інвестиційного фінансування перешкоджає міжгалузевому переливові фінансових ресурсів. Високотехнологічні й наукомісткі галузі практично не мають доступу до фінансових ресурсів для забезпечення інновацій, що поглиблює спеціалізацію виробничої сфери на товарах нижчого ступеня переробки та на добуванні сировини.

Як вже зазначалося, можливості банківської системи у фінансовому забезпеченні інноваційної діяльності реалізовано не повністю. Проблеми, пов'язані з кредитуванням інноваційних проектів, полягають як у відносно обмежених обсягах акумульованих ресурсів (неможливість кредитування великомасштабних проектів), так і у відсутності досвіду ефективного проектного фінансування.

До заходів, що стимулюють участь банків у довгостроковому кредитуванні інноваційних проектів підприємств можна віднести: надання банкам можливості формування спеціальних фондів страхування інноваційних інвестицій, відрахування в які слід здійснюватись від прибутку, одержуваного від участі в

інноваційній діяльності (такі відрахування можна звільнити від оподаткування); дозвіл банкам використовувати разом із підприємством, яке кредитується, результати інноваційної діяльності з одержанням відповідного доходу, а також визначення можливостей встановлення банком права власності на частину результатів інноваційної діяльності цього підприємства; запровадження системи страхування коштів, які надано венчурним фірмам; запровадження системи страхування довгострокового кредитування. Останнє можна здійснювати, користуючись досвідом Німеччини, де гарантується повернення приватним банкам 80% вартості позик, виданих на термін 15-23 р. Крім того, можливе надання пільгових кредитів венчурним фірмам та запровадження системи їх гарантованого повернення Урядовими організаціями.

Національним банком України з метою збільшення обсягів кредитування реального сектору економіки та зниження вартості кредитів банків з початку 2002 року знижено облікову ставку до 9% річних, розширено доступ комерційних банків до інструментів підтримки ліквідності з боку центрального банку. З метою сприяння залучення коштів на довгостроковий період для формування джерел довгострокового кредитування інвестиційних та інноваційних проектів введено диференціацію нормативів обов'язкового резервування коштів, встановлено нульову норму резервування за довгостроковими вкладками у національній валюті.

Ще одним заходом, спрямованим на розвиток банківської системи України і зокрема – на вирішення питань довгострокового кредитування інноваційних проектів підприємств, може бути розробка проекту Закону України „Про Український банк сприяння розвитку”, який перебуває на розгляді в Кабінеті Міністрів України.

З метою стимулювання участі різних фінансово-кредитних установ у процесі інвестування в інноваційну діяльність необхідно розширити систему наданих їм відповідних пільг повного чи часткового звільнення від податку на прибуток, одержуваного від участі в інноваційній діяльності, на певний період – до настання окупності інноваційного проекту, фінансовано цими установами.

Перспективним напрямом залучення ресурсів для прискорення інноваційного розвитку має стати діяльність спеціалізованих державних фондів розвитку, створених за рахунок прямих бюджетних інвестицій. Такі фонди розвитку (загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів) повинні стимулювати залучення коштів промисловості, приватного сектору економіки до фінансування інноваційних проектів і програм. Їх можна створювати у формі державних акціонерних компаній для залучення коштів шляхом випуску облігацій, гарантованих Урядом або державними спеціалізованими банками. Такі фонди могли б випускати облігації, номіновані в євро, для розміщення на європейських ринках.

Відповідні фонди могли б надавати позики, гарантії або гранти фірмам венчурного капіталу, сприяти підприємцям у залученні нового капіталу на фінансовому ринку.

Взаємодія держави з ринковими інститутами у вирішенні окреслених проблем набагато ефективніша за узвичаєне протиставлення державних і ринкових механізмів нагромадження фінансових ресурсів. Отже, концептуальними засадами державної політики фінансового забезпечення інноваційного розвитку мають стати створення спеціалізованих державних інститутів і їх взаємодія з банківськими установами та новоствореними небанківськими фінансовими інститутами (інвестиційними, пенсійними фондами, страховими компаніями).

Основними елементами політики фінансового забезпечення довгострокового економічного розвитку інноваційного типу в Україні мають бути такі:

- перегляд податкової політики та впровадження системи податкових пільг для створення мотиваційних передумов інноваційної діяльності;
- розгортання фінансового сектора, а саме – поступове збільшення активів фінансових інститутів (банківського та небанківського секторів), посилення конкуренції між ними за заощадження і зниження вартості залучених коштів;
- створення правових умов (податкового та трудового законодавства) для

нагромадження масових заощаджень населення як безальтернативного джерела фінансування;

- запровадження змішаних механізмів акумуляції коштів з метою фінансування стратегічно важливих проектів з участю держави і фінансових інститутів.

Таким чином, удосконалюючи практику застосування різних методів непрямого державного регулювання інноваційної діяльності, необхідно оптимізувати використання непрямих його методів, які надалі мають стати основними регуляторами економічної активності підприємств. Зокрема слід підвищувати регулятивну роль податкової системи, що має органічно доповнити фіскальну функцію податків.

Реалізація запропонованих рекомендацій щодо реформування фінансового механізму інноваційної діяльності дасть змогу значно підвищити ефективність використання фінансових ресурсів у процесі стимулювання інноваційної діяльності промислових підприємств, прискорити процес оновлення виробництва.

3.2. Вдосконалення підходів до визначення пріоритетів фінансування інноваційної діяльності

Реформування української економіки пов'язане з необхідністю вдосконалення і нарощування темпів розвитку інноваційного потенціалу країни. Це зумовлено тим, що інновації ввійшли в коло головних чинників, які визначають економічну і політичну міць держави, тому актуальним завданням з активізації інноваційної діяльності є пошук шляхів інтенсифікації стимулювання припливу інвестицій в інноваційну сферу. Мета підрозділу полягає в доведенні важливості чіткого визначення пріоритетних напрямів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності.

Одним із чинників, які зумовлюють недостатність інвестиційних вкладень в інноваційну діяльність стає відсутність системи фінансового забезпечення адекватної новим умовам господарювання. Головною причиною сповільненого розвитку інноваційних процесів є недостатні обсяги фінансових ресурсів, які спрямовано в інноваційну сферу. Важливим завданням насамперед виступає

ефективний розподіл обмежених фінансових ресурсів, суть якого, полягає в максимальній концентрації наявних коштів на важливих напрямках науково-технічного прогресу. Це дає змогу уникнути розпорошення коштів, зосередити увагу на ключових напрямках і досягти конкретних суттєвих результатів за короткий термін. Очевидно у теперішніх умовах держава не здатна охопити своєю підтримкою всі сфери інноваційного процесу, тому система стимулювання пошуків інноваційної активності має спиратися і орієнтуватися на окреслені пріоритети інноваційного розвитку.

Отже визначення чіткої системи пріоритетів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності – нагальна потреба сьогодення.

Застосування пріоритетних підходів до здійснення державної політики в науково-технологічній сфері було передбачене ще у 1991 р. Законом України “Про основи державної політики у сфері науки і науково технічної діяльності”, а також підтверджене Законом України “Про наукову та науково-технічну діяльність”, який прийнято йому на зміну.

Однак запропонована система формування науково-технічних пріоритетів та механізми її реалізації мали ряд недоліків, основні з них такі:

- надмірна широта і всеохопленість обраних пріоритетів, що заперечує саму ідею пріоритетності;
- система державного управління не забезпечує належних переваг пріоритетним роботам.

Органи, що визначають пріоритети, не цікавляться результатами реалізації пріоритетних програм, а її моніторингу не передбачено.

При розробці Закону України „Про пріоритетні напрямки інноваційного розвитку в Україні” передбачено заходи з подолання зазначених недоліків у методології структурування пріоритетів і забезпечення механізмів їх реалізації, та чітку ієрархію пріоритетів, систематичний моніторинг їх втілення в життя та відповідальність за це органів державного управління.

Структура пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні складається із стратегічних (не менше 10 років) та середньострокових різних рівнів (загальнодержавних, галузевих, регіональних).

З метою виконання ст. 9 Закону щодо моніторингу реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, яка передбачає щорічну звітність усіх міністерств і відомств з реалізації напрямів, узагальнення інформації Кабінету міністрів України та подання до Верховної Ради України, Наказом Державного комітету статистики України від 09.09.2003 року № 290 затверджено форми державних статистичних спостережень із статистики науки й інновацій. Серед них окремо виділено форму „Виконання програм з пріоритетного розвитку наукової та інноваційної діяльності”, що подається щоквартально організаціями, підприємствами, установами всіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання.

Разом з тим механізми реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності залишилися законодавчо невизначеними. В загальних фразах окреслено, що реалізація пріоритетів здійснюється шляхом використання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля та державних інноваційних програм, інноваційних проектів та проектів технологічних парків на конкурсних засадах. Але яким саме чином – не визначено. Практика технологічно розвинених країн свідчить, що керівний орган влади одночасно з утвердженням доцільності виконання певної програми визначає і суму коштів для її фінансування. Таким чином, механізм реалізації інноваційних пріоритетів має передбачати визначення обсягів фінансування кожного з пріоритетних напрямів, затверджених Верховною Радою за прийняття державного бюджету. Сума коштів, які з нього виділяються на фінансування державних інноваційних програм, має не перевищувати половини необхідної кількості, решту слід забезпечувати за рахунок власних коштів зацікавлених суб'єктів господарювання для підвищення їх відповідальності за реалізацію інноваційного проекту.

Крім того, не визначено специфічних засобів державної підтримки робіт з реалізації пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, на них розповсюджуються загальні механізми її стимулювання.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності необхідно надійно науково, економічно і соціально обґрунтовувати з метою досягнення максимального ефекту щодо забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній та конкурентоспроможній продукції, високоякісних послугах та збільшення експортного потенціалу держави. Формування пріоритетних напрямів повинно відбуватись на основі ґрунтовних прогнозно-аналітичних досліджень тенденцій світового науково-технологічного розвитку, результатів реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки України, зіставлення їх з реальними потребами економіки країни, можливостями та станом інноваційного потенціалу країни.

На нашу думку, система пріоритетних напрямів інноваційної діяльності має бути різнобічною і комплексною, що дасть можливість максимально охопити різні аспекти інноваційного процесу. Особливого значення державна підтримка набуває за реалізації пріоритетних напрямів з урахуванням їх загальнодержавної значимості.

Методи державної фінансової підтримки інноваційної діяльності коригуються залежно від обраного пріоритету (від прямих методів державної фінансової підтримки до стимулювання комерційного інвестування).

При визначенні пріоритетів за стадіями інноваційного процесу та напрямами досліджень і розробок слід враховувати, що усі стадії інноваційного процесу практично однаково важливі для загального розвитку економіки країни, різниця виявляється лише в характері їхнього стимулювання. Основною функцією держави в даному напрямку і головним об'єктом прямої державної підтримки мають стати фундаментальні, потім прикладні дослідження – і так далі – в порядку проходження стадій інноваційного процесу.

В принципі така тенденція, спостерігається в усіх економічно розвинених країнах і одержала поширення і в Україні. Такий підхід до організації фінансування окремих стадій інноваційного процесу впливає з його

особливостей. Оскільки в міру просування інновацій за стадіями інноваційного процесу можливість залучення зовнішніх джерел фінансування збільшується, застосування методів державної фінансової підтримки має виявляти тенденцію до зменшення ваги прямих методів стимулювання (прямого фінансування, безпроцентної фінансової допомоги на поворотній засаді, пільгового кредитування, надання гарантій для отримання кредитів в фінансових установах, т.п.). Питома ж вага непрямих методів державної фінансової підтримки (податкових, амортизаційних, митних важелів) має навпаки збільшуватись з метою створення умов для активного використання коштів недержавних джерел. У цілому має сенс застосовувати диференційований підхід до фінансування різних стадій інноваційного процесу в залежності від джерел і форм фінансування. Такий підхід дасть змогу зменшити навантаження на державний бюджет, посилити стимулювання виробничих об'єктів щодо залучення позабюджетних коштів [39, с.27].

Критерії визначення пріоритетів за напрямками досліджень і розробок мають бути визначеними відповідно до характеру досліджень – фундаментальних або прикладних. У випадку фундаментальних досліджень критерієм визначення пріоритетів мають бути такі характеристики напрямків досліджень, як можливість забезпечити найбільше поповнення знань чи зростання наукового потенціалу країни, що дасть змогу вивести країну на передові позиції у світі з даного виду досліджень; перспективність впровадження науково-технічних рішень, перспективність застосування очікуваних результатів у майбутніх розробках; універсальності застосування і глибини ефекту, що впливає на розвиток суспільства; перспективність дослідження з огляду на світові тенденції наукового розвитку.

Стосовно прикладних досліджень критеріями розмежування пріоритетності напрямів, на наш погляд, мають слугувати такі: внесок у загальний розвиток науки, техніки та економіки країни; сприяння відновленню матеріально-технічної бази виробництва, її модернізації; рівень очікуваного суспільного ефекту (у плані підвищення життєвого рівня населення і впливу на інші значимі соціально-

економічні показники) від впровадження результатів досліджень (чим він вищий, тим більшої державної підтримки воно потребує); зорієнтованість на розробку проривних технологій, базисних радикальних інновацій, у тому числі нових для даної галузі у світові практиці; міжгалузевий характер досліджень, що гарантує широку сферу впровадження інновацій. Важливого значення набуває такий показник, як можливість застосування результатів досліджень у вирішенні завдань реформування економіки, прискоренні її інституціонального будівництва.

За світовим досвідом співвідношення між фундаментальними, прикладними та науково-технічними розробками складають 15:25:60 [143]. У 2003 р. в Україні вони становили 18:15:68. Це потребує суттєвих змін у напрямі подальшого розвитку прикладних і науково-технічних розробок у зв'язку із сучасною тенденцією щодо зниження частки прикладних досліджень у загальному їх обсязі.

Особливої системи фінансування потребує підтримка нових наукових напрямів і міждисциплінарних досліджень, оскільки на початкових етапах вони не можуть конкурувати з іншими напрямками інноваційної сфери, що закріпилися, в боротьбі за фінансування. Очевидно, фінансування таких напрямів потрібно здійснювати за рахунок певних спеціалізованих бюджетних і позабюджетних фондів підтримки інноваційної діяльності.

Надання державної фінансової підтримки у відповідності з наступною групою пріоритетів – за суб'єктом інноваційної діяльності – має сприяти реорганізації інноваційної сфери, формуванню нових інноваційних структур, адекватних мінливим умовам, появі нових форм інноваційної діяльності.

Методи стимулювання реорганізації інноваційної сфери можуть бути різними. Так з метою створення передумови для розвитку інноваційних структур (бізнесів-центрів, технопарків, технополісів), які концентрують кваліфікований науковий і дослідницький персонал, варто запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності, який передбачає ряд пільг за надання державної підтримки у вигляді безвідсоткового кредитування, надання цільових субсидій тощо.

Оскільки масштабна політика фінансового забезпечення, що стосується всієї сфери інноваційної діяльності, видається складною через обмежені можливості централізованого бюджетного фінансування, то інвестування інноваційної діяльності потребує розробки системи загальнодержавних, галузевих і регіональних пріоритетів з визначенням „точок” технологічного росту економіки для концентрації коштів і створення умов для наступних довгострокових вкладень. Таку систему пріоритетів потрібно створювати за оптимального поєднання галузевого і регіонального підходів до розподілу коштів державного бюджету. З урахуванням галузевого підходу необхідно визначити в якості об'єкта концентрації фінансових ресурсів найбільш інноваційно насичені галузі такі, як науковий сектор, ринок високих технологій, що могли б слугувати рушіями технологічного прогресу. На користь такої точки зору говорить така особливість процесу поширення інновацій, як створюваний ними супутній ефект, який проявляється в швидкому поширенні результатів інновацій в економічному середовищі, причому сфери їхнього застосування можуть бути істотно ширшими ніж передбачувані першими інноваторами. Як свідчить досвід, інвестиції в ДіР дають високий дохід інвесторам і ще більш високий – суспільству.

Крім того, через складності в організації фінансового забезпечення інноваційної діяльності, пов'язані з обмеженими фінансовими можливостями і невеликим платоспроможним попитом на наукоємну продукцію, в межах галузевого підходу фінансова підтримка інноваційного процесу потрібна тільки в ключових галузях. До них належать галузі, визначені в Законі України “Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності” від 16 січня 2003 р. Відповідно до цього Закону пріоритетними напрямами інноваційної діяльності в Україні на 2003 – 2013 рр. ВРУ визначила, по-перше, всі роботи з удосконалення і покращення діяльності підприємств, пов'язаної зі забезпеченням країни енергоресурсами і орієнтованих на їх збереження. Модернізація енергетичної галузі дає великий супутній ефект, яким характеризується більшість інновацій. Перспективним вважається розвиток машино- та приладобудування, які є базовими для високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва. Наступне місце, за

важливістю для розвитку національної економіки на найближчі 10 років, посідають нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології та телекомунікації. В якості пріоритетних визначено також удосконалення хімічних технологій, нових матеріалів, розвиток біотехнологій, сільського господарства та переробної промисловості. Окремо виділена така сфера як охорона та оздоровлення людини та навколишнього середовища. На наш погляд, слід зазначити, що визначення пріоритетних напрямів відбулося занадто масштабно, без належної конкретизації тих напрямів, які треба реалізувати першочергово, тобто така система пріоритетів не може забезпечити концентрацію ресурсів на найперспективніших напрямках, тому зменшує шанси вітчизняної науки та промисловості знайти свою нішу в світовому науково-технологічному розвитку. Значною мірою вона має декларативний характер і потребує подальшого вдосконалення з проведенням ґрунтовних прогнозно-аналітичних досліджень, конкретизуючи їх до такого рівня, щоб реалізація цих напрямів стала проривом на світовий ринок наукоємної продукції.

Фінансування розвитку інноваційної діяльності в галузях потрібно організовувати так, щоб забезпечити поступовий переніс інноваційних хвиль, які генеруються у них, на інші галузі національної економіки. Для цього необхідно проводити моніторинг, тобто систематичний збір, обробку та аналіз інформації щодо розвитку галузей національної економіки і регулярно складати їх рейтинг за потребою в інноваційному стимулюванні. Останні слід складати на засадах обліку стану інноваційного потенціалу галузі, можливостей його прискореної активізації, обсягів платоспроможності попиту на продукцію даної галузі, пріоритетності і потенційного внеску цієї галузі в економічний зростання і розвиток суспільства.

Таким чином, доцільно забезпечити фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності спочатку в пріоритетних галузях, що мають найвищий інноваційний рейтинг, для того, щоб згодом створити умови покращення інноваційної діяльності інших галузей. За даними Держкомстату України в 2011 р. наукові дослідження за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки склали лише 11% загального обсягу науково-технічних робіт, а державне

фінансування надавалося в першу чергу галузям первинної переробки сировини, в які вкладено до 70% бюджетних коштів [147, с.61].

Аналізуючи рівень інноваційної активності галузей у 2012 р., слід зазначити, що найактивніше освоюється виробництво нових видів продукції, проводиться автоматизація і механізація виробництва, впроваджуються нові технологічні процеси в галузі виробництва коксу та продукції нафтопереробки, хімічній та нафтохімічній, машинобудування, металургії та обробки матеріалу. В сфері виробництва і розподілу електроенергії, газу і води, яка визнана науковцями найпріоритетнішою, інноваційна активність становить лише 3 %. Цей показник невисокий у целюлозно-паперовій промисловості, видавничій справі та добувній промисловості [108, с.180].

Застосовуючи регіональний підхід до формування пріоритетів інвестування в інноваційну сферу, необхідно визначити регіональні зони з найбільшим науково-технічним потенціалом для створення на цих територіях зон із сприятливим інвестиційним кліматом для розвитку інноваційної діяльності. Такі регіони мають стати опорними для інноваційного розвитку країни. Визначити їх також можна складаючи різні рейтинги – інноваційного та інвестиційного потенціалів, інвестиційних ризиків, розвиненості інфраструктури, інституційного розвитку регіону й інших економічно значимих показників. На підставі цих показників можна скласти зведений рейтинг регіонів із сприятливими для інвестування умовами.

Стосовно учасників і напрямів інноваційної діяльності, що не потрапили в коло законодавчо визначених пріоритетних напрямів діяльності, необхідно надання їм інформаційної та консультативної допомоги щодо пошуку інноваційних ідей проєктів, патентування розробок та придбання прав на об'єкти інтелектуальної власності, пошуку потенційних інвесторів, тощо. Великого поширення у світі набула практика створення державою системи демонстраційно-консультативних та навчальних інноваційних центрів у регіонах, які влаштовують демонстрацію можливостей нових технологій, консультації та навчання працівників, які збираються їх застосовувати, організують контакти споживачів із

розробниками. Вирішення подібних питань має бути закріплене за спеціальним органом державної влади, відповідального за реалізацію інноваційної політики.

Необхідною умовою для обґрунтованого визначення та уточнення пріоритетів стають масштабні прогнозно-аналітичні дослідження, фінансування яких має взяти на себе держава.

Це потрібно не тільки для конкретизації та надання належної цілеспрямованості політиці уряду, а й для орієнтації бізнесу – як безпосередня допомога держави виробничим підприємствам у пошуку своєї ніші у світовому розподілі праці, напрямів можливого прориву вітчизняної високотехнологічної продукції на світовий ринок. Прогнозування розвитку науки і технологій, на яких ґрунтується визначення пріоритетів, потребує розробки методологічної бази здійснення відповідних прогнозних розрахунків. У світовій практиці налічується близько 120 різних методів, з урахування специфіки наукової та інноваційної діяльності. Вона полягає в тому, що далеко не всі очікувані наслідки можна виміряти кількісно і математично формулізувати. Більшість із них ґрунтується на проведенні експертних оцінок та на ієрархічному представленні причинно-наслідкових зв'язків (метод „дерев цілей”). За можливості їх доповнюють екстраполяцією та математичним моделюванням процесів. Роботи з розроблення та практичного використання таких методів ведуть в Україні, ще з 1970-х років. Центром досліджень науково-технологічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України було організовано ряд глибоких прогнозно-аналітичних досліджень щодо розвитку найважливіших напрямів науки, з залученням науково-дослідних організацій та висококваліфікованих фахівців.

Потреба в прогнозуванні науково-технологічного розвитку країни стає все нагальнішою, в умовах посилення ролі держави у здійсненні науково-технологічної та інноваційної політики та запровадженні методів державного планування. Прогнозування стає засобом обґрунтованого прийняття рішень. На жаль, пріоритетні напрями інноваційної діяльності, що визначені на сьогодні є лише „інтуїтивним баченням становища кількома фахівцями, з якими погодилася Верховна Рада” [163, с.15]. Слід зазначити, що розробка прогнозів доцільна не

тільки на державному рівні, а й на рівні окремих галузей та підприємств, і навіть для оцінки окремих технологій. Проведення прогнозно-аналітичних досліджень науково-технологічного розвитку забезпечить уточнення та конкретизацію пріоритетів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності з урахуванням тенденцій світового науково-технологічного розвитку та реальних можливостей наукового та інноваційного потенціалу. Це своєю чергою, сприятиме ефективному використанню коштів державного бюджету зі спрямуванням фінансових ресурсів у прогнозовано найперспективніші „критичні” галузі і технології, що мають значний супутній ефект для всіх сфер життєдіяльності країни і забезпечать прорив на світовий ринок наукоємних продуктів і технологій.

Формування державної програми прогнозно-аналітичних досліджень варто розпочати у двох напрямках: по-перше, визначити найактуальніші напрями досліджень і розробок, по-друге – найперспективніші технології та інновації. Ці напрями певною мірою пов’язані між собою, однак мають відмінності у методиках проведення.

Як вважають дослідники, організацію розробки прогнозів науково-технологічного та інноваційного розвитку слід будувати з урахуванням наступних принципів (підходів) [136, с.5]:

- забезпечення регулярності і безперервності проведення прогнозно-аналітичної роботи (створення національної програми науково-технологічного прогнозування, затвердженої урядом і забезпеченої достатнім фінансуванням);
- вивчення вітчизняного наукового та технічного потенціалів з огляду на їх релевантність до світових пріоритетів (проведення систематичного моніторингу реалізації пріоритетів);
- широкомасштабне залучення високваліфікованих спеціалістів (членів НАН та фахівців галузевих наук і науково-дослідних інститутів, працівники промисловості) до формування прогнозів;
- забезпечення участі центральних органів виконавчої влади в процесі виконання досліджень, яка не обмежується роллю замовників результатів

досліджень;

- забезпечення координації роботи міністерств і відомств із розробки програми та практичної реалізації одержаних результатів (створення при КМУ Міжгалузевої ради з науково-технологічного прогнозування).

Слід зазначити позитивний факт, що в Україні, є методологічна база для проведення зазначених досліджень. Так, Центром досліджень науково-технологічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України розроблено концепцію та методичний інструментарій прогнозно-аналітичних досліджень, спрямованих на уточнення пріоритетних напрямів науково-технологічного і інноваційного аспектів розвитку.

Для отримання практично значущих результатів слід забезпечити належне фінансування такого роду програм, для чого передбачити в державному бюджеті окремий рядок „Фінансування національної програми науково-технологічного прогнозування”. За розрахунку обсягу фінансування програми слід враховувати вартість робіт, спрямованих на розробку методичного інструментарію, організацію збору матеріалу та обробку отриманих первинних результатів, необхідність оплати праці тисяч кваліфікованих спеціалістів.

Визначаючи національні пріоритети, як вже зазначалось, слід враховувати світові тенденції розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності, наявний науковий та інноваційний потенціали.

Якщо звернутись до 6-ї рамкової програми ЄС (2002–2010 рр.), то до неї включено такі напрями [40, с.11]:

- науки про життя, геноміка та біотехнологія для здоров'я;
- інформаційні технології в суспільстві;
- нанонауки та нанотехнології, багатофункціональні матеріали, нові пристрої з їх використання;
- аеронавтика та космос;
- безпека та якість харчування;
- сталий розвиток економіки, глобальні зміни довкілля та екосистеми.

Пріоритетні напрями інноваційного розвитку, передбачені законодавством України, в цілому відповідають змістові зарубіжних рамкових угод.

Однак, враховуючи необхідність структурної перебудови економіки як передумови подальшого ефективного впровадження в практику передових досягнень вітчизняної і світової науки, на особливу увагу заслуговує розвиток машино- та приладобудування. Вони набувають ключового значення для технологічного переозброєння всіх галузей виробництва, тому необхідно забезпечити збільшення його частки в загальній структурі промисловості до 35-40% у 2015 р. [171]. На сьогодні визнаними лідерами машинобудування є авіаційна, ракетно-космічна, суднобудівна та оборонна галузі. Державна їх підтримка має бути адресною та ґрунтуватися на глибоких оцінках економічної доцільності кожного з підтримуваних заходів.

Слід домогтись швидких темпів зростання в легкій і харчовій галузях промисловості для забезпечення вітчизняною продукцією цих галузей чисельне населення України.

Основний акцент у розвитку галузей важкої промисловості має бути зроблено на нарощування не кількісних, а на якісних показників продукції, перехід на впровадження екологічно прийнятних технологій. Структурні зміни в промисловому виробництві мають забезпечити можливість використання повною мірою як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках переваг, які дає країні доробок українських учених у галузі нових технологій, інструментального виробництва, електрозварювання, спецелектрометалургії.

Найважливішим напрямом розвитку транспортного комплексу мають бути створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів, технічне оновлення всіх видів транспорту, підвищення сервісної системи його обслуговування до європейського рівня, запровадження сучасних засобів зв'язку, новітніх навігаційних приладів.

Враховуючи виняткове значення впровадження сучасних інформаційних технологій для всіх без винятку галузей економіки, на першочергову увагу заслуговує створення високоефективної системи ліній зв'язку та телекомунікацій,

запровадження новітніх методів передачі та обробки інформації в усіх сферах людської діяльності, забезпечення якнайшвидшої інтеграції України зі світовим інформаційним простором.

Необхідно сформувати централізовану загальнодержавну систему автоматизованого пошуку, збору, накопичення, аналітичної обробки і зберігання, розповсюдження і надання інформації у сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку. Такі системи повинно створювати на всіх рівнях інноваційного процесу.

Шляхом технологічного переозброєння необхідно досягти зменшення частки зношених основних фондів виробничого потенціалу України в середньому на 20%, підвищити ефективність використання робочої сили в 2,5 разу [171].

Системою державних заходів необхідно забезпечити створення технологічної та інформаційної інфраструктури для науки та інноваційного підприємництва, а також стимулювати залучення до формування сфери обслуговування такої діяльності коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів. Це стосується як задоволення потреб учених і інженерів у найсучаснішій науково-технологічній інформації, так і формування мережі підприємств, які забезпечували б прокат та сервісне обслуговування складного обладнання і приладів.

Здійснення цілеспрямованих структурних змін в економіці має призвести до кардинального збільшення частки інноваційного фактору в прирості валового внутрішнього продукту.

Аналіз досягнень вітчизняної науки дає змогу стверджувати про наявність значної кількості наукових розробок, які відповідають світовим стандартам, а деякі з них за якістю і технічним рівнем переважають зарубіжні аналоги. Однак в Україні, проблемним залишається питання використання вітчизняних та зарубіжних науково-технологічних доробок. Слід констатувати факт відсутності організаційно-економічних умов для трансферту технологій та комерціалізації технічних досягнень. З метою використання і поширення нововведень як

специфічного товару, слід проводити цілеспрямовану державну політику за такими напрямками:

- по розгортанню системи науково-технологічної інформації, що в наш час має не тільки забезпечити широкий доступ у всіх регіонах країни до знань про нові досягнення науки та технології, до патентної інформації, але і надати можливість користувачам задіяти сучасні технології в інтересах розвитку і оптимізації діяльності своїх підприємств;
- розвиток інфраструктури щодо захисту прав інтелектуальної власності, до якої повинні увійти не тільки органи, що видають відповідні захисні документи, а й патентні бібліотеки та загальнодоступні бази даних, які б надавали можливість вітчизняним авторам здійснювати на сучасному рівні патентний пошук, патентні суди і т.п.; принципової ваги для прориву українських товарів і технологій на світовий ринок набуває сьогодні патентування винаходів і товарних зразків вітчизняних розробників у розвинених країнах світу; для стимулювання зарубіжного патентування і збереження прав на інтелектуальну власність за українськими винахідниками і виробниками доцільно було б надавати авторам необхідні для цього кошти з державних фондів, обумовлюючи це певними зобов'язаннями, як це робиться в інших країнах;
- регулювання трансферту технологій, в Україні ще не створено реальних механізмів передачі технологій, готових до застосування, для цього слід відрегулювати порядок передачі українським і іноземним партнерам прав на використання вітчизняних винаходів і технологій, внесення їх у статутний фонд підприємств, що створюються;
- стимулювання діяльності підприємств, спрямованої на освоєння нових технологій, модернізацію, оновлення виробництва, запровадження інноваційних проектів підприємства.

Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що незважаючи на позитивні зрушення у розвитку науково-технологічної та інноваційної сфер в Україні існують проблеми, які перешкоджають потенційному розвитку цих

сфер. Однією з найгостріших проблем є обмеженість фінансових можливостей держави і суб'єктів підприємництва, що своєю чергою загострює проблему пошуку і отримання фінансових ресурсів. Отже, на нашу думку, доцільним стає проведення політики інноваційного інвестування за принципом концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках науково-технологічного та інноваційного розвитку. Відповідно до цього держава повинна вирішити ряд питань з формування системи національних пріоритетів і вжити заходи державного стимулювання їх розвитку, які, на нашу думку, мають враховувати такі положення:

1. Першочергове фінансування прогнозно-аналітичних досліджень розвитку науково-технологічної та інноваційної сфер для з'ясування найактуальніших і найпріоритетніших напрямів розвитку економіки.
2. Врахування пріоритетності фундаментальних і прикладних досліджень в якості головних об'єктів прямої державної підтримки.
3. Формування критеріїв пріоритетності з орієнтацією на перспективність досліджень і універсальність їх результатів.
4. Врахування дії супутнього ефекту за визначення галузевих пріоритетів.
5. Сприяння реорганізації інноваційної сфери і створенні нових інноваційних структур.
6. Проведення моніторингів для визначення рейтингів галузей і регіонів, щодо потреби в інноваційному стимулюванні.
7. Запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності для окремих структур і регіонів.
8. Ефективне поєднання прямих і непрямих методів державної підтримки, розробка нових практичних заходів фінансової підтримки інноваційних структур.
9. Створення умов для залучення різних недержавних джерел фінансування до інноваційного процесу.

Таким чином, завдання зі стимулювання інвестиційного потоку в науково-технологічну та інноваційну діяльність потребує послідовного здійснення

спеціальної фінансово-інвестиційної політики, яка передбачає визначення науково обґрунтованих напрямів пріоритетного фінансування.

Ефективна реалізація актуальних пріоритетних напрямів науково-технологічного розвитку потребуватиме підвищення рівня їх фінансування порівняно з традиційними у кілька разів. За спеціальними розрахунками, що передбачають необхідність підвищення заробітної плати їх виконавцям у 3 - 4 рази та забезпечення матеріально-технічними засобами – в 4 - 5 разів, вартість таких розробок, яка припадає на кожного науковця - їх виконавця, має зрости з теперішніх 2,2 тис. дол. на рік до 20 - 25 тис. дол. [39].

Це звичайно підвищить потреби фінансування науки і науково-технічних розробок та освоєння їх результатів, але за концентрації коштів на обмеженій кількості програм найвищої народногосподарської значущості і за усунення їх істотної розпорошеності підвищиться рівень позитивного впливу інновацій на економіку України в цілому та кожної галузі зокрема.

Висновки за розділом 3

Вивчення шляхів удосконалення фінансового механізму забезпечення інноваційної діяльності підприємств дає можливість зробити наступні узагальнення:

1. В умовах нестачі фінансових ресурсів, як у держави, так і на підприємствах, доцільно застосовувати непрямі методи державного стимулювання. Причому необхідно їх удосконалювати з метою реформування фінансового механізму інноваційної діяльності, що дасть змогу підвищити ефективність використання фінансових ресурсів у процесі її стимулювання, прискорити оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні і залучати зовнішні фінансові ресурси.

2. Закладені в нормативних актах пільги, спрямовані на стимулювання наукової та інноваційної діяльності не мають практичної реалізація, залишаючись лише задекларованими. Механізми їх одержання малоефективні тому, що не можуть забезпечити обсягів фінансування, необхідних для отримання позитивного результату щодо підвищення інноваційної активності підприємств. Доцільним є удосконалення порядку надання податкових пільг шляхом чіткого встановлення суб'єктів господарювання, на яких вони розповсюджуються, визначення видів витрат, які відносяться до інноваційних та налагодження контролю за цільовим використанням коштів від отримання податкових пільг.

3. У зв'язку із складністю подолання банківською системою високих ризиків довгострокового кредитування потрібен механізм їх розподілу за участю держави, в якому можна передбачити участь державного спеціалізованого банку у довгострокових позиках (рефінансування облігацій підприємств, надання власних прямих кредитів) та створення кредитних консорціумів (кредитний ризик розподіляють між державним інститутом і комерційними банками шляхом часткової компенсації банкам відсоткових ставок за кредитами, наданими для фінансування інноваційних проектів та інших механізмів).

4. Перспективним напрямом залучення фінансових ресурсів для прискорення інноваційного розвитку має стати діяльність спеціалізованих

державних фондів розвитку, створених за рахунок прямих бюджетних інвестицій. Такі фонди (загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів) повинні стимулювати залучення коштів промисловості, приватного сектору економіки до фінансування інноваційних проектів і програм.

5. Найдоступнішим заходом з підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів є максимальна концентрація наявних коштів на важливих напрямках науково-технічного прогресу. З цією метою, доречною є побудова цілісної системи визначення пріоритетних напрямів та методів фінансування інноваційної діяльності, що включає пріоритети: за стадіями інноваційного процесу та напрямками досліджень; за суб'єктним складом учасників інноваційного процесу; за видами економічної діяльності; за регіональними пріоритетами інноваційного розвитку.

6. При визначенні пріоритетних напрямів фінансування інноваційної діяльності слід враховувати: 1) першочерговість фінансування прогнозно-аналітичних досліджень для з'ясування найактуальніших напрямів інноваційного розвитку; 2) врахування пріоритетності фундаментальних і прикладних досліджень як головних об'єктів прямої державної підтримки; 3) формування критеріїв пріоритетності з огляду на перспективність досліджень і універсальність їх результатів; 4) дію синергетичного ефекту за визначення галузевих пріоритетів

7. Для концентрації фінансових на реалізації пріоритетних напрямів розвитку національної економіки необхідно запровадити середньо- і довгострокове планування фінансового забезпечення інноваційної діяльності на засадах технологічного передбачення, опрацювати довгострокову програму створення ефективної інноваційної інфраструктури, та відродити діяльність галузевих і регіональних інноваційних фондів.

ВИСНОВКИ

У роботі проведено теоретичне дослідження і подальше вирішення важливого наукового та практичного завдання обґрунтування теоретичних та методичних засад фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні. Це дозволило сформулювати низку теоретичних та науково-практичних висновків, що забезпечують вирішення основних завдань роботи відповідно до мети роботи.

1. Для забезпечення поступального соціально-економічного зростання України в довгостроковій перспективі на засадах використання новітніх наукових досягнень та структурних технологічних змін важливого значення набуває фінансова політика стимулювання інноваційних процесів, зокрема, ефективне функціонування системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Визначено поняття “системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності” як сукупності взаємопов’язаних елементів, спрямовану на стимулювання фінансування інноваційної діяльності, здійснення якої потребує значної концентрації фінансових ресурсів для отримання певного виду ефекту (економічного, екологічного, соціального, науково-технічного чи інтегрального).

2. Для досягнення максимальної ефективності функціонування системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності доцільно диференціювати джерела та методи фінансування залежно від етапів інноваційної діяльності. Необхідність застосування такого підходу зумовлена тим, що кожна стадія інноваційного процесу має властиві їй значення наступних параметрів: можливості успішної реалізації інноваційного задуму; тривалість періоду з урахуванням терміну від початку інвестування коштів до отримання прибутку; обсяги залучення необхідних фінансових ресурсів і доцільність впровадження інновацій на суто комерційних засадах. Все це впливає на ступінь ризику інвестицій та вибір методів фінансування (від прямих методів державної фінансової підтримки до комерційного інвестування).

3. Встановлено, що залежно від мети вкладень і способів контролю над ефективністю їх використання методи державної фінансової підтримки інноваційної діяльності поділяються на: державне фінансування на безповоротних

засадах та державне кредитування (прямі методи фінансової підтримки інноваційного процесу); заходи щодо стимулювання вкладень в інноваційну діяльність (непрямі методи фінансової підтримки інноваційного процесу). На початкових етапах реформування інноваційної сфери доцільним є домінування прямих методів державної підтримки інноваційної діяльності попри те, що в умовах нестачі фінансових ресурсів їх використання обмежене.

4. Визначено, що серед прямих методів державної фінансової підтримки потребують удосконалення наступні: базове фінансування, фінансування цільових науково-технічних програм, відпрацювання основних засад визначення пріоритетності державних замовлень, фінансування на конкурсних засадах, надання державних гарантій для інвестування в інноваційну сферу, страхування інноваційної діяльності.

5. З'ясовано, що в умовах дефіциту фінансових ресурсів як у держави, так і суб'єктів господарювання особливо важливу роль відіграють методи непрямого державного стимулювання інноваційної активності підприємств. Обґрунтовано, що з позицій забезпечення дієвості інноваційного процесу найефективнішими є методи, спрямовані на активізацію кредитної, податкової, митної політики. Вони передбачають запровадження податкових та митних пільг, спрямованих на стимулювання фінансування інноваційної діяльності, а також залучення банків, небанківських фінансових установ та іноземних інвесторів до процесу фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Запропоновано заходи, спрямовані на залучення заощаджень населення для фінансування інноваційної діяльності, зокрема, через емісію довгострокових державних облігацій.

6. Аргументовано, що одним з найдоступніших заходів для підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів є максимальна концентрація наявних коштів на важливих напрямках економіки, що дає змогу уникнути розпорошення коштів, зосередити увагу на ключових позиціях інноваційного розвитку і досягти конкретних суттєвих результатів за порівняно короткий час. У цьому зв'язку запропоновано систему визначення пріоритетних напрямів фінансування інноваційної діяльності, що містить наступні пріоритети:

за стадіями інноваційного процесу та напрямками досліджень і розробок; за суб'єктами інноваційної діяльності; за галузевими складовими інноваційного розвитку (пріоритети за видами економічної діяльності); за регіональними напрямками інноваційного розвитку.

7. Для обґрунтованого визначення та уточнення пріоритетів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності слід урахувувати, що першочергового фінансування потребують прогнозно-аналітичні дослідження, необхідні для з'ясування найактуальніших напрямів розвитку науково-технічної та інноваційної сфер, а також фундаментальні і прикладні дослідження. Для цього необхідно сформулювати критерії пріоритетності з орієнтацією на перспективність досліджень і універсальність їх результатів, а також з урахуванням дії супутнього ефекту у розрізі визначення галузевих пріоритетів. Крім того, слід здійснювати моніторинг для визначення рейтингів галузей та регіонів щодо потреби і доцільності інноваційного стимулювання та запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності для певних структур і регіонів.

8. Виходячи з результатів дослідження встановлено, що для посилення ролі держави щодо активізації інноваційної діяльності необхідно забезпечити законодавчі та організаційні засади для здійснення завдань, покладених на Державне агентство України з інвестицій та управління національними проектами України в контексті визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, організації експертизи інноваційних проектів та програм, розробки схем їх фінансування із залученням як бюджетних коштів, так і коштів з недержавних джерел.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV: із змінами та доповненнями станом на 06 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 18-22. – Ст. 144.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV: із змінами та доповненнями станом на 06 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 р. № 2542-III: із змінами та доповненнями станом на 25 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 37-38. – Ст. 189.
4. Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2012 рік" та деяких інших законодавчих актів України: Закон України від 25 березня 2012 р. № 2505-IV // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 17-19. – Ст. 267.
5. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 23 грудня 2012р. № 2285-IV: із змінами та доповненнями станом на 25 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 7-8. – Ст. 162.
6. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13 жовтня 1992 р. № 2673-XII: із змінами та доповненнями станом на 25 березня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 50. – Ст. 676.
7. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 09 квітня 2008 р. № 1676-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 32. – Ст. 384.
8. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII: із змінами та доповненнями станом на 25 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 47. – Ст. 646.
9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV: із змінами та доповненнями станом на 25 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 36. – Ст. 266.

10. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. № 916-XV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 37. – Ст. 336.
11. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 р. № 3322-XII. : із змінами та доповненнями станом на 20 листопада 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011 – № 33 – Ст. 345.
12. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII: із змінами та доповненнями станом на 16 грудня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 12. – Ст. 165.
13. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР: із змінами та доповненнями станом на 21 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 9. – Ст. 56.
14. Про оподаткування прибутку підприємств (в редакції Закону України № 283/97-ВР від 22.05.97): Закон України від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР: із змінами та доповненнями станом на 07 липня 2009 р. // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 105–106.
15. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 16 січня 2003 р. № 433-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р. – № 13. – Ст. 93.
16. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. - Ст. 253.
17. Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 липня 1999 р. № 991-XIV: із змінами та доповненнями станом на 25 березня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 40. – Ст. 363.
18. Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні: Постанова Верховної Ради України від 16 червня 2008р. № 1786-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 43 – 44. – Ст. 494.
19. Порядок конкурсного відбору інвестиційних проєктів, що реалізуються за

рахунок кредитів комерційних банків з частковим відшкодуванням відсоткових ставок: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 січня 2002 р. №101 // Офіційний вісник України. – 2002 р.– № 5 .– Ст.194.

20.Про Всеукраїнський конкурс інноваційних технологій: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2008р. № 1421 // Офіційний вісник України. – 2008.– № 44.– Ст. 2878.

21.Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2011 – 2012 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2011р. № 1086 // Офіційний вісник України. – 2011.– № 34.– Ст. 2254.

22.Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996р. № 549: із змінами та доповненнями станом на 25 серпня 2012 р // Зібрання постанов Уряду України. – 2012. – № 12. – Ст. 340.

23.Про затвердження Порядку визначення на конкурсних засадах підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, інноваційне інвестування яких здійснюватиметься за рахунок частини коштів, отриманих від приватизації державного майна, розподілу і використання цих коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2003р. № 1839: із змінами та доповненнями станом на 25 серпня 2012 р // Офіційний вісник України. – 2012. – № 48. – Ст. 2522.

24.Про затвердження Порядку використання коштів спеціального фонду Державного бюджету України, що спрямовуються на фінансову підтримку інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 жовтня 2008р. № 1316 // Офіційний вісник України.–2008.– № 40.– Ст. 2635.

25.Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2003р. № 1474 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 38. – Ст. 2031.

26. Про затвердження Порядку надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом здешевлення довгострокових кредитів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2008р. № 1563 // Урядовий кур'єр. – 2008.–04.12.2008.– № 232.

27. Про затвердження Порядку формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003р. № 1094: із змінами та доповненнями станом на 13 липня 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2003.– № 30.– Ст. 1536.

28. Про заходи щодо підтримки інноваційно-інвестиційних проектів: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2002 р. № 1106: із змінами та доповненнями станом на 15 травня 2010 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 38. – Ст. 1793.

29. Про затвердження інноваційних проектів, що виконуються у технологічних парках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2011р. № 906-р.

30. Про затвердження інноваційних проектів, що виконуються у технологічних парках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2011р. № 976-р.

31. Про затвердження форм державних статистичних спостережень із статистики науки й інновацій та інструкцій про порядок їх складання: Наказ Держкомстату від 09 вересня 2003р. № 290: із змінами та доповненнями станом на 14 жовтня 2011р. // Офіційний вісник України, 2011. – № 40. – Ст. 2121.

32. Про затвердження форм державних статистичних спостережень із статистики науки й інновацій та Інструкцій щодо їх складання: Наказ Інструкція Держкомстат від 14 жовтня 2011. – № 558.

33. Про затвердження Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інвестиційних та інноваційних проектів за пріоритетними напрямами діяльності технологічних парків: Наказ Міністерства освіти і науки від 17 квітня 2003р. № 245: із змінами та доповненнями станом на 01 листопада 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012.– № 29. – Ст. 1516.

34. Про організацію підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності в Україні: Наказ Міністерства освіти і науки від 22 березня 2008.–

№ 225.

35. Про затвердження Методики проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня: Наказ Міністерства освіти і науки, Мінекономіки, Мінпромполітики Міністерства аграрної політики, Мінфіну Національної академії наук від 23 грудня 2003р. № 840/382/528/459/688/513 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 3. – Ст. 146.

36. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого та регіонального рівня: Наказ Мінфіну, Національної академії наук, Мінекономіки, Мінпромполітики, Міністерства освіти і науки від 09 липня 2010р. – № 442/279/180/298/449.

37. Про організацію виконання Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2011 – 2012 роки: Наказ Розпорядження Міністерства освіти і науки та Національної академії наук від 29 жовтня 2010р. № 825/471.

38. Александров В.В. Теоретичний аспект аналізу інноваційних хвиль. – Х.: Основа, 1998. – 60с.

39. Бажал Ю.М. Економіка інноваційних процесів // Вісн. Ін-ту екон. прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 3-17.

40. Барютин Л.С. Управление технологическими нововведениями в промышленности. – Л.: Изд. ЛГУ, 1986. – 172 с.

41. Батура О. Інституціональні умови розвитку венчурного підприємництва в Україні // Економіка України. – 2010. – № 8. – С.34-37.

42. Батура А., Пикулина Н. Институциональные условия развития венчурного предпринимательства в Украине // Экономика Украины. – 2009. – № 8. – С. 34-38.

43. Безчасний Л. К., Мельник В. П., Білоцерківець О. Г., Шовкун І. А., Онишко С. В. Інноваційна складова економічного розвитку / НАН України; Інститут економіки / Л.К. Безчасний (відп.ред.). – К., 2000. – 262с.

44. Бирман А.М. Очерки теории советских финансов. – М., 1979. –Т.3. – 496с.

45. Біловодська О.А. Світові тенденції розвитку інноваційного підприємництва // Проблеми науки . – 2012. – № 5. – С.17-25.
46. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия. – К.: Эльга, 2003. – 446с.
47. Васюренко О., Пасечник И. Пути развития кредитного обеспечения инновационной деятельности // Экономика Украины. – 2009. – № 2. – С.24-29.
48. Вітлінській В.В Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. – К., 1996. – 212 с.
49. Власова А.М., Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник / Київський національний економічний ун-т. – К., 1997. – 92 с.
50. Внукова Н М., Грачов О. В., Громика Р. П., Калишенко В. О., Смоляк В.А. Вибір стратегії інноваційного розвитку підприємства: Науково-метод. рекомендації / Харківський держ. економічний ун-т; Харківське відділення Академії технологічних наук України. – Х.: ХДЕУ, 2003. – 19 с.
51. Галиця І.О. Основні сутнісні ознаки поняття "інновація" // Економіка пром-сті. – 2012. – № 2. – С. 124 -133.
52. Гальчинський А.С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко Володимир Петрович. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
53. Гальчинський А.С., Геєць В.М., Семиноженко В.П. Україна: наука та інноваційний розвиток. – К., 1997. – 66 с.
54. Гаман М.В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід. – К.: Вікторія, 2008. – 311 с.
55. Гончарова Н. П., Перерва П. Г. Маркетинг инновационного процесса: Учеб. пособие / НАН Украины; Институт экономики. – К.: Вира-Р, 1998. – 264 с.
56. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2003. – 305 с.
57. Гриньов А.В. Організація та управління науково-дослідними і дослідно-конструкторськими розробками на підприємстві.– Х.: ВД "ІНЖЕК", 2008. – 187с.
58. Долішня М.М. Посилення ролі венчурного капіталу в прискоренні темпів

розвитку інноваційного підприємництва // Соц.-економічні дослідження в перехідний період: Фінансова політика приватизації підприємств і механізми її реалізації: Зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 4. – С. 178-187.

59. Друкер Питер Ф. Рынок: как выйти в лидеры: Практика и принципы. – М: Book chamber international, 1992. – 351с.

60. Дыкин А., Иванова Н. Социально-экономические проблемы общества. Из практики стран СНГ. – М.: Наука, 2000.

61. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / Під ред. А.П. Гальчинського, С.В. Львовчкіна, В.П. Семиноженка. – К., 2008. – 261 с.

62. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: Моногр. / В.М. Геєць, В.П. Александрова, Т.І. Артёмова, Ю.М. Бажал, О.І. Барановський, В.В. Близнюк, О.Ю. Болховітінова, Є.В. Бридун, Т.П. Вахненко, В.І. Голюков; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К.: Фенікс, 2003. – 1006 с.

63. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку: Моногр. / Ю.М. Бажал, І.В. Одотюк, В.П. Александрова, М.С. Данько, В.А. Яковлев; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К., 2002. – 320 с.

64. Єгоров І.Ю., Жукович І.А. Макромоделі науково-технічного та інноваційного розвитку країни: проблеми побудови та використання // Наука та наукознавство. – 2008. – № 2. – С. 46-55.

65. Звіти про виконання Державного бюджету України за 1998-2011 роки / Міністерство фінансів України, Державне казначейство України, м. Київ

66. Зимовець В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку економіки // Економіка України. – 2003. – № 11. – С.9-16.

67. Зятковський І.В. Теоретичні засади фінансів підприємства // Фінанси України. – 2000. – № 4. – С.25

68. Иванова Н. Инновационная сфера: итоги столетия // Международная экономика и международные отношения. – 2001.– № 8. – С.22-34.

69. Иванова Н. Национальные инновационные системы // Вопросы экономики.– 2001. – № 7.

70. Инновационная политика развитых капиталистических государств / Отв. Ред.

- Д.М. Гвишиани – М.: Сборник трудов ВНИИ сист. исслед., 1990. – 84 с.
71. Инновационный менеджмент. Методическое пособие. Часть 1. – К.: „Рамо”. – 1991. – 112 с.
72. Инновационный менеджмент: Справочное пособие. / под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели. – СПб.: Наука, 1997. – 560 с.
73. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов / С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберт, С.Ю. Ягудин и др. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
74. Инновационный менеджмент: Учебное пособие / Под ред. д.э.н. Л.Н.Оголевой – М.:ИНФРА, 2001.
75. Инновационный процесс в странах развитого капитализма (методы, формы, механизмы) /под ред. И.Е. Рудаковой. – М.: МГУ, 1991.
76. Інвестиційна та інноваційна діяльність: Моногр. / О.Є. Кузьмін, С.В. Князь, Н.В. Тувакова, А.Я. Кузнєцова; Нац. ун-т "Львів. політехніка", Нац. банк України, Львів. банк. ін-т. – Л., 2003. – 231 с.
77. Інвестиційний клімат в Україні. – К.: Нора-друк, 2011. . – 267 с.
78. Каліцький Б.А. З чого починати впровадження прогнозно-аналітичних досліджень в практику формування та реалізації науково-технологічної політики держави // Проблеми науки. – 2003. – № 2 – С.3-7.
79. Карпов В.І., Саверченко О.О., Радзівєвська Л. Ф., Єгоров І.Ю. Інноваційний потенціал України та країн ЄС (порівняльний аналіз) / Український ін-т науково-технічної і економічної інформації; НДІ статистики Держкомстату України. – К.: УкрІНТЕІ; НДІ статистики, 2002. – 40 с.
80. Коваленко М.К. Жизненный цикл инноваций и его влияние на разработку и освоение нового продукта // Наукові праці Донецького НТУ Серія: Економіка. – Донецьк, 2001.– С. 62-68.
81. Коваленко П. І., Куценко Ю. Ю., Гвоздик Б. С., Парохненко О. С., Хоменко М. Ф. Модульний принцип в інноваціях. Моделі науково-технічного прогресу: Наук.– практ. посіб. – К., 2001. – 43 с.
82. Ковальчук С.С. Інноваційна діяльність як пріоритет економічного розвитку України // Фінанси України. – 2003. - № 7.– С. 96.

83. Ковальчук Т. Проблеми інновацій в економічній думці XIX – XX сторіччя // Економіка України. – 1996. – № 3. – С. 85-87.
84. Комков Н.И Модели управления научными исследованиями и разработками. – М.: Наука, 1978. – 348 с.
85. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избранные труды / Международный фонд Н.Д.Кондратьева; Институт экономики РАН. – М. : Экономика, 2002. – 767 с.
86. Кондрашов О. М. Основні напрями та пріоритети інноваційної діяльності в промисловості України. – К. : Науковий світ , 2012. – 30 с.
87. Кондрашов О. М., Пашута М. Т. Стан та ефективність інноваційної діяльності в промисловості України. – К. : Науковий світ, 2001. – 52 с.
88. Короткий статистичний довідник Україна в цифрах у 2011 році / За ред. О.Г.Осауленка. – К.: Консультант, 2012.
89. Коротков А.В. Статистический анализ развития инновационного процесса // Вопросы статистики. – 2011. – № 11. – С. 55-59.
90. Кравченко С.И. Обоснование условий финансирования инновационных решений // Экономика Украины. – 2012. – № 2. – С. 41-46.
91. Кравченко С.И. Планирование эффективности использования инвестиционных ресурсов предприятия при осуществлении инновационной деятельности // Вісн. Технол. ун-ту Поділля. Екон. науки. – Хмельницький, 2000. – N 4, ч. 2. – С. 133-138.
92. Красовська А. Шляхи впровадження інноваційних проєктів в Україні // Інтелектуальна власність. – 2011. –№ 3. – С. 12-15.
93. Кривенко Л.В. Інноваційна стратегія економічного розвитку як ключовий імператив загальнодержавної політики // Вісн. Ін-ту екон. прогнозування. – 2008. – № 1. – С. 3-7.
94. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с.

95. Кудряшов В.П. Кредитування інноваційної діяльності // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції. Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю Том 2.- Київ.: НАДУ, 2003.
96. Кудряшов В.П. Податкове стимулювання та його інструменти // Наукові праці НДФІ. – 2009– № 6. – С.96-104.
97. Лапко О.О. Державна політика регулювання інновацій // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – №1.
98. Лапко О.О. Економічні проблеми інноваційного розвитку України // Вісн. Ін-ту екон. прогнозування. – 2008. – № 1. – С. 8-12.
99. Лапко О.О. Методи економічного стимулювання інноваційної діяльності // Проблеми економіки та управління: Вісник Державного університету «Львівська політехніка. –1998. – № 353. – С.202-205.
100. Мазур М.А., Маринський Г.С., Гагауз И.Б. и др. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки. – Х.: Институт монокристаллов, 2003. – 350 с.
101. Маліцький Б.А., Попович О.С. З чого починати впровадження прогнозно-аналітичних досліджень в практику формування та реалізації науково-технологічної політики держави // Проблеми науки. – 2012. – №2. – С. 2-8.
102. Майорова Т.В. Кредитування інвестиційних проектів./ Фінанси, облік і аудит: Наук. зб. – Вип. 6 / Від. ред. А.М. Мороз. – К.: КНЕУ, 2009. – 91-96 с.
103. Мониторинг макроекономічних та галузевих показників. Випуск 11 (43).– К.: Видавництво „ПапЕкмо”, 2003.– 105 с.
104. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент: Учебное пособие.– Н.Новгород: Изд. ННГУ, 1997.– 145 с.
105. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К., 2012. – 278 с.
106. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К., 2013. – 289 с.
107. Нейкова Л. Значення інноваційної стратегії держави для піднесення

національної економіки та скорочення дефіциту державного бюджету // *Фінанси України*. – 1996. – № 3-4. – С. 79-87

108. Николаев А.И. Инновационное развитие и инновационная культура // *Наука и науковедение*. – 2001. – № 2. – С. 54-64.

109. Облік, фінансування та планування науково-технічної та технологічної діяльності в Україні / Карпов. В.І., Єршов Ю.В., Лаврик М.І., Пилипенко О.М. та інші.– Київ: НДІ статистики державного комітету статистику України, 1999. – 123 с.

110. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку / Інститут економічного прогнозування НАН України; Нац. академія держ. податкової служби України. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2010. – 434с.

111. Онишко С.В. Реалізація властивостей системи інноваційного розвитку // *Фінанси України*. – № 3.– 2011. – С. 113

112. Осецький В. Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 413 с.

113. Основы инновационного менеджмента. Учебное пособие / Под ред. д.э.н. П.Н.Завлина, д.е.н. А.К.Казанцева, д.э.н. Л.Э.Минделли – М.: Экономика, 2000.

114. Отодюк І.В. Оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку. – Київ, 2002.

115. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави: Монографія. – К.: НІОС, 1997. – 24 с.

116. Пахомов Ю. Потрібно сформувати антикризову систему державного менеджменту // *Урядовий кур'єр*. – 20.02.2003.– С. 5-6.

117. Шумпетер Й. Теория экономического развития – М.: Прогресс, 1982.

118. www.me.kmu.gov.ua - Інформаційний ресурс – сайт Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України

119. www.bank.gov.ua – Інформаційний ресурс – сайт НБУ

120. www.kmu.gov.ua – Урядовий портал

121. www.ukrstat.gov.ua– Інформаційний ресурс – сайт Державного комітету статистики України.

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра фінансів суб'єктів господарювання та страхування

Кирилів Тарас Іванович

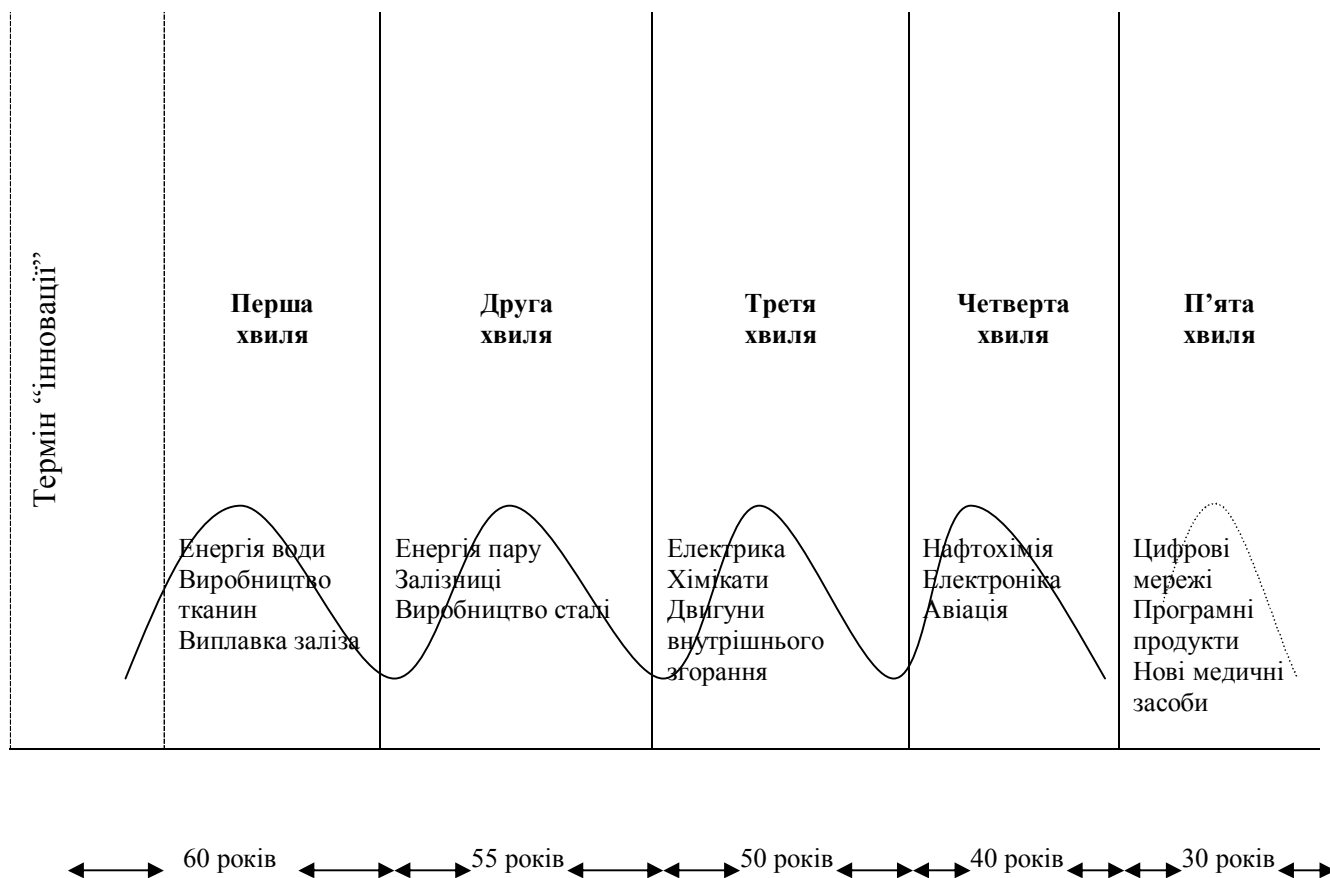
МЕХАНІЗМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність 8.03050801 – фінанси і кредит
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем „магістр”

Частина 2
ДОДАТКИ

Тернопіль – 2013

Додаток А

Прискорення інноваційних хвиль Туган-Барановського – Шумпетера -
Кондратьєва

Додаток Б

Визначення інновацій з погляду вчених

Дослідник	Інновації-це ...	№ джерела
Й.Шумпетер	використання нової техніки, нових технологічних процесів чи нового ринкового забезпечення виробництва; впровадження продукції з новими властивостями; використання нової сировини; зміни в організації виробництва та його матеріально-технічному забезпеченні; поява нових ринків збуту	195
І.Фішер	могутній чинник інвестицій гранична продуктивність інновацій	167
Б.Твісс	нововведення – є процес створення і впровадження нового; це єдиний у своєму роді процес, що поєднує науку, техніку, економіку і управління; полягає у здобуванні нового, сягає від зародження ідеї до її комерційної реалізації і охоплює комплекс відносин: виробництво, обмін, споживання	173
Ф.Хаберланд	нововведення охоплює науково-технічні, технологічні, економічні та організаційні зміни, що відбуваються у процесі відтворення. Його основними ознаками є: якісна новизна виробів, способів виробництва і технологій порівняно з попередніми, темп реалізації, динаміка циклу нововведення, економічна ефективність, соціальні наслідки	73
К.Найт	нововведення - впровадження чогось нового в організації чи її безпосереднього оточення особливий випадок процесу змін в організації	29
Р.Кантер	процес втілення у життя будь-якої нової ідеї, що пропонує вирішення проблеми. Новаторськими серед інших є ідеї, спрямовані на реорганізацію виробництва і зниження його собівартості, реформування системи формування бюджету, поліпшення комунікаційних мереж чи комплексного складання складотехнічної продукції; задум, прийняття та втілення у життя нових процесів, продукції та послуг	72